

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 2 MARS 2010 PRIS: 75:-

NATHAN SHACHAR, PERNILLA OUIS, PETRA ÖSTERGREN och NIKLAS EKDAL skriver om dolda dagordningar i samhällsengagemang.

KENSION

WICK HARRISON

En okänd och blodig episod i kolonialismens historia.

KULTUR

KRISTOFFER LEANDOER

minns det känsliga barnet
J. D. Salinger.

KULTUR

THERESE BOHMAN

utser den bästa målningen i konsthistorien.

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Marinskiteatern
St Petersburg

Sfinx från Memphis, 18:e dynastin

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

AIDA på Olofsborg i Savonlinna

I PILGRIMERNAS FOTSPÅR

Flyg/buss: 29/3-6/4

Bilbao – pilgrimstrappa och Guggenheim museum.

Burgos och Leon – enorma påskprocessioner, magnifika katedraler och kloster.

Astorga – Gaudis biskopspalats.

Ponferrada – enorm tempelriddarborg.

Castrojeriz – Pilgrimsbyn, en gång med sju pilgrimskyrkor.

Santiago de Compostela – slutmålet med mäktig pilgrimskatedral.

KAIRO OCH ALEXANDRIA och Oasen WADI en-NATRON

Reguljärflyg/buss: 18/4-25/4

Kairo 4 dagar: Egyptiska Muséet, Alabastermoskén, Citadellet och Basarerna Khan Al Khalili och Kairos Nya Operahus.

Utflykter till Memphis, Sakkara, Pyramiderna i Giza med Sfinxen och Solbåten! Besök i Det Koptiska Kairo!

Alexandria 2 dagar: Bibliotheca Alexandrina, Montazah Garden och Montazahpalatset. Nationalmuséet och Grekisk-romerska muséet.

Ökenkloster i oasen Wadi en-Natron: 1 dag

Fördjupad kultursightseeing! 5-stjärniga hotell! Helpension!

Svensk färdledning. Licensierade lokala guider.

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 27/4-2/5

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusupovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska muséet

Opera och Balett – Mariinskijoperan, Musorskijoperan och Eremitageteatern

Svenskspråkig färdledning och svenskspråkig lic. kulturguide.

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostaliskt tåg: 15/5-23/5

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsväldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrade svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin

Chersonesus, Livardiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen**

1945, och tartarkolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!

Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 9/6-12/6 och 16/6-19/6

RIGA – kulturstad med unik Jugendarkitektur, dramatisk historia och långårig musikkultur. Elegant Operahus och internationellt uppmärksammade operaföreställningar.

Vid vårt besök spelas operorna: "Lady Macbeth of Mtsensk", "L'elisir d'Amore", "Werther" och "Don Giovanni".

Utflykter till barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA / NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 1/7-4/7 och 13/7-16/7

Helsingfors – stor stadssightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag

Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg.

Retträtti – internationellt omtalat konstcentrum!

Finska sjöplåtan – en naturupplevelse!

Operaföreställningarna sker på Olofsborgs borggård.

Vid vårt besök: 1/7-4/7: "Tosca" och "Carmen"

13/7-16/7: "Madama Butterfly" och "Lucia di Lammermoor".

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 10/8-16/8

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvecchio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala.

Ravenna – mosaikernas stad, Dante Alighieris stad

Venedig – kanalernas, kyrkornas, konstens och musikens stad.

OPERA på arenan i Verona: "AIDA", "Il Traviatore" och "Turandot".

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 21/8-29/8

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och bergslandskap

Donaus delta – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stör

Sinaia – "Karpaternas pärla", Peles slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide. Svensk färdledning

KONST-, MUSIK- OCH KULTURRESA

Madrid, Merida och Lissabon Reguljärflyg/buss: 8/3-16/3

Madrid – Praddomuseet, Thyssen-Bornemisza, Reina Sofia och Real Academia de Bellas Artes

Merida – Bäst bevarade romarstaden i Spanien, Museo Nacional de Arte Romano

Lissabon – Gulbenkianmuseet, Moderna museet och Nationalmuseum och

Fundacao Viera da Silva

Två Operascener av världsklass: Teatro Real i Madrid och

Saô Carlos operan i Lissabon

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturresor.se info@kulturresor.se

**YOUR NEXT TOUR AB
-DIN BÄSTA RESEKLUBB**

VÅRENS PROGRAM!

SEMPEROPERAN I DRESDEN 19-22 mars 2010

Följ med till Dresden, en av de städer som utgör Europas kulturvagg. I Dresden får vi uppleva Puccinis **TOSCA** samt R. Strauss **ROSENKAVALJEREN** som hade urpremiär på Semperoperan 1911.

OPERA OCH KULTURRESA till PRAG påskhelgen 2-5 april 2010

Prag, "Den gyllene staden", är inte bara en av Europas vackraste städer utan även en av de kulturellt mest högtstående.

Under vistelsen får vi höra en konsert med **TJECKISKA PHILHARMONIN** och på Staatsoper får vi uppleva Mozarts **TROLLFLÖJTEN** och Puccinis **LA BOHÈME**.

OPERABUSSEN kör vidare 7-dagars bussresa till Polen.

Opera, konst och konsert vid Chopinjubileum 9-15 april 2010

Opera Baltica i Gdansk skall vi uppleva Richard Strauss **ARIADNE PÅ NAXOS** och på Nationaloperan i Warszawa hör vi Tjajkovskys **EUGENE ONEGIN** och en **CHOPINKONSERT**.

VÅREN PÅ METROPOLITANOPERAN I NEW YORK

23-30 april 2010

När New York är staden som har allt inte minst ett av världens främsta operahus "The MET". Vi har biljetter till tre förnämliga uppsättningar: nyuppsättningarna av Puccinis **TOSCA**. Floria Tosca: **Ariana Matilda**, Mario Cavaradossi: **Jonas Kaufmann** och Scarpia: **Bryn Terfel**. Dirigent **James Levine**. Denna nyuppsättning är signerad av regissören Luc Bondy. Rossinis **ARMIDA**. **Renée Fleming**, Rinaldo: **Lawrence Brownlee**, Mary Zimmermans iscensättning. Dessutom operornas opera Bizets **CARMEN**. Med **Angela Gheorghiu** i titelrollen som Carmen och den briljante **Jonas Kaufmann**. Guidad visning av Modern Museum of Art (MoMA) samt Metropolitanoperan bakom kulisserna. Utflykt till Brooklyn.

LYXKRYSSNING MED RIVER CLOUD II PÅ HOLLÄNDSKA VATTENVÄGAR

NÄR TULPANERNA ÄR I FULL BLOM AMSTERDAM 5-12 maj 2010

MATILDA PAULSSON - sång.

RIGA OPERA FESTIVAL 2010 9-13 JUNI 2010

SPÄNNANDE OPERA-MUSIK- OCH KONSTRESA TILL RIGA.

På Nationaloperan i Riga får vi uppleva Gaetano Donizetti's mästerverk **KÄRLEKSDRYCKEN** och Mozarts **DON GIOVANNI**, två klassiker som vi ska njuta av.

DONAUKRYSSNING MED RIVER CLOUD II 3-11 juli 2010

Artister: **MICHAEL WEINIUS, ANITA WEINIUS OCH TOBIAS RINGBORG** BUDAPEST - HARSOVA (Svarta Havet)

NYSLOTT/SAVONLINNA OPERAFESTIVAL

15-19 JULI 2010 Bizets **CARMEN** och Donizettis **LUCIA DI LAMMERMOOR**.

20-24 JULI 2010 Puccinis **TOSCA** årets nyproduktion och Bizets **CARMEN**.

OPERAFESTSPELEN I VERONA, utfärd till Gardasjön och vindistriktet Valpolicella 28 juli-1 augusti 2010

VERONA med den vackra amfiteatern där föreställningarna vid Operafestivalen äger rum, **Arena di Verona**. Här hör vi Georges Bizets **CARMEN** och den storslagna föreställningen av Verdis **AIDA**.

OPERARESA EXKLUSIVT TILL BAYREUTH 11/8-15/8 2010

Vi har biljetter till följande två föreställningar: **PARSIFAL** och **MÄSTERSÅNGARNA** i **NÜRNBERG**. Utflykt till Nürnberg.

KRYSSNING MED M/S VOLGA DREAM PÅ KEJSERLIGA

RYSKA VATTENVÄGAR S:T PETERSBURG - MOSKVA 10-19 september 2010

Följ med oss på en spännande kryssning längs floderna Neva, Svir och Volga och sjöarna Ladoga och Onega, från S:t Petersburg till Moskva, med stadsrundturer i båda städerna. Vi får uppleva det okända Ryssland från en bekväm flodkryssare och göra många intressanta, kulturhistoriska strandhugg.

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Stall-Jans Plan 2 114 25 Stockholm

info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40

www.yournexttour.com

Identitetspolitik ökar klyftorna

Johan
Lundberg

Paradoxalt nog gör identitetspolitiken individer från de missgynnade grupperna en otjänst.

Den så kallade kalsongbombaren, Umar Farouk Abdulmutallab, som under julhelgen försökte spränga ett amerikanskt passagerarplan, var som bekant son till en tidigare minister och bankdirektör i Nigeria samt studerade själv till ingenjör i London. I likhet med tunnebanebombarna i London 2005 befann han sig på intet sätt på samhällets botten, när han fick smak för islamistiska idéer. Något liknande kan konstateras om den man som misstänks ha försökt mörda Kurt Westergaard med en yxa, Muhdiin Mohamed Geele. Den sistnämnde kom som tonåring till Danmark, där han skaffade sig en bra utbildning och hade till och med varit anställd på Röda korset. Han var gift och hade tre barn, men började trots att han var förhållandevis väl integrerad i det danska samhället att isolera sig alltmer, gav sig ut på resor till Östafrika och ska enligt den kenyanska säkerhetspolisen ha varit inblandad i ett attentatsförsök mot ett hotell i Nairobi, där Hillary Clinton bodde.

Man kan naturligtvis fråga sig vad i de islamiska extremistrelserna som framstår som så lockande för dessa unga män. Och man kan fråga sig på vilket sätt kurser i exempelvis västerländska värderingar skulle kunna ändra på någonting i deras utveckling. Det tycks ju inte vara brist på insikter i den västerländska kulturen som har fått dem att vilja bomba den värld som de eller deras föräldrar en gång flytt till och där de själva har fått sin intellektuella skolning.

I den just nu aktuella storfilm *Avatar* ges en inte helt orimlig förklaring. Där framställs den västerländska civilisationen som ett öde land, som får verkligheten i T S Eliots berömda diktsvit att te sig som rena tivolit. Mot kapitalistisk rovdraft och objektivisering samt relativisering av människolivet och -värdet, ställs en tillvaro av sammanhang, djup religiositet och kontakt med förfädernas traditioner. Att huvudpersonen väljer den senare tillvaron i all dess primitivitet och trots alla löften om framtida förmåner i den moderna världen, framstår som helt följdriktigt.

Men om vi återvänder till de islamistiska attentatsmännen kan man också fundera över i vilken mån som det var på grund av snarare än trots att de hade utbildat sig i västvärlden som de utvecklades så som de gjorde. Själv är jag långt ifrån främmande för att den västerländska identitetspolitiken kan ha haft en avgörande betydelse för radikaliseringen av västerländska högt utbildade muslimer.

Under mina år som lektor vid olika svenska universitet har jag inte sällan erfarit det destruktiva i att studenter ser sig som medlemmar i ett diskriminerat kollektiv snarare än som individer. Jag la-

de märke till hur olika som studenter valde att bemöta den typ av problem som nästan alltid kantar en utbildningsgång – såsom dåligt självförtroende när det gäller att skriva uppsatser. För den ambitiöse manlige studenten med svensk medelklassbakgrund var det självklart att i ett sådant läge uppfatta det som nödvändigt att vidta en individuell åtgärd för att komma till rätta med problemen. Det kunde vara att gå en kurs i stilistik eller att ändra inriktning på sina studier alternativt att helt enkelt söka psykologhjälp. Kvinnor som tagit den feministiska ideologin till sitt hjärta reagerade däremot radikalt annorlunda. De uppfattade sina problem som härrörande ur strukturella missförhållanden. Med en sådan förklaringsmodell framstår den enskilda kvinnans problem med att klara en universitetskurs som en naturlig konsekvens av en patriarkal könsmaktssystem som regelmässigt gynnar män. Att bearbeta exempelvis skrivkramp på individuell basis förefaller utifrån det perspektivet rätt löslöst. Betydligt effektivare ter det sig att kämpa för ändring av de grundläggande strukturerna i samhället, att ta aktiv del i den feministiska kampen.

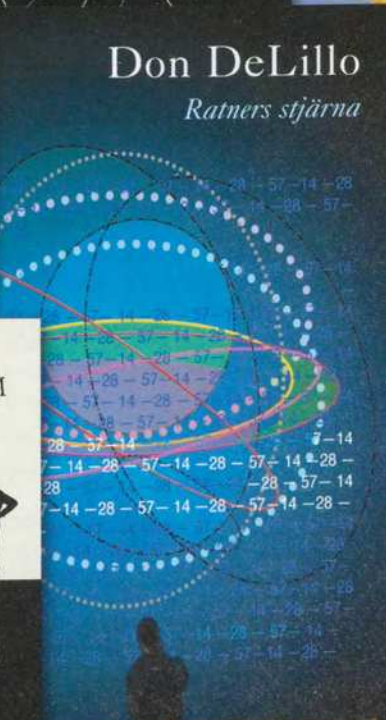
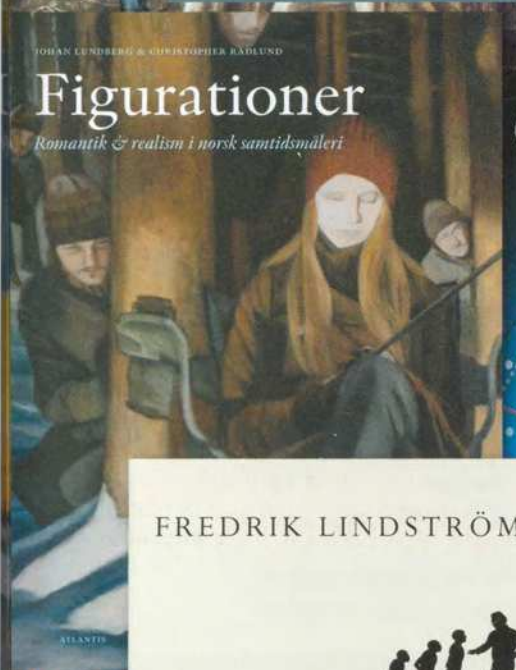
PARADOXALT NOG GÖR identitetspolitiken därmed individer från missgynnade grupper en otjänst. Dessa befinner sig just därför att de tillhör en marginaliserad grupp många gånger i ett underläge, vilket alltså ytterligare förstärks när de omfattar en ideologi som inte vill se problem som individuella utan som kollektiva.

Vinnarna i ett sådant här läger är däremot de västerländska män som inte kan skylla på att vara missgynnade utan vilkas privilegierade ställning som grupp gör att deras enskilda problem aldrig framstår som annat än just individuella.

På motsvarande sätt erbjuder de numera så utbredda föreställningarna om islamofobi en förenklad, svartvit förklaringsmodell enligt vilken det västerländska samhället uppfattas som genomsyrat av en strukturell diskriminering av människor från arabiska och persiska kulturer. När människor som härrör från dessa kulturer stöter på den sorts problem som vi alla har vid olika tidpunkter, så ligger det naturligtvis nära till hands att söka orsaken till problemen i det faktum att man är exempelvis muslim. Liksom det ligger nära till hands att uppfatta det som att det enda sättet att komma till rätta med problemen ifråga är att ändra de strukturella missförhållandena i samhället i stort, vilket gärna sker genom att man tar del i kampen mot det islamofoba och rasistiska västerländska samhället.

Johan Lundberg

Möt våren med böcker från Atlantis

ATLANTIS

B O K F Ö R L A G

www.atlantisbok.se

10 SAMHÄLLE

- Ekonomi* Rutger Palmstierna ser en renässans för industriproduktionen **10**
Juridik Nils Funcke om nya krav på yttrandefriheten **12**
Opinionsmätningar Mats Bergstrand kritiserar nya mätmetoder **13**
Inrikespolitik Gunvor Hildén om den eviga kärnkraftsfrågan **14**
Krönika Theodore Dalrymple håller med påven **16**
Notiser Utblick, Per Gahrton och fransk filosofi **17**

18 FRIZON

- Rättsröta* Hans Hederberg har fördjupat sig i Vilhelm Mobergs inblandning i Kejne-affären

23 OPINION

- Haiti* Mats Lundahl konstaterar att Haitis kris är självförvållad **23**
Filosofi Anna Ekström om hedonistisk bokföring **25**
Iran Maria Masoomi har fått nog av mediers stereotyper **25**

44 INTERVJU

- Ulf Öfverberg har träffat Yehuda Bauer

48 TRADITION

- Bo Isenberg berättar om Joseph Roth, vars författarskap uppehåller sig vid identitetens dilemma.

52 KULTUR

- Litteratur* Kristoffer Leandroer minns J. D. Salinger som ett känsligt och begåvat barn **52**
Kulturpolitik Johan Lundberg samtalar om kultur och bildning med Peter Eriksson **54**
Betraktelse Einar Askestad funderar över den moderna människans instängdhet i jaget **56**
Språk Lars Melin har genomskådat myndighetsspråket **57**
Konst Therese Bohman utser världens bästa målning **58**
Krönika Tanja Bergkvist om genuscertifierade tandläkare **60**
Notiser James Ellroy och Markis de Sade **67**

62 RECENSIONER

- Lars Magnusson har läst tre böcker som uppmärksammar marknadsekonomins fundamentala bräcklighet, Dick Harrison upptäcker glömda illdåd, Caj Lundgren fascinerar av en postum Nabokov, och Carina Burman återbesöker verklighetens Brideshead.

82 VÄRLDENS GÅNG

- Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Nästa steg i den-
na ideologiska
evolution kan bli
ett giftermål mel-
lan islamism och
klimatengage-
mang.

Niklas Ekdal, sid 43

TEMA

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

FOTO: AXEL SCHMIDT/SCANPIX

28 Inhemska strider på utländsk mark

När Sverige blev en välfärdsstat förlades det politiska engagemanget alltmer utanför landets gränser. Men med känslan med fattiga och förtryckta maskerade ofta ett partitagande för totalitära ideologier. **Av Nathan Shachar**

32 Du sköna nya man

Att feminister stödjer sexköpslagen beror mest på att de vill skapa den perfekta medelklassmannen. Villkoren för kvinnliga sexarbetare är de mindre intresserade av. **Av Petra Östergren**

36 Halal-hippiens paradoxer

I debatten om islam röjs en ideologisk paradox. Radikala företrädare stödjer reaktionära präster samtidigt som Sverigedemokraterna angriper islamister som de har åtskilligt gemensamt med. **Av Pernilla Ouis**

40 En alltför bra berättelse

Klimatförändringarna ges en religiös och ödesmättad innebörd. Vi måste återvända till naturen eller gå mot undergången. **Av Niklas Ekdal**

AXESS

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjettbilder: Fredrik Tjernström
Porträttteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Illustration för Axess av Graham Samuels
Nästa nummer: 13 april 2010
Annonser: Ardeo 040-16 54 80
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Lena Nordlund
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

Anders Andrén
Professor i arkeologi vid
Stockholms universitet.

Jacob Arfwedson
Frilansjournalist.

Einar Askestad
Författare.

Frederick Beal
Frilansskribent.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik.

Mats Bergstrand
Konsult på JKL.

Therese Bohman
Kulturskribent i *Expressen* och
redaktör på *Axess*.

Håkan Boström
Medarbetare på *Dagens Nyheters*
ledarredaktion.

Carina Burman
Författare och docent i litteraturvetenskap.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Niklas Ekdal
Författare.

Anna Ekström
Frilansskribent.

Roberth Ericsson
Frilansskribent.

Nils Funcke
Sekreterare i Yttrandefrihetskommittén.

Johan Hakelius
Skribent.

Dick Harrison
Professor i historia vid Lunds universitet.

Hans Hederberg
Författare och tv-producent.

Gunvor Hildén
Frilansskribent.

Bo Isenberg
Fil dr i sociologi samt universitetslektor
i European Studies.

Lars Anders Johansson
Journalist, poet och musiker.

Kristoffer Leandroer
Författare och förläggare.

Aaron Lund
Krönikör på *Eskilstuna-kuriren*.

Mats Lundahl
Professor i ekonomi vid
Handelshögskolan i Stockholm.

Caj Lundgren
Fil dr, översättare och kulturskribent.

Lars Magnusson
Professor i ekonomisk historia
vid Uppsala universitet.

Maria Masoomi
Skribent och debattör.

Lars Melin
Författare och docent i nordiska
språk vid Stockholms universitet.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdomshistoria
vid Lunds universitet.

Thomas Nydahl
Författare.

Pernilla Ouis
Fil dr i humanekologi
vid Malmö högskola.

Rutger Palmstierna
Vd för Macro Intelligence.

Fredrik Sandberg
Journalist.

Nathan Shachar
Journalist och författare.

Ulf Öfverberg
Idéhistoriker och liberal skribent.

Petra Östergren
Doktorand i socialantropologi samt
författare och debattör.

Tanja Bergkvist blandar bort korten

Tanja Bergkvist blandar i sin krönika i Axess nr 1 2010 bort korten. Bergkvist uttrycker sin uppskattning för att lektoratet ska införas i skolan igen, dessvärre missar hon att sambandet mellan lärarens utbildningsnivå och elevens faktiska lärande är mycket svagt.

Med akademiska meriter följer varken intelligens (oavsett hur vi mäter den) eller kompetens att lära ut. Det är bara att bita i det sura äpplet och inse att det inte handlar om hur många poäng man har samlat på sig, utan något personligt. För att nämna några saker: ett personligt (men inte privat) bemötande, en förmåga att skilja på vänlighet och kamratskap, och en förmåga att vara en auktoritet utan att vara auktoritär.

Att lärare ska kunna sitt ämne är en självklarhet. Ämneskunskapen brister, sägs det i skoldebatten men varifrån kommer den sanningen? Det tycks nämligen som att lärarnas påstådda inkompetens bara är en sanning i debatten, och inte ute i skolorna.

Läraren som i Bergkvists berättelse håller tillbaks eleven (är det Tanja själv, måntro?) kan vara lektor för allt vi vet. Det är nämligen inte hennes ämneskunskap som brister – utan just hennes förståelse för lärande (den pedagogik, eller didaktik, som Bergkvist uttalar sig nedlåtande om). Tanja Bergkvist bidrar till ännu fler missuppfattningar om den svenska skolan.

Bo Nurmi, lärare, skoldebattör

SVAR: Det är häpnadsväckande att en lärare och skoldebattör kan påstå att "sambandet mellan lärarens utbildningsnivå och elevens faktiska lärande är mycket svagt". Låt mig komma med ett eget påstående: sambandet mellan lärarens utbildningsnivå och dennes intresse och entusiasm för ämnet är starkt och denna entusiasm smittar av sig till eleverna. Det finns undantag, men kan å andra sidan en lärare som inte kan sitt ämne vara en skicklig pedagog som bidrar till elevens lärande? Enligt Statistiska centralbyråns statistik saknar var fjärde lärare som undervisar i matte i årskurs 1–5 själva utbildning i matematik. För några år sedan konstaterade Riksstyrelsen att en tredjedel av undervisningen i matte, svenska och engelska på högstadiet sköts av lärare som inte har adekvat ämnesutbildning. Ämneskunskaper måste av naturliga skäl alltid föregå utvecklandet av en funktionell pedagogisk metod.

Tanja Bergkvist, fil.dr matematik

Seriösa klättrare avstår Mount Everest

Jag är sedan flera år prenumerant på Axess och har stor behållning av tidskriften. Kul med Carl Johan Ljungbergs anmälan avseende Himalayaklättringens historia. Bara en liten notering – enligt de som försöker hålla ordning på Himalayastatistiken, t ex <http://www.adventures-tats.com/statistics.shtml#mountain>

– har 10 853 personer försökt nå Everests topp, därav har 3 116 lyckats mellan åren 1922–2006. 207 klättrare anges ha omkommit under samma tidsperiod vid försök att bestiga berget. De senaste åren har än fler nått toppen. Som anmälan antyder har Everestklättringen idag blivit big business för ett antal kommersiella bergsguideföretag. Guide-klientförhållandet ändrar på ett genomgripande sätt ansvars- och solidaritetsförhållanden mellan dem som finns på berget. Seriösa Himalayaklättrare avstår idag mestadels från att klättra på Mount Everest.

Hans Hellström

Snöskottning fick vänta

Grattis till februari-numret! More of the same och ge inte upp! Det stimulerande innehållet fick snöskottningen att vänta!

Anders Gidlöf

Träffande om antielitism

Tillåt mig gratulera er och Nathan Shachar för artikeln "Antielitismens höga pris". Den är så träffande, bra och aktuell att den kunde utgöra fundamentet i ett nytt riksdagsparti i Sverige. Ledsamt nog blir det nog istället de skoningslösa naturkrafterna som kommer att omforma vår olycksbådande utveckling. Men tack för era engagerande bidrag till ett mentalt andningshål.

Stig G Daun, Stallarholmen

MÄNADENS PUDEL

Ord föll bort del 1

I Anna Brodow Inzainas artikel ("Teatrino Politico", 1/2010) smög sig illa nog ett "inte" in i näst sista meningen.

Så här ska det stå: "Det är till exempel svårt att tro att Berlusconi skulle acceptera lagar som skulle förbjuda honom att äga det som har gett honom gräddfilen till makten."

Red

Ord föll bort del 2

Sista ordet, "bråddjup", i recensionen "Linneaner bland lianer" i Axess nr 1 föll bort.

Den fullständiga meningen ska lyda: "Vi måste ner i historiens bråddjup."

Föll bort gjorde även namnet på skribenten David Dunér, docent i idé- och lärdomshistoria i Lund. **Red**

Det ständiga hycklandet

12 Gunvor Hildén om bestående motsättningar kring kärnkraftsfrågan

Medelvågen leder fel

13 Mats Bergstrand om statistiska sammanslagningar som mäter fel

Yttrandefrihet utmanas

14 Nya EU-regler och ny teknik leder till omprövningar av grundlagsskydd

Vår rätt att diskriminera

16 Theodore Dalrymple håller med påven

Notiser

16 Bernard-Henri Lévy's blamage, utblick och Per Gahrtons existens

Ekonomi

Renässans för

Den globala finanskrisen driver fram systemskiften. Kapitalets paradigm kan följas av ett arbetets paradigm med en ständigt högre arbetsproduktivitet.

Av Rutger Palmstierna

NÄR LEHMANN BROTHERS gick i konkurs 2008 fick den kris som därtills hade varit förbehållen USA och Storbritannien en global omfattning. Den utlöstes av en räntehöjning i USA och spräckte dess fastighetsbubbla. Men det blev uppenbart att finansieringen av bubblan hade långt vidare förgreningar, och att ingen längre visste var risken låg.

Sedermera har frågor väckts om kapitalismens framtid, liksom om västerlandets. Om man vill tala om paradigm och paradigmskiften, verkar detta vara ett bra tillfälle. Bara ett sådant faktum som att de västerländska hushållen sedan 1980-talets början har dragit på sig en skuldsättning som i USA är ett par gånger större än landets BNP, i Storbritannien ännu mer, och så också i Sverige, ger en antydning om att det är något stort som sker.

Vad som hänt sedan detta paradigm började i skiftet mellan 70- och 80-talen, och som nu präglar den globala finanskrisen är den finansiella revolutionen: djupgående regelförändringar som drivit banksystemen till större beroende av finansiering och utlåning via penning- och kapitalmarknaden (värdepapperisering) och där detta tillsammans med marknadsvärdering av tillgångarna (*mark-to-market*) skapat en "bubbelmaskin" som ideligen blåser upp det finansiella systemet till "Planeten Finans". Till detta kommer Kinas återkomst i världsekonomin efter en bortovaro på halvtannat sekel, varav det senaste årtiondet ägnats åt att, jämte andra "överskottsländer", skapa gigantiska överskott mot utlandet med dito valutareserver, som pumpats in i det finansiella systemet, och därmed gjutit olja på elden.

För att rädda banksystemen och förhindra ekonomiskt sammanbrott har de västerländska regeringarna gått in med massiva stödoperationer och stimulanspaket i olika former. Detta gör att de globala statskulden som 2008 i runda tal motsvarade 65 procent av världens BNP nästa år befaras

nå 85 procent av BNP. Det betyder också att statsskuldräntorna, idag omkring 1 procent per år, slukar 2 procent av skatteintäkterna på omkring 35 procent av BNP. Med stigande statsskuld befaras att inflationsförväntningarna och därmed räntorna också stiger, men inte tillväxten. Är räntan 5 procent tar statsskuldräntan 12 procent av en i detta scenario oförändrad skatteintäkt – staterna måste skära bort en tiondel av sin övriga aktivitet för att inte förvärpa statsskuld-situationen.

Det är alltså bråttom att få igång tillväxten igen. Går det?

DET HAR VERKAT SOM om den varit på väg uppåt, tack vare en kraftig börsuppgång sedan mars 2009 och möjligen (början till) en stabilisering av de amerikanska bostadspri-serna. Tillväxten i den reala ekonomin har förutom lagerpåfyllnad inte visat mer än en stabilisering på låg nivå. Frågan är om bubbelmaskinen börjat blåsa upp "Planeten Finans" igen med stigande börsvärden, *mark-to-market*, sedan "Planeten Jorden" skapat ett golv för de ifjol fallande tillgångsvärdena med följande avtryck i den reala ekonomin.

Avgörande för en stabil återhämtning är att de globala obalanserna mellan överskotts- och underskottsländer minskar väsentligt – att underskottsländerna börjar producera och exportera, och överskottsländerna börjar konsumera och importera.

Händer det?

I bästa fall är det för tidigt att säga i skrivande stund. Byter Kina från exportledd till konsumtionsledd tillväxt? Reallönerna uppges hålla jämna steg med tillväxten. Under 00-talet har de fallit och drivit ner konsumtionen till en världslåg tredjedel av BNP. Avgörande är om importen stadigvarande växer mer än exporten. Osäkerheten skapas av den höga reella subventionsnivån som sta-

Industriproduktion

ten skapat genom sin makt över produktionsmedlen, i kombination med det extrema exportberoendet som motiverar kopplingen av valutan till dollarn. Den underliggande frågan är hur snabbt Kina är berett att gå ifrån den ensidiga satsningen på exportledd tillväxt, och ingå i ett globalt samarbete om stabiliseringen av världsekonomin. Detta skulle minska trycket på de asiatiska länder Kina nu konkurrerar med och som därmed själva måste följa med i Kinas dollarkoppling.

Den andra frågan är i vilken utsträckning USA och övriga underskottsländer klarar att vända från importekonomi till en exportlande, förutom att balansera budgeten. Det verkar gå för USA, men är osäkert där och i övrigt, inte minst då växelkursjusteringarna inte tillåts få spela sin fulla roll till följd av Kinas och andras dollarkopplingar.

Ett valår som detta kan man i USA befara ännu mera protektionistiska reaktioner, men också i EU. Då de asiatiska valutorna följer dollarn ner ökar trycket på EU att bli världens ledande konsument. Samtidigt måste de sydliga euroländerna strypa konsumtionen, öka exporten och minska sina statsskulder. Riskerna är alltså stora för protektionism också i EU. Konsekvenserna för det mest exportberoende landet Kinas stabilitet vore svårartade och skulle kunna få omfattande återverkningar i omvärlden.

Och när världsekonomin fått en bättre balans, och en mer balanserad tillväxt kommit i gång – vad händer då med det finansiella systemet?

Att återgå till *business as usual* är inte möjligt. Världen har – förenklat – två finansiella system: det anglosaxiska vars huvudsakliga finansieringskälla ("funding") numera är marknadsbaserad och det kontinentaleuropeiska/asiatiska (mer) baserat på inhemskt sparande. Förr var kreditstocken via penningmängden kopplad till tillgången på guld. Därefter styrdes den av sparandet i den reala sektorn. Idag verkar det anglosaxiska systemet skapa sin egen likviditet genom ökad omsättning av pengar

na i banken, och genom *mark-to-market* av tillgångsvärdena. Ett bokföringssystem där värdeinflation inte leder till balans- och resultaträknings effekter – för att inte tala om bonusar – måste till för att inte denna "bubbelmaskin" ska fortsätta att blåsa upp nya bubblor i framtiden.

MED GLOBALISERINGEN har ett antal banker vuxit sig för stora för att deras egna regeringar ska kunna ta hand om dem. Därmed har *too big to fail* blivit *too big to support*. Detta visas av Island, vars skattebetalare får betala vad utlänningar satt in i nu bankrutta isländska banker. Detta bottenar i en brittisk-holländsk övertolkning av det ansvar för främst betalningssystemen i respektive land som förmått regeringar att skydda sina banksystem, till att bli en garanti av alla insättarnas pengar till varje pris. Man diskuterar att inom EU utveckla gemensamma system för detta. I USA diskuteras någon form av gräns mellan olika typer av institutioner à la Glass-Steagall Act, att stycka upp dem i mindre enheter och att höja kapitaltäckningsgraden väsentligt för banker för stora för att få gå omkull.

Oavsett vilket är det inte längre möjligt att låta det finansiella systemet bygga vidare på "Planeten Finans". Statsskulderna från den senaste räddningsoperationen är för stora för nya räddningsoperationer. Och så

länge "Planeten Jorden" måste rädda "Planeten Finans" när bubblor brister – och nu är dessa en globaliserad företeelse – krävs en starkare koppling till den reala ekonomin än i dag.

En hake i sammanhanget är att tillgångarna på "Planeten Finans" oftast är skulder här på jorden. En drivkraft bakom krisens uppbyggnad har varit hushållens och banksystemens stigande skuldsättning, medan industrins och staternas utvecklats mycket mera måttligt. Som återspeglas i den långsamma återhämtningen i den amerikanska konsumtionen, håller de amerikanska hushållen på att amortera sina skulder. Samma sak behöver rimligen hända också i övriga länder med hög hushållsskuldsättning, inklusive Sverige, dels för att inte fastna i stigande räntenivåer, dels för att bidra till den sänkning av den totala kreditstocken som verkar nödvändig också för att stärka banksystemens solvens. Vilket kommer att hålla tillbaka hushållsefterfrågan också där.

En konsekvens av detta är rimligen att vinsterna i banksystemet kommer att sjunka till historiskt normala nivåer. Därmed kommer vinsttrycket från banksystemen också att avta i industrin, vilket innebär att produktion som inte varit tillräckligt lönsam, kan bli det igen. Kan detta innebära att produktion tas hem från

Kina och andra outsourcing-länder (och vad kan det få för konsekvenser)? Får vi se en renässans för industriproduktion i de gamla industriländerna? Att industrin börjar efterfråga fler ingenjörer? Det finns små tecken i den riktningen. Kan det innebära att vi efter ett kapitalets paradigm, där en ständigt högre kapitalproduktivitet till slut satte frågetecken för sig själv, får se ett arbets- med en ständigt högre arbetsproduktivitet? Det vet man inte förrän efteråt, men det kan vara läge att fundera vidare...

Yttrandefrihet utmanas på nytt

Grundlagens skydd för yttrandefriheten omprövas i en ny utredning. Hur ska en ny lag kunna förena traditionella friheter med krav från EU och hänsyn till ny teknisk utveckling?

Av Nils Funcke

DEN LÅNGTGÅENDE friheten att till allmänheten yttra även sådant som uppfattas som kränkande och upprör känslorna kräver att ansvar kan utkrävas. Därför finns i yttrandefrihetsgrundlagen och tryckfrihetsförordningen regler som innebär att det alltid ska gå att lagföra någon för yttrandefrihetsbrott.

Detta ensamansvar är en förutsättning för att offentliga tjänstemän ska kunna avslöja sekretessbelagda uppgifter utan att riskera att bli avslöjade eller utsatta för pressalier.

Ensamansvaret med ansvarsbedjan och skyddet av meddelarfriheten utgör tillsammans med bland annat förbudet mot censur, den särskilda rättegångsordningen och offentlighetsprincipen grundpelarna i grundlagarna.

Uppdraget från regeringen är att få med dessa grundbultar in i en ny yttrandefrihetsgrundlag: en grundlag som ska vara blind för vilken teknik som används för att förmedla meddelanden till allmänheten. Hänsyn ska också tas till EG-rätten och Europakonventionen. Den ska därtill stärka skyddet för den personliga integriteten och säkra distributionen av meddelanden riktade till allmänheten.

Är lösningen på denna ekvation en mo-

dell där yttranden endast ges grundlagsskydd om någon tagit på sig ansvaret för dem? Eller ska man kanske grundlagsskydda alla yttranden som har ett visst ändamål?

Det är två av en handfull alternativ som

sändare faller utanför grundlagen. För dessa yttranden gäller brottsbalken, personuppgiftslagen och lagen om elektroniska anslagstavlor. Då kan vilken åklagare som helst åtala och någon juryprövning blir det inte tal om. Ensamansvaret är i dessa fall också borta vilket innebär att flera personer kan bli ansvariga för brott, till exempel skribenten, distributören och meddelaren.

Alternativ 1 kräver en aktiv åtgärd av den som vill få grundlagsskydd för sina meddelanden. Han eller hon måste träda fram antingen genom att registrera sig som utgivare eller ange sig själv som ansvarig i själva meddelandet. Med alternativ 1 faller det automatiska skydd bort som idag gäller för alla meddelanden som framställs i tryckpress eller finns på en teknisk upptagning som getts ut.

Grundtanken hos alla lagstiftare sedan slutet av 1700-talet har varit att det alltid ska finnas någon att ställa till svars för brott som begås genom yttranden. Det är därför ansvaret går vidare i en kedja till ägaren, tryckaren och sist spridaren om det saknas utgivare för en periodisk skrift. Det är en rimlig, förnuftig och god avvägning mellan frihet och ansvar.

Alternativ 1 som tar upp tanketrådarna från våra grundlagsfäder kan måhända därmed betraktas som konservativt, kanske rent av fundamentalistiskt.

Tanken att ge grundlagsskydd endast åt yttranden med ett visst ändamål är mer nydanande. Alternativ 3 i sin ännu skissartade form är tänkt att skydda yttranden som har ett opinionsbildande, journalistiskt, litterärt eller konstnärligt ändamål. Beroende på hur lagtexten och förarbetena formuleras kan så gott som alla meddelanden vi som mediekonsument stöter på dagligen inkluderas. Utanför skulle ren underhållning falla.

Det sättet att tänka går på tvärs mot den nuvarande lagstiftningen som

skyddar alla yttranden i grundlagsskyddade medier med undantag för kommersiella annonser för bland annat alkohol. Även trivialiteter, nonsens, skvaller och ren underhållning omfattas även om grundlagen till sin bokstav och andemening i första hand syftar till att säkra meddelanden som är viktiga för den fria åsiktsbildningen.

Ändamålen i alternativ 3 är identiskt med EU:s dataskyddsdirektiv, som vi här i Sverige bäst känner som personuppgiftslagen, så när som på tillägget "opinionsbildning". Det är naturligtvis ingen slump utan ett sätt

Yttrandefrihetskommittén diskuterar och som sannolikt kommer att presenteras i ett debattbetänkande i september i år.

Det som inom kommittén går under beteckningen alternativ 1 ger grundlagsskydd åt alla medier där det antingen finns ett utgivningsbevis och en utgivare registrerad. Alternativt att den som står bakom ett flygblad, en blogg, en bok eller en dagstidning sätter ut ansvarsuppgifter i form av namn och hemvist. Alla andra meddelanden oavsett vilken teknik som använts, oavsett innehållet och oavsett vem som står som av-

att pröva om det går att behålla våra unika grundbultar och samtidigt "tillfredsställa" EU.

Alternativ 3 väcker frågan om det är rimligt att överhuvudtaget ställa krav på ändamålet och därmed på innehållet i meddelanden? Och var ska gränserna gå? På vilken sida hamnar sportutsändningar och pornografi? Just pornografin har lagstiftare alltid velat hålla utanför grundlagsskyddet. Utgivare av pornografi har fått ta hårda smällar men bidragit till att vidga yttrandefriheten.

Och vad händer i praktiken med förbudet mot hindrande åtgärder och meddelarfriheten om grundlagen bara ska omfatta meddelanden som når upp till ändamålskraven?

Det reses ibland invändningar mot att vår gamla, lika hederliga som nyttiga tryck- och yttrandefrihetslagstiftning utreds och utmanas av försök att både bevara grundbultarna och inkludera alla former av medieburna, fixerade, meddelanden. Men den grundlag som inte står pall för en sådan provtryckning är må hända en grundlag som behöver en omgörning.

Frågorna är många.

DET TOG 70 ÅR INNAN stencilade skrifter under vissa förutsättningar fick grundlagsskydd. Hur ska en ny grundlag utformas som inkluderar nya former och som innebär att lagen inte behöver traska patrull efter tekniken?

En central och synnerligen politisk fråga är vilka kompromisser vi måste göra med vårt konstitutionella arv för att slippa nesan att fällas av EG-domstolen? Frågan kan inte lättvindigt viftas bort om vi ska bli tagna på allvar när vi trycker på för att andra länder ska leva upp till internationella konventioner. Men i den andra vågskålen ligger vårt arv som för att inte försummas och kanske kräver att vi står på oss och återoppar uttalanden från bland annat riksdagens konstitutionsutskott.

Är det möjligt att ta med grundbultarna som till exempel meddelarfriheten in i en ny yttrandefrihetsgrundlag utan att deras innehåll gröps ur? Hur ska den personliga integriteten stärkas utan att yttrandefriheten på något avgörande sätt försvagas?

Hur ska de principer som gäller för postens distribution av tryckta medier tillämpas på elektroniska överföringar? Är det rimligt att lägga ansvar för innehållet i meddelanden som skyddas av grundlagen på dem som tillhandahåller bredbandsuppkopplingar, servrar och utrymme på webshotell?

Förhoppningsvis hamnar grundbultarna och inte tryckpressarna i fokus när alternativen enligt Yttrandefrihetskommitténs planer i slutet av 2011 ställs mot det nuvarande regelverket. ✨

Opinionsmätningar

Medelvägen leder fel

Inför valet lanseras ett index där resultaten från olika opinionsinstitut vägs samman. Men instituten har olika standarder och mäter inte samma sak.

Av Mats Bergstrand

VALÅR INNEBÄR som vanligt mediala excesser i opinionsmätningar om partisympatierna. I år kommer det dock sannolikt att se en aning annorlunda ut.

Vi har redan nått av en del internationella influenser i form av Novus Opinions "poll of polls", en sammanvägning av resultaten i olika opinionsundersökningar med amerikanska Realclearpolitics.com som tydlig förlaga.

Medelvärde av resultaten från Demoskop, Novus, Sifo, Skop och Synovate presenteras i *Ekot* i något som kallas Svensk väljaropinion. Meningen är att vi ska få ett mer trovärdigt resultat. En viktning sker efter storleken på undersökningspopulationen även om skillnaden där inte har så stor betydelse givet att den statistiska urvalsprocessen är korrekt utförd.

För att metoden ska fungera krävs däremot att instituten totalt sett håller en likvärdig standard och att de mäter samma sak. Så är inte fallet. Skop skiljer ut sig genom att mäta vilket parti de tillfrågade tycker bäst om i rikspolitiken, medan övriga institut ställer frågan om vilket parti man skulle rösta på om det vore val idag. Med Skops formulering tas exempelvis ingen hänsyn till taktik- eller proteströstandet. Låga siffror för Kd och Sverigedemokraterna kan bero på denna skillnad. Ett medelvärde blir därför meningslöst.

Störst problem med "poll of polls" är ändå det faktum att det för att fungera kräver ett utgångsläge där "sanningen" ligger någonstans i mitten. Så brukar det sällan vara när opinionsinstituterna hamnar snett. Inte hade ett medelvärde fört oss närmare sanningen när det gäller Junilistans succéval till EU-parlamentet 2004, eller för den delen för att fänga vidden av moderaternas katastrof i riksdagsvalet 2002.

När alla har fel åt samma håll kommer medelvärdet alltid längre från verkligheten

SKOP

NOVUS
GROUP

demoskop

tns sifo

synovate

än den bästa enskilda undersökningen.

Nästa steg är att tv-kanaler och mediasajter byter ut opinionsinstituterna mot spelbolagens oddsindikatorer för att hitta rätt i partiopinionen. En sådan nyordning kan vi få se prov på redan till höstens val. ✨

Det ständiga hycklandet

Kärnkraftsfrågan har sysselsatt svenska politiker i decennier och motsättningarna består. Trots att en blocköverskridande överenskommelse är nödvändig framstår den som osannolik.

Av Gunvor Hildén

ÅRET VAR 1980, DET ÅR DÅ Sverige skulle rösta om kärnkraften. Kampanjen inför folkomröstningen blev en mardröm. Själv hade jag just fått jobb som politisk reporter på *Rapport*. Dagligen vrålade olika personer sina åsikter i min telefon – det fanns ju inte mejl då. Gråtande kvinnor trodde att de skulle dö om kärnkraften byggdes ut, många stöddiga typer krävde att jag skulle få sparken omedelbart för att jag släppte fram kärnkraftsmotståndare. Varje ord jag yttrade i tv var kontroversiellt. Telefonstormen fortsatte ända fram till folkomröstningen.

Vann gjorde linje 2, kompromissen mellan socialdemokraterna och folkpartiet. Det var tyvärr den enda gången som man kunde nå en blocköverskridande kompromiss om kärnkraften.

Men kampen om kärnkraften hade startat redan i valrörelsen 1976. Från början var alla partier för kärnkraft. Men så kom centerledaren Thorbjörn Fälldins omvändelse: med nästan religiös kraft krävde han stopp för kärnkraften och lovade att inte sätta sig i en regering som startade nya kärnkraftverk. Med det löftet vann han valet 1976 och den första borgerliga regeringen på 44 år kunde bildas.

Under valrörelsen hade folkpartiet och moderaterna legat lågt i kärnkraftsfrågan. Men när valet väl vunnits tvingade de Thorbjörn Fälldin att ge upp och Barsebäck 2 kunde startas. Läget blev alltmer out hårdligt för Fälldin och centerpartiet, som hoppade av regeringen 1978. Men trots allt schabbel blev det en borgerlig regering också efter valet 1979. Kärnkraftsolyckan vid Three Mile Island tvingade fram en folkomröstning om kärnkraften 1980. Riksd-

agen beslutade sedan att kärnkraften skulle avskaffas senast om trettio år, alltså i år. Så blev det som bekant inte.

Under tiden skärptes motsättningarna. Efter olyckan i Tjernobyl 1986 ökade motståndet mot kärnkraften. Exakt hur många människor som dog är omstritt, klart är att de var alltför många och att betydligt fler drabbades av allvarliga sjukdomar.

Två partier har haft särskilt svårt med kärnkraften: centern och socialdemokraterna. Centern höll fast vid sin negativa linje ända till förra året, då partiledaren Maud Olofsson efter viss vända gick med på alliansregeringens kompromiss. Trots en hel del kritik från partimedlemmarna verkar det som om hon är fast besluten att se till att hennes parti stöder regeringens linje. Socialdemokraterna har haft bekymmer med kärnkraften hela tiden. Starka LO-förbund som Metall har alltid varit för kärnkraft, samtidigt som andra förbund är motståndare. Partiet är fortfarande splittrat. Miljöpartiet och vänsterpartiet har sagt nej till kärnkraften.

ETT VISST MÅTT av hyckleri har alltid kännetecknat debatten. Två reaktorer i Barsebäck har stängts av för att glädja kärnkraftsmotståndarna och danskarna. Men övriga reaktorer kan nu producera mer än vad de tolv ursprungliga gjorde tack vare ökad effekt.

Ett annat exempel på hyckleri är helstalliga Vattenfall, ett av Europas största energiföretag, vars verksamhet till mycket stor del består av kolkraft i Tyskland. Varför ska svenska staten äga ett sådant företag? Hur ska man försvara att Sverige ägnar sig åt kolkraft samtidigt som landet vill vara en före-

gångare när det gäller klimatvänlig energi? Näringsminister Maud Olofsson har gjort tappra försök att klara den diskussionen utan större framgång. Vattenfall borde säljas, åtminstone den utländska delen.

De svenska kärnkraftsreaktorerna börjar bli gamla, och långvariga reparationer har gjort att flera har stått stilla just när de behövs som mest nu under denna ovanligt kalla vinter. Resultatet har blivit att gammal oljebaserad elproduktion måste tas i drift och import av utländsk kolkraft har behövts. Säkert går det att hitta många möjligheter till besparingar, men samtidigt kommer andra områden att behöva mer el. Så ska ju exempelvis framtidens bilar enligt allmän uppfattning gå på el. Regeringens linje innebär – om centrens riksdagsgrupp håller ihop – att gamla kärnkraftverk får ersättas av nya på samma plats men utan något som helst statligt stöd, medan alternativa energislag får stora subventioner.

NU HAR OCKSÅ DE rödgröna enats om en tillräckligt diffus kompromiss: kärnkraften ska få vara kvar tills alternativen finns på plats. Detta kan tolkas ungefär hur som helst. Vänsterpartiet och miljöpartiet tror ju att 50 procent av den totala elförbrukningen snabbt kan ersättas av alternativa energikällor och besparingar. Mona Sahlin räknar nog snarare med att det kommer att ta sin rundliga tid att ersätta kärnkraften.

För en rödgrön regering kommer den hela frågan sannolikt alltid att skjutas upp till efter nästa val. Så småningom kommer säkerligen en intern konflikt om avstängning av reaktorerna att uppstå när det visar sig att varken alternativen eller besparingarna ger tillräckligt stor effekt. En allvarig kris inom det rödgröna blocket är nog den enda möjligheten att nå den blocköverskridande kompromiss om kärnkraften som blir nödvändig i framtiden. Annars tvingas Sverige att importera stora mängder smutsig koler, vilket vore ett allvarligt nederlag för vår klimatpolitik.

Så småningom blir de svenska kärnkraftverken alltför gamla. Och det tar lång tid att bygga nya. Man brukar räkna med ungefär tio år med risk för förseningar. Så egentligen börjar det snart bli dags för beslut om de nya. Det finns numera en ganska stabil majoritet bland väljarna för kärnkraft.

Om alliansregeringen skulle få sitta kvar efter valet i höst får vi se om några privata företag vågar satsa på att bygga nya reaktorer. Chansen är minimal med tanke på risken att en rödgrön regering senare stoppar alltihop. Just detta var väl skälet till att centern kunde acceptera regeringens kompromiss.

Klimatvänlig el kräver med största sannolikhet kärnkraft. Så har man resonerat exempelvis i Finland. En överenskommelse över blockgränsen är alltså absolut nödvän-

FOTO: ERIK LINDAHL/SCANPIX

FOTO: JANE CARLSSON/SCANPIX

FOTO: ARNE JÖNSSON/SCANPIX

FOTO: SCANPIX

FOTO: STIG ÅKE JÖNSSON/SCANPIX

FOTO: LARS OLSSON/SCANPIX

dig men alltså tyvärr osannolik, åtminstone de närmaste åren. Efter valet borde åtminstone informella kontakter tas för att undersöka möjligheterna till en kompromiss.

På riktigt lång sikt kommer forskarna nog

att hitta alternativ som är bättre och mindre farliga än kärnkraften. Men här är tiden avgörande.

De närmaste decennierna behöver Sverige – inte minst av klimatskäl – nya kärnkraft-

verk, mer effektiva, mer lättskötta och säkrare än dagens och som dessutom delvis kan utnyttja det existerande kärnkraftsavfallet. Frågan är bara om de någonsin kommer att byggas och i så fall när. ☀

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *Second Opinion: A Doctor's Notes from the Inner City*, kom ut hösten 2009. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Rätten att få diskriminera

Påven har genom ett uttalande riktat till brittiska katolska biskopar några månader före sitt besök i landet, orsakat ett visst flaxande i progressiva brittiska duvslag genom att säga att landets alltmer drakoniska och inkräktande bestämmelser mot diskriminering strider mot naturrätten.

Påven har förstås alldeles rätt, även om begreppet naturrätt kanske kan diskuteras. Och vad han säger gäller inte bara för Storbritannien. Om man inte är fri att diskriminera människor på vilka grunder man vill, är man inte fri överhuvudtaget.

Det finns naturligtvis goda moraliska skäl till att offentligt finansierade instanser inte bör diskriminera människor på irrelevanta grunder som ras eller sexuell läggning (grunder som också gör positiv diskriminering moraliskt illegitim). Men det finns ingen anledning för staten att hindra privata instanser från att diskriminera på vilka grunder de vill. De val de därmed gör må vara usla, dåaktiga eller till och med grymma; men friheten är inte sig själv om människor inte är fria att vara usla, dåaktiga eller till och med grymma.

I själva verket är alla mänskliga föreningar diskriminerande. Ett sällskap av fysiker diskriminerar människor som, kanske utan att själva vara för det, inte behärskar högre matematik. En fotbollsliga diskriminerar människor som har dålig kroppsordination, är handikappade eller över en viss ålder. En kyrka diskriminerar dem som inte tror på dess läror, till exempel ateister. Ett konstgalleri diskriminerar folk som inte är intresserade av konst. Och allt detta är precis som det bör vara, ja som det måste vara – om det alls ska finnas några fria föreningar.

I vissa fall, men kanske inte i alla, kommer den fria marknaden att sätta stopp för mer otäcka fördomar. Ett bra exempel är brittisk proffsfotboll. Till att börja med var det svårt för svarta män att ta en plats i ett lag, dessutom uttryckte publiken mycket grova fördomar mot dem. Men efterhand som lagen fick allt svårare att bortse från den talangpool som deras konkurrenter var beredda att utnyttja, minskade fördomarna, både bland lagen och publiken. Inget professionellt fotbollslag i England (och spelarna är alla miljonärer) saknar svarta spelare. Staten behövde inte göra något för att detta skulle hända.

EN FÄRSK RAPPORT OM FATTIGDOM och ojämlikhet i Storbritannien, sammanställd på uppdrag av regeringen, visade oavsiktligt något av största betydelse. När hushållen indelades efter religiös tillhörighet, framkom att de rikaste och näst rikaste var judiska respektive sikhiska hushåll.

Detta var ett så ovälkommet resultat eftersom det bevisar att i ett öppet samhälle, som Storbritannien var innan tvångsjämlikarna fick tag i det, kan även grupper som först var föraktade och diskriminerade snabbt stiga uppåt och nå välstånd utan något som helst stöd från staten, utöver upprätthållandet av rättssamhället. De fattiga behöver därför inte staten för att förbättra sin lott (både de judiska och de sikhiska invandrarna var mycket fattiga när de kom till landet, i själva verket långt fattigare än någon är idag), däremot behöver de rätt attityder till arbete, utbildning och familjeliv för att lyckas.

Antidiskrimineringens uttryckliga syfte är att skapa ett mer jämlikt samhälle. Det udda är att antidiskrimineringarna, åtminstone i Storbritannien, måste diskriminera judar och sikher, som klarar sig bättre än genomsnittet.

Men syftet med antidiskriminering är förstås inte jämlikhet, utan *Gleichschaltung*, statsapparatusens samordnande av allting, till och med personliga relationer. Och det är naturligtvis något som påve Benedictus vet allt om, eftersom han själv genomlevt det. ✱

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

Utblick

✱ Jenny Diski i *London Review of Books* ironiserar över påbudet från amerikanska skri-

London Review Blog

varskolor att dikter ska avslutas "försonande". "Självfallet behöver alla berättelser en början, en mitt och ett slut. Vidare är det viktigt att veta att noveller kräver en överraskande, avslutande mening, att all skönlitteratur måste skrivas om vad man själv vet och som bottenar i ens egen erfarenhet och att meningar aldrig får börja med 'och' och 'men'."

✱ Jesper Beinov i *Berlingske Tidende* kommenterar att författaren Carsten Jensen, när

Berlingske Tidende

han mottog årets Olof Palme-pris, antydde att Danmark är totalitärt. "Sanningen är att det danska samhället kännetecknas av stor politisk och ekonomisk frihet. Det visar alla undersökningar. Vi har rätt att välja våra makthavare. Vi har en unikt hög grad av förtroende för varandra, har en stark sammanhållning som beror på avsaknaden av stora samhällsskillnader."

✱ Med den romerske diktaren Juvenalis undrar Kai Bierman i *Die Zeit* vem som övervakar

ZEITUNG ONLINE

övervakarna. Utgångspunkten är en improviserad protest, utlagd på nätet, mot Googles globala kartläggning av städer och gator.

"Platons svar på Juvenalis dilemma var idén om 'den ädla lögnen'. Vi måste ljuga för övervakarna och säga dem att de är bättre än alla andra, noblare, visare. Då tror de att det är deras uppgift att mycket mer noggrant kontrollera sig själva än de som är underställda dem och har det sämre ställt. Med detta i sinnet och alla på en gång: Google är bäst!"

✱ Vänsterliberala *Nation* kommenterar den konservativa Tea Party-rörelsens anspråk på

THE Nation.

att vara partipolitiskt oberoende: "Skälet är inte svårt att förstå: Republikanerna körde landet i botten. Även om partiet retoriskt bekänner sig till en liten stat och ett stort försvar har det i årtionden inte haft någon annan filosofi än ständigt pågående krig, omfördelning av välstånd till de rika, försvar av storbolags inflytande och vit, kristen identitetspolitik. Trots rörelsens avståndstagande till republikanerna är det just sådana värderingar som den står för."

Kants sexliv och andra ankor

Verserad, engagerad, vacker och uringad: Bernard-Henri Lévy (BHL) är sinnebilden av en fransk filosof. Med en åsikt om allt, i princip välgrundad och nyanserad.

Som gammal "ny filosof" saknar han förvisso inte belackare; men skadeglädjen har bubblat kopiöst i media och bloggosfär nyligen. Det borde ju ha varit hans rättmätiga återtag, eftersom han hade två nya böcker att lansera. Men eftersom han inte behöver försörja sig med filosofi kanske han fördrar den senaste skrattsalvan från Paris salonger "där värste buse franska talar".

De la guerre en philosophie citerar Jean-Baptiste Botul. Sagde författare publicerade en bok (1999) med den pikanta titeln "La vie sexuelle d'Emmanuel Kant" och BHL använde verket för att illustrera sina teser, exempelvis vid en föreläsning på Ecole Normale Supérieure i slutet av 2009. Det fanns alltså viss tid för källkritik.

Dock: författaren är en pseudonym och boken en parodi, avfattad av journalisten Eric Pagès på satiriska veckotidningen *Le Canard Enchaîné*. BHL citerar i sin bok de konferenser som Botul förmodats avhållit efter andra

världskriget hos nykantianer i Paraguay. Som de flesta kommentarer påpekar borde det ha tagit honom ett par klick på datorn för att kolla fakta. Kanske viss eftertanke hade uppstått då Botul också är författare till

ett annat mästerverk: "Landru, feminismens förelöpare".

Dessutom utdelas sedan 2004 Prix Botul till dem som citerat Botul. Pagès, tillika ordförande i Botul-sällskapet säger "(BHL) kommenterar inte boken direkt men tvekar inte om riktigheten i det han säger. Men återgivningen av teserna är dimmig och nonsens-artad. Man begriper nästan ingenting." Eller i senaste numret av *Canard*: "BHL är så kultiverad att han kan citera alla filosofer, även dem som inte existerar."

BHL erkände nederlaget med viss panache i sin kolumn i *Le Point*, men ansåg att parodin i princip motsvarade hans tolkning av Kant.

Som Paul Johnson en gång anmärkte är intellektuella självutnämnda vägvisare, men liksom politiker bär de litet eller inget ansvar för det de säger. Det återstår att producera en travesti på BHL:s arbetsnamn "Bara Hålla Låda".

Jacob Arfwedson

BHL: uppknäppt.

Lynchmobben som befolkar större delen av bloggosfären är inte mottaglig för en balanserad analys av bevisen som är - bevis brukar vara det - röriga och motsägelsefulla.

Michael White

i Guardian konstaterar att ansvaret för Irakkriget och dess utveckling aldrig kommer att bli en enkel historia.

FOTO: ALYUSSE/AFIP/SCANDIX

Jag tror inte att Per Gahrton finns

Jag är ledsen att behöva säga det, men jag tror att Per Gahrton är död. Jag grundar den slutsatsen på att han nyss publicerade en artikel i *Aftonbladet* ("Spöket Ladin", Kulturen 8/2). Allmänheten, de dumma fåren, inbillar sig naturligtvis att det faktum att Per Gahrton skriver i *Aftonbladet* är ett tecken på att han lever, men jag - alla vi som vågar ifrågasätta etablissemangen - vet bättre.

Låt mig fråga: Har du sett Per Gahrton nyligen? Inte jag heller. Var är han? När såg någon honom senast?

Den som med öppet sinne studerar de texter som då och då dyker upp under namnet "Per Gahrton" kommer att inse att här ligger en hund begravd.

Nu bryter exempelvis "Per Gahrton" oväntat tystnaden för att recensera en bok från den

så kallade sanningsrörelsen. Det hävdas däri att 11 september-attackerna var arrangerade av USA, vilket "Per Gahrton" inte tror på, och att bin Ladin i själva verket är död, vilket "Per Gahrton" däremot tror på. Att den saudiske terroristledaren fortsätter skicka ut videoband och ljudinspelningar med kommentarer till aktuella händelser ska inte lura någon, ty det är, skriver "Per Gahrton", en ohelig allians av jihadistier och amerikanska intressen som har förfalskat dem, vilket mediernas grindvakter söker undanhålla allmänheten.

Detta är uppenbarligen en helt fnoskig idé, så min fråga är: *Cui bono?* Vem tjänar på att "Per Gahrton" begår offentlig harakiri på *Aftonbladets* kultursidor? Vem tjänar på att framställa honom som talesman för en av de prilligaste konspirationsteorierna i modern tid?

Låt mig själv ge svaret, för det var en så kallad retorisk fråga. Förutom Israel, som tjänar på att Gahrtons trovärdighet som Palestinagruppernas ordförande undergrävs, är det naturligtvis alliansen. När Miljöpartiets grundare börjar hylla 9/11-stollarnas böcker på *Aftonbladets* kultursidor är det bara den rödgröna oppositionen som tar skada. Och vem tjänar på det? Frågan måste ställas.

Observera att jag inte säger att det är Per Schlingmann som har spökskrivit artikeln och att den verkliga Per Gahrton ligger begravd under Rosenbad tillsammans med tsunami-banden. Jag säger bara att det kan vara så, och att frågan borde utredas av en internationell sanningskommission.

Ty bara den som har något att dölja är rädd för sanningen.

"Aron Lund"

Av Hans Hederberg

Felaktig tolkning av rättsskandaler

På senare tid har man poängterat att några av 1950-talets mest kända rättsskandaler skulle ha haft sin bakgrund i homofoba stämningar. En närmare granskning visar dock att verkligheten var betydligt mer komplex än så.

Rättsaffärerna från 1950-talet ligger i halvdunkel. De fem emblematiske namnen, Haijby, Kejne, Unman-Lundquist och Selling, lyser med svag låga, omgärdade av en viss egande oklarhet.

Rättshistorikerna har inte brytt sig om att granska dessa väldiga, kontroversiella fall (en liten kompendietext av straffrättsprofessorn Suzanne Wennberg är ett undantag). Tidningarnas huvudaktörer skrev aldrig sin egen historia. *Arbetarens* legendariske reporter Armas Sastamoinen hade memoarplaner som inte fullföljdes. Vilhelm Moberg lovade att skriva en utförligare text till *Arbetarens* femtioårsjubileum, men det blev av personliga skäl bara ett kort bidrag. Han tog sitt egentliga avsked från rättsaffärerna med den internationellt framgångsrika pjäsen *Domaren* (1957) som, även om den inte alls var någon nyckelhistoria, speglade hur myndigheter kunde använda sig av sinnessjukstämpeln för att bli av med besvärliga personer som Unman och Selling.

Den korthuggna historieskrivningen i uppslagsverk och minnesböcker gav länge beröm åt främst Moberg och *Arbetaren*, med reservationer för deras så kallade överdrifter och ovederhäftigheter. Till exempel skriver Herbert Tingsten i sina memoarer att Mobergs "insats i rättsaffärerna är ett storverk, som borde vinna ära lika väl som hans författargärning".

Under senare år har ganska obemärkt en alternativ historieskrivning vuxit sig stark. Perspektivet har totalt kastats om. En första signal gav konstkritikern Peter Cornell i sin essä "De paranoiska åren: tabu och människojakt kring 1950" (*Ord och Bild* nr 6 1969). Han skriver att han förbryllas av alla paranoiska processer "som belägrade min barndom", makarna Rosenberg och Hissi i USA, Fritjof Enbom, Kejne och Haijby i Sverige. Han försöker råta ut sina personliga frågetecken och hävdar att "två tabun var inblandade, kommunism och homosexualitet", och att McCarthyistiska metoder i båda länderna framkallade en "paranoisk psykos". Historiedocenten, sedermera professorn, Jarl Torbacke gick några år senare slarvigt vidare i Cornells spår; den McCarthyistiska tankefiguren fick akademisk

välsignelse (essän "Från Haijby till Selling" 1976).

Från och med nu upphörde i stort sett den publicistiska uppmärksamheten kring affärerna Unman-Lundquist och Selling. I fortsättningen var det Haijby och Kejne som fängade intresset. Efter aktioner från RFSL frisläpptes 1981-82 en rad tidigare hemligstämplade papper i Haijbyaffären. Dokumenten visade och underströk några viktiga saker. Gustaf V hade haft någon sorts sexuell relation med Kurt Haijby på 30-talet. Redan innan Haijby började agera utpressare fick han pengar från hovet för det som kom att kallas "nådigt känt ändamål". Hovets utbetalningar gjordes i allmänhet med kungens medgivande ("vill icke lämna Haijby i sticket").

Rättsapparaten kunde ha väckt åtal mot Haijby för utpressning, men inväntade Gustaf V:s död för att så länge som möjligt undvika skandal. Det kunde se ut som om homosexualitet var det centrala temat i Haijbyaffären. Men det är en missuppfattning. Opinionsbildningen från de mest aktiva handlade om likhet inför lagen. Vilhelm Moberg sade 1953: "Ett statsöverhuvuds sexuella vanor saknar i och för sig intresse [...] Den sidan av affären intresserar mig givetvis inte det minsta."

Kretsen kring RFSL ägnade sig endast förstrött åt de papper som de med sådan energi skaffat sig tillgång till. Man kan tycka att Haijby borde ha varit intressant för dem. Han var visserligen en skurk och en utpressare, men också ett offer (hans tvångsintagning på sinnessjukhus skedde med hänvisning till någon diffus paragraf om homosexualitet). Men den framväxande historieskrivningen kom att koncentreras kring Kejneaffären, som på ett helt annat sätt uppfattades som allvarlig.

Det var i april 1950 som den affären introducerades för allmänheten. *Expressen* var först och nyhetsingressen är värd att återge, den angav en ton som länge skulle dominera tidningarnas texter:

"En känd präst i Stockholm har tvingats göra polisanmälan sedan han sedan två år tillbaka förföljts av en liga med trakasserier av olika slag. Ligan är tydligen homosexuell, kanske till och med homosexuellt prostituerad. Homosexualitet är ju

1

Hans Hederberg är författare och tv-producent. Han är aktuell med boken *Offret och gärningsmannen* (2010).

Karl-Erik Kejne.

FOTO: SVEN-GÖSTA JOHANSSON/SCANPIX

i och för sig dess bättre inte längre betraktad som brott, men när trakasserier som närmast påminner om hemfridsbrott går i dess spår är det självklart att även en aldrig så förstående person måste reagera kraftigt och begära skydd.”

Ordet ”liga” togs ivrigt över av *Stockholms-Tidningen* som några dagar senare kunde ropa ut en ännu större nyhet på sin löpsedel: HOMOSEXUELL LIGA I STOCKHOLM SKYDDAS PÅ HÖGT FÖRVALTNINGSHÅLL. PASTOR FÖRFÖLJD SEDAN ÅR TILLBAKA.

Löpsedeln speglade de misstankar som pastor Karl-Erik Kejne bar på. Inför polisen hade han pekat ut en huvudmisstänkt för förföljelserna: lekmanpredikanten M, som bedrev rumsuthyrning på Östermalm. Vem eller vilka på högt förvaltningshåll som skulle ha agerat beskyddare var Kejne ännu inte beredd att peka ut. En del tidningar beskrev M:s rumshyrning som ”en homosexuell bordell” och Kejne som en präst som länge kämpat mot en utbredd pojktoprostitution.

Järnbruksarbetaren Eric Thorsell, en av den homosexuella rörelsens förgrundsfigurer, har i en intressant intervjubok skildrat hur han upplevde den här perioden (*En homosexuell arbetares memoarer* 1981). Han berättar hur han läste tidningarna och tänkte att det var ”synd och skam att en sådan som M skulle få förstöra ryktet för Sveriges homosexuella. Jag beslöt mig för att söka upp M och ge honom en ordentlig avhyvling för att han ställde till med skandaler kring homosexualiteten.” Han blev insläppt och hade ett samtal med M och en äldre dam, ”hans arvtant, en gammal kyrkfröken”. Han fick uppfattningen att ”historien om [predikanten] M och hans homosexuella bordell var uppiktad”.

Thorsells reaktion antyder två saker. För det första fanns det vid den här tiden en diskussion bland homosexuella om den lilla minoritet som inte riktigt ville respektera gällande lagstiftning: att det var brottsligt att ha homosexuellt umgänge med en yngling under 18 år, och att det också kunde vara brottsligt att köpa sex eller utnyttja en underårigs ”beroendeställning” (18–20 år). M kanske tillhörde denna minoritet och det gällde för en medveten, laglydig homosexuell att höja varningsflagg.

För det andra ställde Thorsell tidningspubliciteten mot den verklighet som han själv sett och upplevt. Ingenting stämde och det låg nära till hands för honom, och andra som hörde hans berättelse, att komma fram till slutsatsen: en uppiktad historia.

Utgivaren av Thorsells minnen, Fredrik Silverstolpe, vidgade frågeställningen: ”Var det [...] röken från moderna häxbål? En gigantisk mobbningsseans ...?” (*Studier för en socialistisk sexualpolitik* nr 5 1982).

Docenten i konstvetenskap Göran Söderström, den kanske viktigaste bidragsgivaren till den alternativa historieskrivningen, har utförligt uppehållit sig vid Kejneaffären. Han ställer publicitet mot realitet (som Thorsell), drar paralleller till McCarthy (som Cornell) och använder uttrycket ”en häxprocess” (som Silverstolpe). Innebörden är alltså att Kejneaffären saknar substans. Den har kunnat >>

skildras som en rättmätig strid mot rättsröta, skriver han, men "dess verkliga innehåll [var] förföljelse av en föraktad minoritet" (essäer i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* 1999 och *Homo i folkhemmet* 2000).

Jag har av och till sysslat med rättsaffärerna under ett halvsekel. Jag fick hoppa in som unghjälpreporter åt Armas Sastamoinen i en historia som såg ut att bli en nyrättsaffär (Huseby 1957), jag skrev en essä om regeringsmakt och samhällskritik (*Unga liberaler* 1961), jag hade tillfälle att diskutera med Vilhelm Moberg som under en tid var min svärfar, och jag behandlade Hajibyaaffären i en bok om offentliga lögnar (*Lögnen i Sverige* 1994, 2008). Utmanad för någon tid sedan av intervjufrågor från ett radioprogram (färgat av den alternativa historieskrivningen) bestämde jag mig för att på nytt gå in i materialet.

Först M, predikanten på Östermalm; fallet som på många sätt blev avgörande för Kejneaffärens förlopp. Såvitt jag kunnat se har det aldrig fått en korrekt och begriplig beskrivning. Jag ska försöka mig på *close reading*, med detaljer som förhoppningsvis bidrar till ett begripliggörande.

Riddargatan, den 2 mars 1948. I predikantens stora lägenhet bodde fem hyresgäster: en kypare, en kanslist från svenska konsulatet i Tel Aviv, en studerande, en underofficer vid kustartilleriet och en snart 22-årig kontorist vid namn Ernst E. Sent på kvällen kom det till ett bråk om en försvunnen bordsduk, kontoristen kände sig hotad av sin hyresvärd och ville flytta därifrån. Han fick kontakt med Kejne via en släkting som arbetade på Stadsmissionen. Kejne åkte blixtnsnabbt över till Riddargatan för att hjälpa till med flytten, ledsagd av en bekant som yrkesmässigt var van att arbeta i bråkiga miljöer. När de anlände upplevde predikanten dem som buffelaktiga inträngingar. Kejne å sin sida upplevde predikanten som aggressiv, svavelosande och berusad. Efter flytten fick han höra kontoristens berättelse om livet som hyresgäst:

Den fyrtioårige M utgav sig för att vara nazist, skröt om förhållanden till olika kvinnor, men hade också besök på kvällstid av pojkar som han troligen var övervakare för. En kväll hade kontoristen blivit väckt av en spritpåverkad och naken M som ropade: "Kom ska du få se något jåkligt trevligt!" I M:s rum pågick ett samlag mellan en flicka i sextonårsåldern, som verkade helt borta, och en något äldre pojke. M tog på sig flickans underkläder och dansade omkring.

Från teologistuderande, Karl Erik H, som bott hos M i flera omgångar, fick han höra en liknande berättelse. "Ungdomar bodde kvar i M:s rum vissa nätter", och M hade visat "perversa böjelser".

Kejne, anställd vid Stadsmissionen, såg sig själv som socialarbetare. Han tycks ha varit en pragmatiker som sällan tog fram de hårda och fördömande orden. Författaren Thorsten Jonsson, som lärt känna honom i rådhusrätten där båda var nämndmän, skrev att Kejne "är allmänt bekant för sin humanitet, sitt realistiska och naturliga sätt att handskas med sorgliga och avsigkomna fall".

Inför M reagerade Kejne med moralisk indig-

nation. Hur kunde denne man få inneha venia, det vill säga tillstånd att predika vid Svenska kyrkans gudstjänster? Hur kunde han ges förtroendet att vara övervakare för ungdomar som nyss frigivits från fängelser? Han gjorde naturligtvis ingen hemlighet av hur han såg på M, och när han började få trakasserande telefonpåringningar ("jävla bög") betraktade han det som ett försök från predikanten och dennes vänner att skrämma honom till tystnad och passivitet.

Under sin verksamhet hade Kejne inte kommit i närmare beröring med pojckprostitutionen; hans klientel var framför allt äldre, alkoholiserade män. Men berättelserna om M, och incidenterna runt omkring, gjorde honom ivrigt lyssnande, på jakt efter nya informationer. När några personer i Engelbrekts församling sommaren och hösten 1948 tog initiativet till Humlegårdsmissionen, en aktion för att rädda unga pojkar undan prostitutionen, hade han kontakt med verksamheten, men blev snabbt besviken. Den ledande missionären, redaktör D, misstänktes själv för att ha utnyttjat minderåriga. Kejne såg till att missionen stoppades.

På det personliga planet mötte han fortsatta trakasserier. Hans gamle medarbetare teologistudenten förmedlade en hälsning från M som han av en tillfällighet stött ihop med: "Du ska nog hälsa honom Kejne, att jag ska sticka ut ögonen på honom. Jag hoppas att han får det bra i sin djävla himmel!" För Kejnes öron lät hälsningen som: "Jag ska ta livet av Kejne!"

En mystisk man ringde till en socialassistent och påstod att Kejne hade haft homosexuellt umgänge med hans minderåriga son (en snabbutredning kunde visa att anklagelsen var falsk). Ett par omständigheter tydde på att telefonmannen möjligen kunde vara identisk med M.

Kejne och en medarbetare som hjälpte honom att hålla vakt mot nattliga fridstörare upptäckte klotter i ett par telefonkiosker på Östermalm: "Pastor Kejne har en stor kuk 20 93 09" och "Pastor Kejne Stadsmissionen [...] runkar och suger kuk bra 209309".

Till sist, 20 oktober 1949, gjorde Kejne och hans ombud en polisanmälan, kort och allmänt formulerad men byggd på material som de tidigare sänt in och som de snart skulle komplettera. Där fanns vittnen som kunde beskriva hur M förtalat Kejne och utpekade honom som homosexuell. Misstanken mot M för kriminell homosexualitet fördes fram i två bilagor (uppteckningar av samtal med kontoristen och teologistudenten). För klottret i kioskerna fanns ännu ingen misstänkt, men Kejne menade att gärningsmannen troligen kunde sökas i "sammanhang som herr M är hemmahörande i".

Både som medborgare och ledare inom Stadsmissionen väntade sig Kejne att polisen skulle sätta in ordentliga resurser för att utreda trakasserier och de förbindelser mellan olika personer ("liga") som han tyckte sig ana. Men nästan ingenting hände, utredningen bedrevs på sparlåga. Inom polisen ansågs trakasserier svårutredda och att undersöka M:s verksamhet som övervakare betraktades som ömtåligt och något man borde avhålla sig

Under sin verksamhet hade Kejne inte kommit i närmare beröring med pojckprostitutionen; hans klientel var framför allt äldre, alkoholiserade män.

ifrån. Om man "störde", det vill säga förhörde, villkorligt dömda eller dem som på prov blivit frigivna från ungdomsfängelser, kunde man riskera att de återföll i brottslighet.

Kejne kände inte till polisens överväganden. Han noterade med irritation de magra utredningsresultaten. Redan hans allra första skrivelse hade innehållit formuleringar om att det var ett känt faktum bland socialarbetare att "de homosexuella i en stad som Stockholm utgör ett kraftigt frimureri". Nu föreföll det honom tänkbart att just denna sammanhållning kunde vara en förklaring till polisens passivitet. Kanske fanns det personer på nyckelposter som ville skydda M och redaktör D och överhuvudtaget var rädda för insyn i den här subkulturen.

En vårvinterdag 1950 fick Kejne en klient remitterad från socialläkaren i Stockholm. Vi kan kalla honom Tore Svensson; det är så han är känd i litteraturen. Hans berättelse kom att få ett stort förklaringsvärde för Kejne.

Sedan ungdomen hade Svensson beskyddats av den femton år äldre Nils Quensel, statsråd i Per Albin Hanssons och Tage Erlanders regeringar. Han hade fått pengar och understöd, och ibland hade han blivit piskad på bara kroppen. Han berättade om branden på Krukmakargatan nysaftonen 1936, inledningsvis rubricerad som mordbrand, där Willy, en annan av Quensels skyddslingar, innebränts. Han antydde att Quensel, på det ena eller andra sättet, spelat en dubiös roll.

För Kejne framstod det som fullt tänkbart att Quensel, i oro över hur händelserna skulle kunna utvecklas, använde sin ställning i regeringen för att bromsa polisutredningen. Kejne, eller någon i hans omgivning, gick till pressen med sina misstankar ("Homosexuell liga skyddas ...").

Larmet gav omedelbart resultat. En ansedd ämbetsman fick i uppdrag att granska polisens arbete. En erfaren och drivande åklagare sattes in som förundersökningsledare med utökade resurser. M hade varit övervakare/tillsyningsman för sammanlagt 14 unga män, av vilka 13 letades upp och förhöordes. Tre av dem kunde vittna om att deras kontakter med M haft homoerotisk anstrykning, men i endast ett fall rörde det sig om något straffbart, otukt med en 20-årig yngling "under utnyttjande av dennes beroendeställning". För detta, och förtal av Kejne, åtalades M och blev så småningom dömd till fyra månaders straffarbete. Den ansedde ämbetsmannen kritiserade i sin rapport polisen på flera punkter, men friade statsrådet Quensel från all inblandning.

Här kunde Kejneaffären, med reducerade proportioner, ha tagit slut om det inte varit för en gravt omdömeslös poliskontroll hemma hos Kejne ("knivfällan") och upptäckten att några papper med Quensels namn hade försvunnit ur polisakten om branden på Krukmakargatan. Kejneaffären utvecklades till en Quenselaffär. Den centrala frågan löd: Varför skulle någon Quensel eller en tjänste-

man som önskade vara honom behjälplig ha intresse av att få bort statsrådets namn ur brandakten om han inte varit inblandad i något kriminellt, kanske till och med delaktigt i ett ännu större, mer elakartat sammanhang? Gamla och nya misstankar tvinna- des samman och fick en sådan styrka att regeringen var tvungen att tillsätta Kejnekommissionen som i realiteten blev en Quenselkommission, en ingående granskning av branden och statsrådets relationer till skyddslingarna Svensson och Willy.

Quensels profil i den färdiga rapporten var, milt uttryckt, ofördelaktig. Som statssekreterare hade han ordnat jobb i finansdepartementet för den tidigare stölddömd Svensson.

Som statsråd hade han efter branden på Krukmakargatan kallat Stockholms kriminalchef till sin privata bostad. Hans relation till Svensson och Willy var uppenbarligen homosexuellt färgad, vilket på trettioalet var riskabelt för en hög ämbetsman och statsråd eftersom homosexualitet var kriminaliserat och kunde ge en hållhake för utpressare. Själv förnekade han att han var "pervers" eller "homosexuell", men medgav

”

Quensels profil i den färdiga rapporten var, milt uttryckt, ofördelaktig. Som statssekreterare hade han ordnat jobb i finansdepartementet för den tidigare stölddömd Svensson.

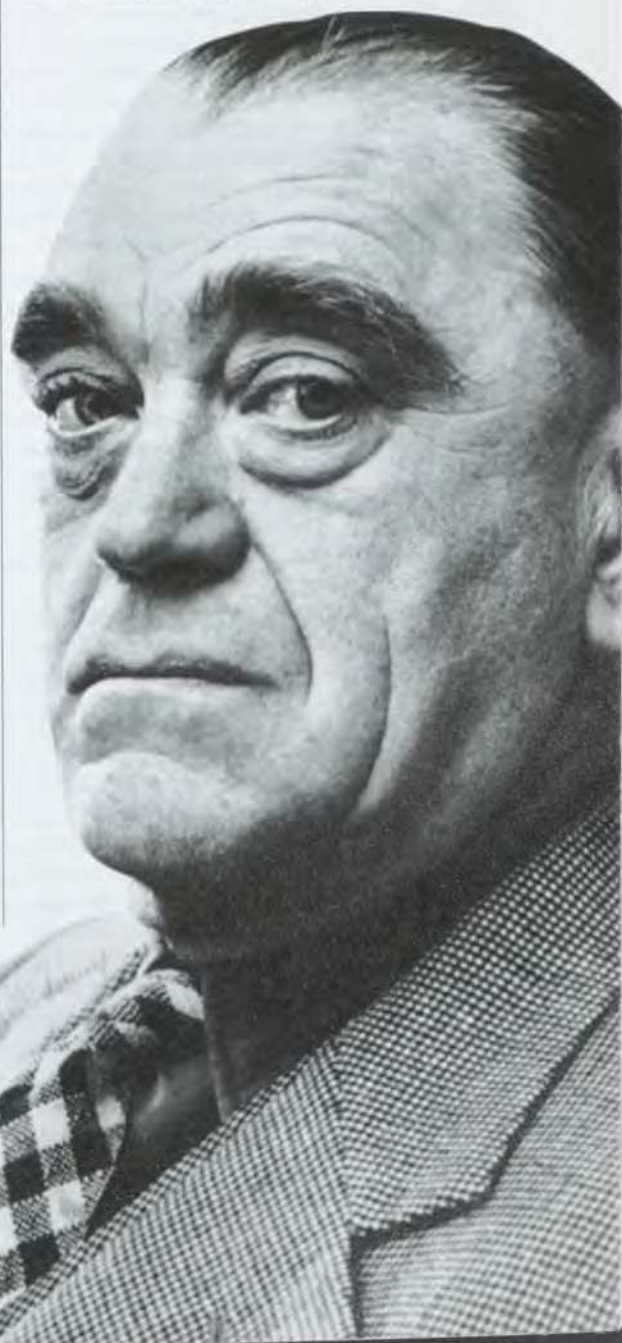

FOTO: PRESSFOTO/STEFAN ANNY

att han vid ett par tillfällen "klått upp Svensson och vid ett tillfälle även Willy".

Kommissionen kritiserade Quensel: han hade skapat "en atmosfär av irritation och olust" hos myndigheterna, hans framställningar att få den allt besvärligare Svensson intagen på sinnessjukhus var "anmärkningsvärda". Hur polispaperen med Quensels namn försvunnit kunde kommissionen inte förklara, men den fann ingenting märkvärdigt med statsrådets agerande i samband med själva branden. Han hade velat hjälpa utredningen snarare än lägga hinder i vägen. Branden och dödsfallet var av allt att döma en olyckshändelse.

Kommissionen skrev att hänsynen till privatlivets helgd i detta fall måste vika på grund av "det starka intresset av att allmänheten erhåller fullständig upplysning". (Regeringen censurerade vis-sa avsnitt i den tryckta upplagan, SOU 1951:21).

Alla godkände inte motiveringen eller det som den resulterade i. Olof Lagercrantz i *Dagens Nyheter* talade om risken att väcka slumrande drifter i folkdjupen när det gällde homosexualitet, han ansåg att "pratmakarna", alltså de som varit med om att få en kommission tillsatt, hade anledning att läsa "betänkandet med avskam brännande kinder. [De borde] övertänka vilken djup oförrätt de tillfogat en medmänniska som ödet försatt i en tragisk situation."

Om ordet "homofobi" varit i bruk vid den här tiden skulle kanske Lagercrantz i sin upprördhet ha använt det. I den följande alternativa historieskrivningen har det förekommit desto oftare. Lena Lennerhed talar i en doktorsavhandling om *Arbetarens "homofobi"*, Göran Söderström skriver om en "homofob våg" och om Kejnes och Vilhelm Mobergs "kamp mot de homosexuella". I en florerande mytbildning – bland annat på den kristna hbt-rörelsens hemsida augusti 2009 – tillskrivs Moberg åsikten att "alla homosexuella skulle deporteras till Gotland"; i själva verket ett förslag som på femtiotalet framfördes av den reaktionäre skriftställaren Ebbe Reuter Dahl. Moberg har även utsetts till "århundradets homofob".

Ord är viktiga. Fobi betyder enligt mina ordböcker "ängestfylld tvångsföreställning" eller "onormal skräck"; en homofob skulle alltså vara drabbad av ett närmast sjukligt tillstånd. Det är uppenbart att varken Kejne, *Arbetarens* journalister eller Vilhelm Moberg led av någonting sådant.

Kejne hade personligen uppfattningen att homosexualitet var en avvikelse, "ett lyte"; en uppfattning som intressant nog delades av ledande homosexuella vid den här tiden. Så till exempel skrev Eric Thorsell i en artikel om homofila människor och "deras lyte". Inför bildandet av RFSL sade rörelsens ombudsman Allan Hellman i en intervju att "det är inte konstigare att vi homosexuella sammansluter oss i ett förbund än att sockersjuka och lungsjuka gör det".

Lennerhed lyfter fram exempel ur *Arbetaren* som ter sig tvivelaktiga. Tidningens chefredaktör har också i en tillbakablick medgett en viss oförsiktighet: "Det var ju ett rent krig vi förde mot rättsröten och korruptionen. Det var ju inte

Nils Quensel.

så konstigt då om vi skrev lite oförsiktigt ibland om homosexuella. Vi på redaktionen hade ingen negativ inställning till homosexualitet som sådan." (Evert Arvidsson intervjuad i *Studier för en socialistisk sexualpolitik* nr 5 1982).

Vilhelm Moberg talade ytterst sällan om homosexualitet som sådan. Hans engagemang handlade om rättssäkerheten. "Det gäller ingen klappjakt emot de homosexuella: den avvikelse i sin natur som de företer betraktar jag för min del som ett olycksöde. Ingen vettig person vill lägga stenar på dessa medmänniskors bördor." (februari 1951).

Moberg var en gammal livsdyrkare som såg kärleken mellan man och kvinna som det kanske högsta i livet; en människa som stod utanför den sortens upplevelser var olycksdrabbad. Det var en elementär känsla hos honom. Den som vill kan naturligtvis kalla honom "fördomsfull". Anna-Karin Carlstoft Bramell gör det i avhandlingen *Vilhelm Mobergtar ställning 2007*. För mig framstår hans existentiella formulering som helt okej. Det vill säga: så länge den inte används i en dold agenda eller i nedsättande tal. Sådana exempel har jag inte funnit hos Moberg. ✱

”

Stimulerar det nyliberala våldet haitierna till att göra barn, eller framkallas nederbörden av någon nyliberal regndans?

Fattigdomen och utsugningen av haitierna beror inte på USA och nyliberala doktriner. Grunden till problemen ligger i en politisk tradition, skapad av haitierna själva.

Haitis kris självförvållad

Av Mats Lundahl

För det mesta är jag rätt stolt över att vara professor, men inte alltid. Ibland skäms jag på kollegornas vägnar. I en artikel i *Aftonbladet* den 22 januari presenterar filosofiprofessorn Peter Hallward vid Middlesex University en analys av Haitis problem där han lägger hela skulden för tillståndet i landet på Frankrike, USA och det internationella samfundet. Tillsammans har de våldtagit landet. Under de fyrtio år jag har hållit på med Haiti har jag tvingats läsa många dumheter, men Hallwards artikel tar priset.

Hallward har siktat högt. Han analyserar Haiti på en abstraktionsnivå där det inte existerar några haitier. Han har skrivit Hamlet utan att ha med prinsen av Danmark. Tyvärr blir sammanhangen då obegripliga: "Den internationella handelns straff tullar och den finansiella marknadens riktlinjer gör att den politiska impotensen och armodet kommer att förbli strukturella fakta i haitiskt liv för överskådlig framtid." Klyschor och substantiv i stället för analys, antagna samband som enbart är långsökta och oönskade påståenden som framförs som självklarheter.

Hallward ser migrationen från landsbygden till städerna som "ett resultat av ett oförsonligt nyliberalt våld riktat mot Haitis jordbruksbaserade ekonomi". Han citerar Brian Concannon, ledare för "Institutet för rättvisa och demokrati på Haiti". Enligt Concannon hamnade de fattiga i städerna "eftersom de eller deras föräldrar medvetet tvingats bort från landsbygden av hjälp- och handelsdoktriner som specialdesignats för att skapa en stor, fängslad och därför exploaterbar arbetskraft i städerna". Den marxistiska reservarmén har kallats under fanorna. Har Hallward och Concannon aldrig varit på Haitis landsbygd och sett vad som pågår där? Befolkningstrycket har tvingat odlingarna upp på bergssidorna. Jorden måste

friläggas för sådd och plantering precis när de tropiska slagregnen sätter in. Detta leder obönhörligen till erosion. Jordförstörelsen är den grundläggande mekanism som driver folk från landsbygden till städerna och den har arbetat, långsamt men obönhörligt, under åtminstone hundra år, troligen ännu längre. Stimulerar det nyliberala våldet haitierna till att göra barn, eller framkallas nederbörden av någon nyliberal regndans? Det hade varit intressant att veta vilket som är det fundamentala orsakssambandet. Exakt hur ser konspirationen ut?

PETER HALLWARD SÄGER inget om Haitis katastrofala politiska tradition, en tradition som lämnat massorna åt sitt öde, skapad av de haitiska politikerna själva. Politiken har i Haiti alltid varit en angelägenhet enbart för små klickar som försökt sko sig på folkets bekostnad, genom kontroll av statens kassakista. Traditionen utbildades under 1800-talet och har fortlevt fram till våra dagar. Mellan 1843 och 1915 hade landet 22 presidenter. Alla var plundrare. Fyra av dem dog under sin presidentperiod. En enda satt tiden ut. De övriga 17 blev avsatta mer eller mindre våldsamt. Under dessa 72 år utsattes Haiti för inte mindre än 102 inbördeskrig, revolutioner, uppror, revolter, statskupper, attentat... USA måste sannoligen ha haft bråda dagar om man ska tro Hallward.

Den ende haitier som förekommer i Hallwards artikel är hans idol, Jean-Bertrand Aristide, "vald av runt 75 procent av väljarkåren", som "2004 störtades av en internationellt stödd kupp, en kupp som dödade tusentals människor och lämnade en glöddande förbittring hos stora delar av befolkningen". Vad Hallward väljer att nogsamt förtiga är att Aristide polariserade Haitis befolkning, flyttade politiken ut på gatorna och försökte sitta kvar som president längre än vad konstitutionen tillåter. Han visade aldrig någon vilja till dialog med oppositionen och han lyckades splittra sitt eget parti, La- >>

Port-au-Prince efter jordbävningen.

FOTO: ULISES RODRIGUEZ/SCANPIX

valas. Aristide gjorde allt han kunde för att hindra René Préval att återkomma något under dennes första presidentperiod, för att därefter själv kunna komma tillbaka som frälsare, 2000, i ett val som oppositionen bojkottade – därav hans höga seger-siffror (92 procent). Det är möjligt, och kanske till och med troligt, att Aristide hade goda föresatser när han blev vald till president första gången, 1990, men med facit i hand framstår han som den som stängde det ”möjligheternas fönster” för demokratin som hade öppnats efter Baby Docs fall 1986. I slutändan blev han bara ytterligare en länk i den kedja av korrupta presidenter utan intresse för sitt lands utveckling som alltid styrt Haiti.

Om detta säger Hallward ingenting. I hans ögon är följderna av jordbävningen ”resultatet av en mycket lång historia av utsugning och översitteri” och fattigdomen ”ett direkt arv av den kanske mest brutala koloniala exploatering som världen har sett, förenad med decennier av postkolonialt förtryck”. Ända sedan början av den amerikanska ockupationen av Haiti, 1915, har ”varje seriöst politiskt försök att ... ’låta Haitis folk lyfta sig från absolut misär till värdig fattigdom’ omintetgjorts av USA:s regering och några av deras allierade. Detta har skett med våld och helt medvetet.” Vilka är dessa försök? Vem gjorde dem? Hallward redovisar det inte, vare sig i sin artikel eller i sin bok. Var det Haitis presidenter? Sténio Vincent? Elie Lesco? Dumarsais Estimé? Paul Magloire? François Duvalier? Jean-Claude Duvalier? Jean-Bertrand Aristide? Knappast. Alla dessa herrar hade en sak gemensamt med sina företrädare från 1800-talet. I den mån de hade några projekt syftade de till något helt annat än ekonomisk och social utveckling. Men var kom då ”de seriösa politiska försöken” ifrån? Vad är det som har omintetgjorts?

”Decennier av nyliberal ’anpassning’ och neo-

imperialistisk inblandning har berövat ... [Haitis] regering all verklig handlingsfrihet i arbetet med att bygga en framtid för sin befolkning och reglera sin ekonomi”, skriver Hallward. Det är uppenbarligen planekonomin som är idealet. ”Kuba har undkommit de värsta resultaten av nyliberala ’reformer’ och dess regering har fortfarande förmågan att skydda sina medborgare vid katastrofer.” Jaha. En jordbävning i Havanna hade studsat på Fidel Castros fasta principer, de byggnader som har uppförts enligt socialistiska byggnormer hade givetvis stått kvar och kubanerna hade styrkts i sin tro på realsocialismen av ett sextimmars tal på Plaza de la Revolución. Den sortens ekonomiska system som skulle få sand att framstå som en bristvara i Sahara behövs emellertid inte i Haiti. Där råder redan brist på allt.

Vad har haitierna att lära av ett system som framtvingat ransoneringsböcker redan under för kubanerna ”normala” förhållanden, som hänsynslöst stryper medborgarnas egna försök att förbättra sin levnadsstandard och som inte tillåter någon som helst kritik av regimen? Sannolikheten att Castro ska frikännas av historien får nog betraktas som försumbar. Bevara haitierna för orkanen Fidel.

PETER HALLWARD ÄR PROFESSOR i filosofi. Hans filosofi om Haiti är av det billiga slaget, men nu är goda råd dyra. Haiti behöver inte rådgivare som Hallward. Sokrates skulle ha gnuggat händerna av för-tjusning om han hade fått träffa denne moderne sofist och Platon hade fått ytterligare en underhållande dialog att lägga till sina övriga. ”... medveten utsugning och översitteri...” Vem är det som suger? USA? Eller är det möjligen professor Hallward?

Mats Lundahl är professor i ekonomi på Handelshögskolan i Stockholm.

”

Vad har haitierna att lära av ett system som framtvingat ransoneringsböcker redan under för kubanerna ”normala” förhållanden, som stryper medborgarnas egna försök att förbättra sin levnadsstandard?

Torbjörn Tännsjö och Peter Singers rationella moralfilosofi får stort genomslag. Men deras resonemang reducerar moral till förnuft och förnuft till simpel logik.

Hedonistisk debet och kredit

Torbjörn Tännsjö, professor i praktisk filosofi och medlem av Socialstyrelsens etiskaråd, och Peter Singer, professor i bioetik vid Princeton University, figurerar flitigt i det offentliga samtalet.

De står för en hedonistisk-utilitaristisk moralfilosofi som är övertygande i sin rationalitet.

Resonemangen är dock alltför enkla. Moralförståelse reduceras till förnuft, och förnuftet till simpel logik. Därtill tjänar logiken enbart som medel för att tillmötesgå en arbiträr men absolut princip: lyckan. Med lycka avses summan av alla kännande eller medvetna mänskliga och icke-mänskliga varelsers förmodade önskan/lust eller brist på lidande/frustration – ett gemensamt me-

tafysiskt bankkonto. Eftersom ingen någonsin kan ta ut hela beloppet är den hedonistiska lyckans existens obevisbar.

Denna högre princip kan liknas vid en (av)gud, vars krav på upphävet av människans lika och okränkbara värde oundvikligen leder till extrema konsekvenser.

Om vi vill tillmötesgå kravet kommer vi med Singer fram till att ett spädbarn inte är en person. Följaktligen är det etiskt att döda ett barn för att kunna få fram en ny, mera önskad avkomma. Barnet är då en debet- eller kreditpost i den hedonistiska bokföringen.

Med Tännsjö rättfärdigar vi människofarmer för att tillåta oss att äta kött. Som enda garant mot idéns förverkligande står det påstått omöjliga i att hemlighålla verk-

samheten. Till filosofins försvar, främst mot associationer till eugenik, anför det fria valet.

I tankeexperimentet ovan saknar friheten betydelse. Lögner skulle göra det etiskt att hålla människor som köttdjur. Även i andra frågor uttalar sig utilitarister normativt och tänkarna uppbar, till skillnad från handikappade och andra angripna grupper, starka opinionsbildande maktpositioner.

Vidare förbises att det egna lidandet och lindrandet av andras plåga är nödvändiga för mänskligt växande. I argumentationen för dödshjälp och för utpekandet av dem som sägs tära på det hedonistiska kontot märks att lidandet snarare anses vara en egenskap än ett påverkligt tillstånd.

Anna Ekström är frilansskribent.

Trots att svenska muslimer kommer från olika miljöer och har skilda uppfattningar om islam beskrivs de som en enhetlig grupp. Journalister borde beskriva mångfalden istället för att visa upp stereotyper.

Mediemyter om muslimer

Jag är uppvuxen i en troende och tolerant muslimsk familj i Iran, där vi flickor även fostrades i konsten att ha sinne för mode, stil, rätt hållning och smal midja! Redan under barndomen fick vi undervisningar om att det finns fem heliga profeter – Noa, Moses, Abraham, Jesus och Mohammed. Alla mina vänner hade en guldmedalj i form av en Jesus-ikon och det kändes helt naturligt när även jag fick en.

Några av mina bästa vänner var kristna. Vi talade aldrig om vår religion; inte ens med våra judiska vänner. Vi bara umgicks som kompisar och ägnade inte ens en tanke åt att vi var "olika", för det var vi ju inte. Vår nationalitet och vänskap förenade oss; så enkelt var det. Vi firade varandras högtider och sörjde varandras sorger; precis som man gör i Iran än idag.

Vid ett tillfälle när jag för första gången hade min då 7-årige son Daniel med mig i Iran, fick han på skoj av en anhängig anmärkningen att han är muslim och att han därför bör bete sig som en. Hans seriösa ansiktsuttryck och blixtnabba och tydliga svar, skapade ett mycket gott skratt som än idag omtalas – "Nehej, jag är INTE bara muslim. Ef-

tersom jag är svensk medborgare, är jag till hälften kristen också. Därför får jag även äta griskött!"

Muslimer i västerländska medier omskrivs ofta som om de tillhörde en enhetlig grupp. Detta är fullständigt felaktigt. Muslimer som har flyttat till Sverige kommer ifrån vitt skilda områden, olika sociala och etniska miljöer och har skilda uppfattningar om vad islam är.

Med bakgrund av detta förundras (för att inte säga förargas) många muslimer över somliga "muslimska ledares" framskjutande roll och deras tolkningsföreträde om olika frågor i de offentliga rummen i Sverige. När och av vilka har dessa perso-

ner fått mandatet att vara ledare? Om och i vilka demokratiska forum sker åsiktsutbytet mellan dem och deras undersåtar och vilka frågor har de blivit ombudade att å sinna "anhängares" vägnar driva och i så fall i vilken riktning?

Jag skulle vilja att man en gång för alla gjorde en enkät och för det första tog reda på antalet troende eller praktiserande muslimer bosatta i Sverige och, för det andra, hur många av dessa som önskar bli representerade av någon ledare och gällande vilka frågor.

JAG ÖNSKAR OCKSÅ att mångfalden av livsstilar bland svenska muslimer ska bli lika "fascinerande" för media att visa upp, som den stereotypa muslimen som alltid får representera sina "trosfränder". Samtidigt anser jag att sekulariserade muslimer bosatta i västvärlden (sin fruktan för extremister till trots) oftare och med större tydlighet bör visa sin avsky för fundamentalismen. Man uppfattas inte trovärdig om man sitter med armarna i kors och bara lägger allt ansvar på politiker och media.

Maria Masoomi är skribent och debattör.

TEMA

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

Anspråken och retoriken från aktivister döljer inte sällan en annan ideologisk dagordning. Fyra skribenter tar sig an en samtidsdebatt med dubbla förtecken.

Nathan Shachar, Pernilla Quis,
Petra Östergren och Niklas Ekdal

Inhemska strider på utländsk mark

I takt med att vi i Sverige förlade våra ideologiska bataljer till utlandet, visade sig medkänslan ofta vara blott en pose i syfte att maskera ett ideologiskt partitagande. Latinamerika är ett skolexempel.

Av Nathan Shachar

Aren kring 1900 handlade Sveriges politiska och ideologiska debatt – om Sverige: försvarsfrågan, unionsfrågan, rösträttsfrågan, skogsfrågan, arbetarnas och kvinnornas rättigheter. De världspolitiska spörsmål som dominerade utrikesbevakningen före första världskriget – Boerkriget, Balkanfrågan, allianssystemen och den tyska upprustningen – vållade inga svårare opinionsbrytningar här hemma. Den enda utsocknes affär som verkligen fick färgen att blossa på svenska kinder var Finlands kval under förryskningsdekreten. Finland var dock ingen stridsfråga. Det fanns – ännu inte – några svenskar som svärmade för rysk maktpolitik.

Men redan under världskriget blev svensk åsiktsdebatt mer kontinental. Tyskeri, frankofili och anglofili accentuerades och fick konkreta tillämpningar. Bitterheten och misstron mellan centralmakternas och ententens påhejare tog sig påfallande gälla och stridbara uttryck, ett varsel om de avgrundsdyk som längre fram skulle spricka upp mellan USA-hatarna och deras kritiker.

Efter kriget fick omvärlden allt större genomslag i våra debatter. Det berodde i viss mån på att flera av Sveriges mest uppsplitande stridsfrågor kunnat avföras från dagordningen efter politiska uppgörelser, men framför allt på att skrivande svenskar börjat resa som aldrig förr, med tåg, bil och flyg. Den heta frågan för de flesta åsiktsryttare var frederna i Trianon och Versailles: Var de rättvisa, och hade de givit Europa den stabilitet reklamarna ställt i utsikt? Många av dem som intagit de mest inskränkta positionerna under världskriget, tyskvänner som Fredrik Böök och Sven Hedin, fick nu en mer tacksam kurs för sina budskap. Lust- eller luftslottsfrederna var inte bara grymt orättvisa, med det amputerade Ungern som mest åskådligt exempel. De förfelade sitt syfte och banade väg för nya ledsamheter. Nationstankens helande kraft var en vision snara-

re än någon metod, och det låg en genant ironi i att receptet på folkens ädla samlevnad hade en rashatare från USA:s sydstater, president Woodrow Wilson, som gudfader.

En annan arena för diskussionerna var Mussolinis nya Italien. Det var särskilt spännande därför att det tycktes utgöra ett alternativ till den svenska modell som samtidigt tog form. Sverige förvandlades via kompromisser mellan kapital, arbete och politiker. I Italien ökades de aktörerna samman under en och samma piska, utan resone-mang och ackorderande, och resultaten var i många ögon en succé. Vår ledande Italien-kännare och -resenär, Anders Österling, höll en ironisk distans till den italienska modernismens barnkammaraaktiga våldsdyrkan, men var motvilligt imponerad av fascismens paradgrena: renhållningen och de punktliga tågen.

Längre fram upplevdes de tyska och spanska republikernas sammanbrott intensivt. Händelser utanför Europa berörde oss dock ännu inte i någon större skala. De japanska illdåden i Kina refererades i korta telegram men utlöste inga breda solidaritetsyttringar. Men efter 1945, i en stadigt stigande kurva, kom svenska ideologer och debattörer i allt högre grad att drabba samman på främmande territorium. USA och Sovjetunionen blev de geopolitiska polerna, och snart nog också de etiska: att bekänna färg blev att redovisa sin åsikt om stormakternas maktutövning och deras konträra system. Under Tredje ståndpunktdebatten insisterade ett stort antal svenska diktare – men få andra – på att USA och Sovjet var lika goda kålsupare. Efter Stalins död 1953 och senator Joe McCarthys inkquisitioner i USA blev det god marknad för tredje ståndpunktens budskap. Stalins folkmord och terror var visserligen kända och dokumenterade i väst. (Det finns, i DN:s arkiv, flera tjocka kuvert med artiklar om slavlägren enbart

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

Kubanska rebelsoldater 1959.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

från slutet av fyrtioalet.) Men fakta i målet trollades bort eller förnekades av författarkotteriet. Svensken Ragnar Rudfalk som överlevt Gulag och skrev en bok om det stämplades som lögnare. Regeringen, i sin ambition att inte dra på sig sovjetiska hugg i onödan,

praktiserade en utrikespolitik som i det väsentliga var en tillämpning av tredje ståndpunkten. Svenskar i gemen var inte likgiltiga för det kommunistiska skräckväldet i öst. Hjärtan blödde med tjeckerna 1948 och för ungrarna 1956 men ett uthålligt engagemang förut-

»

sätter ett minimum av hopp, och protester mot Sovjets hegemoni verkade gagnlösa, som att möta en istid med talkörer.

Varubojkotten mot Sydafrikas rasistregim var det första breda svenska opinionsprojektet till förmån för icke-européer. Någon svensk stridsfråga blev inte kampen mot apartheid; både Herbert Tingsten i DN och folkpartiet var i stort eniga med socialdemokraterna. Under Vietnamkriget rasade debatten i Sverige desto vildare. Krigsutvecklingen, med terrorbombningar och napalmbrändacivila, gick moraliskt sett vänsterns väg och de som fört USA:s talan tystnade. Geostrategiskt var kriget långt ifrån någon svartvit affär, men krigföringen blev omöjlig att försvara.

Det alltmer frejdiga svenska internationella engagemanget var väl delvis ett försök att jämka en växande obalans, som kom i dagen under sextiotalet: Å ena sidan hade vi ett samhälle där de mest skriande orättvisorna var på väg att överbryggas. Sådant som verkligen satt känslor i brand – begåvade personer som inte hade råd att studera, våld mot strejkande och fattiga som inte fick sjukvård – var på upphållningen. Å andra sidan: när vi fått ordning på det egna torpet famlade vi ivrigt efter nya föremål för våra moraliska omsorger. Vi satt ej längre i glashus, våra framsteg på hemmaplan legitimerade vår stränga moraliska bedömning av omvärlden, också i främmande ögon. I stora delar av Afrika och Latinamerika blev Sverige modellen. För att uttrycka det krasst: vi var inte längre självförsörjande när det gällde dramatik och ideologiska tablåer. Vi fick börja importera dem.

Kalla kriget djupfrös Europas verklighet men mycket hände på andra håll. Hoppfullheten kring Afrikas nya stater var ännu inte skingrad, stora saker med höger-vänster-implikationer pågick i Asien efter USA:s nederlag och Maos död. 1970-talet var utrikesbevakningens högsommar. Våra tidningar var rikare än någonsin och breddade bevakningen i alla riktningar. Fler än en ung svensk blev djupare engagerad i Kubas, Palestinas och Sydafrikas framtid än i Sveriges.

Sådant engagemang, när det utövas i god tro, är beundransvärt. En människa som tar tid, pengar och risker för att bistå andra, och vars samvete inte är lokalt begränsat, gör en bättre värld. Uppsättet hos de svenskar som avstod från sydafrikansk apelsinmarmelad – den var bäst och billigast – var alldeles rent. Men i takt med att vi förlade våra ideologiska bataljer till utlandet kom partier och rörelser snart nog att röra ihop moralen med prestige- och taktikhänsyn. Medkänslan visade sig ibland vara blott en pose eller ett försök att maskera ett ideologiskt partitagande. Kuba är ett skolexempel på det.

Latinamerika var vår första stora medie- och debattkontinent. Det är den enda del av tredje världen vars språk, tro och moderna historia är tillgänglig för eupopéer utan krävande förstudier. Dessutom kunde Latinamerikas ideologiska terräng påminna om Europas; där fanns höger och vänster, handelsförespråkare och protektionister, USA-hatare och USA-vänner. Och där hände saker. Om kalla kriget djupfrös Europa så satte det fart på Latinamerika, på gott och ont. Den kubanska revolutionen 1956–59 var första gången det verkligen brände till.

Latinamerika var en bekväm scen för mycket av det Sverige hade behov av att agera ut. I Sverige hade distinktionerna mellan hög och låg, rik och fattig, god och ond, mist något av sin skärpa. Den kubanska revolutionen var, liksom den spanska republiken och den ryska revolutionen, ett borgerligt projekt. Nästan alla de som satte sitt liv på spel i kampen mot diktatorn Batista var passionerade demokrater. Frank Tannenbaum, den utopiske socialisten och Latinamerikaforskaren, förstod tidigt att Fidel Castro inte var någon genuin

frihetskämpe utan ”ännu en i raden av *caudillos*”. Hans dystra förutsägelser besannades strax. Åtta månader efter revolutionsledarnas intåg i Havanna var de mest populära av dem, Camilo Cienfuegos (död i en aldrig ouppklarad flygolycka) och Huber Matos (20 års fängelse för landsförräderi) ute ur leken. Det fanns ytterst få marxister i Castros inre krets. Brodern Raúl var en av dem. Men kommunismen blev Castros livlina, den enda presen-

tabla förklaringen till de uteblivna valen och till Kubas ärelösa ställning som sovjetisk klient. (Sex miljarder dollar om året, det största biståndet i världshistorien och lejonparten av den ryska dollarreserven, kostade Kuba sin nye gynnare.)

Castros plötsliga omvändelse till marxismen skulle visa sig vara ett genidrag, som banade vägen till Kremels kassa-valv och till europeiska radikalers hjärtan. Bildade européer skulle ha fnyst åt ännu en karibisk standardtyrann, men termen ”revolutionär” omtöcknade många, och Castro, som mördade sina kamrater, spärade in diktare och ödelade sin bördiga landsbygd med vansinnesdekret, kunde ockra på blåögheten i decennier.

”
Men Kirchner och Hugo Chávez har misslyckats enligt det gamla receptet. De har slösat bort kopiösa importintäkter – kring 100 miljoner dollar om dagen i Chávez fall – och använt pengarna till att importera livsmedel och subventionera konsumtion.

Kuba var första gången det västliga engagemanget i tredje världen gick alldeles snett. Skildringarna i europeisk

press av Kubas förvandling till sovjetisk förmånstagare var påfallande lam. Om kollektiviseringen givit någon utdelning som kunnat balansera av det demokratiska underskottet, så hade det varit lättare att begripa revolutionens exportsuccé. Men Kubas industri och dess jordbruk, som långt ifrån var kontinentens mest efterblivna, kördes i botten på ett par år. De ryska pengarna gick inte till utveckling, utan till bröd och vapen. Det är fortfarande en utbredd missuppfattning att den kubanska kommunismen införde läskunnighet och allmän läkarvård på Kuba. (Läskunnigheten var 79 procent före revolutionen och Kubas sjukvård var unik – mer avancerad och mer demokratisk än i något latinamerikanskt land.) En annan myt som Castro lyckades inpränta vida ikring är att Kuba utsatts för en blockad. Trots USA:s embargo, som sedan 2000 har en rad undantag och förbehåll, så har Kuba drucknat i bistånd, låne- och handelsmöjligheter. Man har varit utanför världshandeln, inte därför att man varit utestängd utan därför att man inte kunnat erbjuda några kuranta varor.

När Castro avslöjade sig som tyrann och mörkret sänkte sig över Kuba tog bara ett fåtal av beundrarna konsekvenserna. Den peruanske författaren Mario Vargas Llosa, en av regimens gullgossar, protesterade. Det gjorde också Carlos Lacerda, Brasiliens mest briljante skribent, och den chilenske diplomaten Jorge Edwards. De fick skatta dyrt för sina principer. Men de flesta fortsatte hedersvakten kring Castros tron, med Gabriel García Márquez i spetsen.

De som skrinlade all kritik mot det revolutionära Kuba var antingen cyniker, som visste vad som pågick och kunde leva med det, eller troskyldiga, som avfärdade all kritik som fientlig propaganda. De intellektuella lojalitetskriser kring Kuba avsatte en celeber debatt i

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

tidskriften *Encounter* mellan Vargas Llosa och Günther Grass där peru-
ruanen anklagade tysken och hans europeiska likar för omvänd ras-
ism: de var alltid redo att ordinera våld och diktatur till tredje världens folk, en kur de skulle ha revolterat mot hemma hos sig.

Samma psykologiska mönster upprepar sig idag. En rad av Latin-
amerikas länder balanserar sin budget, alstrar kapital, deltar med
god behållning i världshandeln och bygger skolor. Vänsterns glädje
över kontinentens framsteg på senare år är dock påfallande behärs-
kad. Om Latinamerika hamnat i våra hjärtan av medkänsla, inte av
ideologi, så borde vi vara litet gladare över dess uppsving. Svenska
nyhetskonsumenter vet mycket mindre om saken än svenska spar-
rare, som får rekordutdelning på sina latinamerikanska portföljer.
Korrumperade, våldsamma och fascistiskt färgade ledare, som klan-
nen Kirchner i Argentina eller Hugo Chávez i Venezuela, förföljer
pressen och ruinerar sina ekonomier, men utmålas ofta som pro-
gressiva av svenska debattörer. Det har sagts att det är Kirchners
och Chávez USA-fientliga retorik som gör lycka hos europeiska ra-
dikaler.

Jag tror en annan faktor är lika avgörande för deras *appeal*: deras
misslyckande. Den så kallade beroendeteorin, som lärde att tred-
je världens länder aldrig skulle kunna rycka upp sig via varuutbyte
med den rika världen, var en grundbult i vänsterns tredjeverldsen-
gagemang. Men sedan 1985 har Mexico, Chile, Brasilien, Uruguay,
Peru, Colombia, Israel, Kina, Indien, Sydkorea, Thailand, Indone-
sien och många andra före detta u-länder lämnat den tullskyddade
statspopulismen och idkat världshandel med behållning. Den tredje
världens förbannelse som beroendeteorin postulerar blir allt svåra-
re att hålla fast vid. (Beroendeteorin maldes till stoft redan på 1950-
talet av nobelpristagaren Arthur Lewis, ett stort – socialdemokra-
tiskt – geni som föga överraskande är alldeles okänd i både Sverige
och Latinamerika.)

Men Kirchners och Hugo Chávez har misslyckats enligt det gamla
receptet. De har slösat bort kopiösa importintäkter – kring 100 mil-
joner dollar om dagen i Chávez fall – och använt pengarna till att im-
portera livsmedel och subventionera konsumtion. Vilket är ett bät-
tre bevis för att Latinamerika fortfarande är fjärrat! Både familjen
Kirchner och Hugo Chávez hamrar in budskapet att USA:s och im-
perialismen bär skuld till deras misslyckanden. Sanningen är inte
omedelbart tillgänglig för intresserade svenskar. Också i de latina-
merikanska länder som repat sig makroekonomiskt lever breda la-
ger i misär, våld och skriande orättvisa. En korrespondent kan, utan
att narras, producera autentiska reportage som bekräftar vår scha-
blonbild av Latinamerika som en misslyckandets kontinent.

En av de bataljer vi förlade till främmande slagfält rör den
historiska materialismen, tanken att fördelningen av rå-
varor och produktivkrafter är den politiska utvecklingens
motor. Vänsterns ramberättelse kring tredje världen gick
ut på att USA, med ringare kapitalistaktörer i släptåget,
agerade bortom haven av materiella skäl, för att suga ut och roffa åt
sig. Många enskilda företag och affärsmän drevs naturligtvis av profit-
begär, men beskrivningen var falsk. Washingtons politik i Latiname-
rika var inte betingad av råvarubehov, utan av det kalla kriget.

Under 1920-, 30- och 40-talen möblerade amerikanska marin-
soldater om i en rad karibiska länder, ofta efter påstötningar från
USA:s kolonialvarubolag. Men ingripanden mot Guatemala 1953,
Kuba 1961, Dominikanska Republiken 1965 och Chile 1970 var al-
la ideologiskt betingade. USA:s kommunistkräck gick utanpå al-
la andra hänsyn. När USA tvingades välja mellan råvaruhandel och
kommunistbekämpning valde man alltid det senare alternativet. De
chilenska kristdemokraterna var förbenade protektionister på 60-
talet, liksom de brasilianska generaler som tog makten 1964, men

USA tvekade inte att stödja dem. Med det kalla kriget upphörde ock-
så USA:s inblandning i staternas inre affärer.

Latinamerika var mitt studieintresse, men jag befann mig oftast
i Jerusalem, där jag försökte prängla ut artiklar till svenska medier.
I början var det rätt motigt. Jerusalem, dit alla journalister och dip-
lomater nu drömmer sig, hade låg status. Att sitta i Kairo eller Bei-
rut var långt finare. Och frilansare i Latinamerika hade ännu långt
in på sjuttioalet ett övertag framför Mellanöstern. Nackdelen med
Mellanöstern som ideologisk spelplan var att det var svårare att få
med USA i ekvationen än i Latinamerika. Det hette ibland att Israel
var USA:s brohuvud i regionen, att det vakade över USA:s oljeintres-
sen. Men det var ren desperation. USA skulle aldrig ha tillåtit Israel
att föra krig i dess namn, i synnerhet inte mot USA:s oljeleverantör-
er. Det var ju tvärtom: utan USA skulle Israels extremister ha kolo-
niserat Västbanken långt tidigare, och fredsavtalen 1979 (Egypten),
1993 (PLO) och 1994 (Jordanien) skulle ha dröjt.

Rekordet, när det gällde att kränga en hemstickad ide-
ologisk tvångströja på en mångfacetterad verklighet,
slogs under det libanesiska inbördeskriget 1975–90.
Detta sammelsurium av stridande klaner som saklöst
växlade lojalitet och sponsorer, reducerades på svens-
ka nyhetssidor till något mycket behändigt: en ideologisk strid mel-
lan "kristna högerstyrkor" och "muslimska vänsterstyrkor". Det går
inte att förstå vad som står i dåtidens Libanonreportage om man in-
te förstår Sverige. I Sverige 1975 var vänsterns segertåg på redaktio-
nerna i full gång. "Vänster" var ett kodord för "god", och "höger"
för "ond". Kristendomen var ännu inte så stendöd i svenskt liv som
den är idag, och det var fortfarande en smula progressivt att skälla
på den. Islam var också en religion, men den blev med ett par – icke
redovisade – associativa hopp (pro-PLO, anti-USA) till något långt
mindre förargelseväckande än kristendomen.

I verklighetens libanesiska krig var de mest radikala vänsterstyr-
korna kristna. De mest högerbetonade av de stridande var shiiter.
Den emblematiske "högerstyrkan", maroniternas falangister, som
senare gick i förbund med Israel, hette på arabiska "Libanons social-
demokratiska parti". Det vimlade av prominente kristna i "vänster-
muslimernas" ledning. De etiketter som användes i den svenska ny-
hetsförmedlingen gjorde det alldeles utsiktslöst att skildra det för-
änderliga skeendet med någon trovärdighet. (Jag skrev en debatt-
artikel mot detta språkbruk. Samma vecka ändrade en välmående
vikarie på DN:s utlandsredaktion den term jag valt i en Libanontext
till "kristna högerstyrkor"!)

I dagens Libanon finns inte skymten av vare sig kristna högerstyr-
kor eller muslimska vänsterstyrkor. Liksom den gången gaddar sig
libaneserna samman mot främmande inkräktare bäst de kan, utan
någon renlärighet av höger-vänster modell – för närvarande är det
alla sekulära grupper oavsett tro (inklusive sekulära shiiter) – mot
islamistiska Hizbollah. Numera är Mellanösterns demokrater allt
mindre USA-fientliga och dess antidemokrater alltmer USA-fientli-
ga. Ett fåtal, men ofta hörda, svenska våldsromantiker och "islamex-
perter" utmålar arabvärldens terrorister och kvinnoföraktare som
en sorts progressiva socialdemokrater. Arabvärldens demokrater
och sekularister, som ofta agerar med risk för livet under skräckre-
gimerna i Egypten, Iran, Syrien och Saudiarabien, röner mindre in-
tresse och uppmuntran i svenska medier. Förklaringen, som van-
ligt, står att söka i vårt mentala universum, inte i deras. Det svenska
vålds- och revolutionsromantiker söker hos Hamas och Hizbollah
är något de gått miste om i Sverige, inte i Orienten.

Nathan Shachar är journalist och författare. Hans senaste
bok är *The Gaza Strip. Its History and Politics – From the
Pharaohs to the Israeli Invasion of 2009*.

Du sköna nya man

Den svenska feminismens partitagande för den nuvarande sexköpslagen handlar mer om att finkalibrera den svenska medelklassmannen än att förbättra villkoren för kvinnliga sexarbetare.

Av Petra Östergren

A tt de feministiska striderna kring sexualitet handlar om andra saker än jämlikhet är inte att förvånas över. Normer och tankemönster ruckas inte över natt, utan återkommer i ny förklädnad gång efter annan tills svaga, reella förändringar kan skönjas. I fallet med den svenska politiken kring kommersiellt sex visade jag i min bok *Porr, horor och feminister* hur traditionella normer kring sexualitet och kön både uttrycks och förborgas i densamma, den radikalfeministiska retoriken till trots. Den goda sexualiteten är alltså traditionella heterosexuella samlag som sker i ett tvåsam, kärleksfullt och ömsesidigt sammanhang. Och medan den manliga sexualiteten porträtteras som aggressiv och okontrollerbar, uppfattas den kvinnliga som fredlig och närhetsorienterad.

Dessutom uttrycker kroppsliga diskurser ofta oro som ligger på samhällseliga nivåer. Mary Douglas menade i *Renhet och fara* att kroppen, vilken är gemensam för alla människor, måste ses som en metafor för samhället. Det finns ett samband mellan hur vi uppfattar våra kroppar och samhället. Samhället, liksom andra sammanbundna grupper, är som mest sårbara vid sina skärningspunkter med andra grupper och därför kommer grupper som anser att det är viktigt att bibehålla sin åtskildhet också att vakta sina gränser noga. Detta kan symboliseras genom tabun kring mat och sexualitet, menade Douglas. Människan lägger mycket uppmärksamhet vid kroppens håligheter eftersom det är där som saker passerar utifrån in och inifrån ut.

Det är många antropologer som med hjälp av Douglas teorier visat att det särskilt är kvinnors kroppar som görs till sociala symboler. Det finns studier som handlar om hur zigeners identitet upprätthålls genom strikta regler av renhet och orenhet och där den främs-

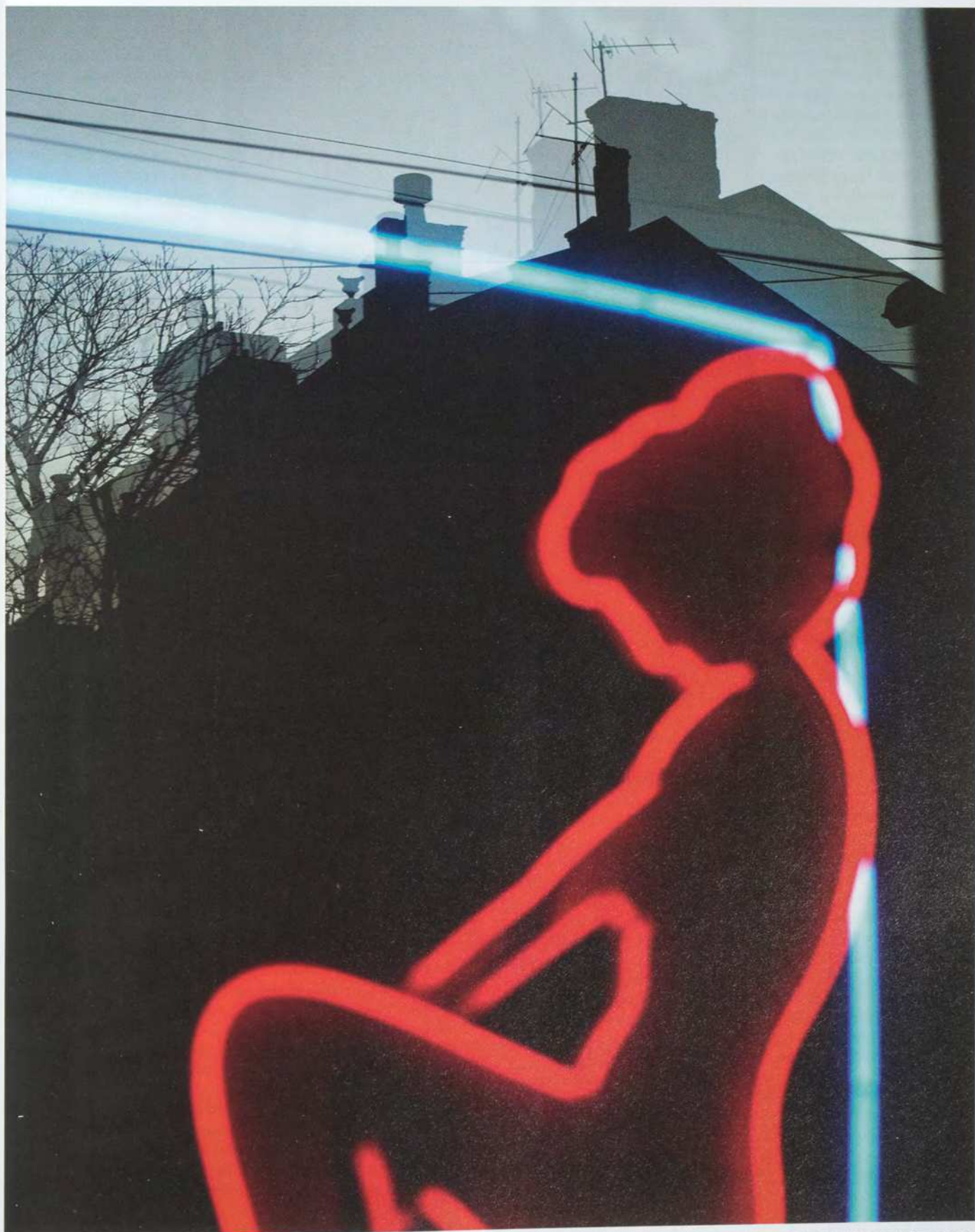
ta bördan faller på kvinnor, och det finns arbeten kring "skam och heder" i Medelhavsländer och i Mellanöstern som visar hur viktigt det är för gruppen att kvinnors sexualitet kontrolleras, medan genital omskärelse och stympning i en del afrikanska kulturer brukar ses som de mer extrema uttrycken för denna kontroll. Ur liknande perspektiv kan även västerländska företeelser förstås – som den svenska sexköpslagen.

Sexköpslagen verkar ha multipla och ibland motstridiga funktioner i Sverige. Å ena sidan används den till att förstärka redan existerande normer och ideologier. Å andra sidan används den till att förändra traditionella könsmonster och maktordningar – och det ibland på ett icke-förutsägbart sätt.

De köns- och sexualitetsnormativa aspekterna har jag redan nämnt. Dessa framkommer i förarbetena till lagen och i de argument som sexköpslagens företrädare för fram. Man måste också komma ihåg att prostitution aldrig varit en sanktionerad eller accepterad aktivitet i breda folklager. Den var möjligen tolererad under reglementeringen i slutet av 1800- och början av 1900-talet, men regleringen kom snart att motarbetas av olika kvinnoförbund. Sexköpslagen är alltså en del av en långvarig repressiv prostitutionspolitik.

Ett annat användningsområde för lagen, och som det tidigare skrivits om, är hur den kan förstärka den nationella identiteten. Det finns flera relaterade och ihållande självbilder om svenskhet, menar socialantropologen Don Kulick, självbilder som är sammanlänkade med hela folkhemsiden. En av dessa är den om moralisk rättfärdighet. Neutralitetspolitiken, motståndet mot Vietnamkriget, regeringstödet till Kuba och ANC gav en hel generation svenskar en känsla av att vara mer politiskt medvetna, humana och moraliska än människor i andra länder. Självbilden hamnade dock i kris när den »

IDEOLOGISKA SLAGEFÄLT

Vem försvarar henne?

FOTO: MOA KARLBERG/NORDIC PHOTOS

svenska ekonomin gick sämre, neutraliteten ifrågasattes och välfärdsstaten började monteras ned. Man behövde något nytt att känna sig stolt över, något inte lika kostsamt.

Enligt Kulick kan sexköpslagen delvis ses som en respons på Sveriges inträde i EU. Om EU är en "politisk kropp", så vill Sverige gärna vara den kroppens samvete. Med hjälp av sexköpslagen kan Sverige falla tillbaka i rollen att främja en viss moralisk hållning. Genom att identifiera vissa frågor som moraliskt entydiga (som prostitution) och genom att ta ställning kan landet porträttera sig som ett slags moralisk fyr som andra länder kan tänkas vilja ta efter. Han visar också hur sexsäljare porträtterades i medier innan Sveriges inträde i EU som förkroppsligande just de kvaliteter man trodde skulle karaktärisera Sverige i relation till EU – ett litet svagt och oskyldigt offer som riskerar att bli exploaterat av en smutsig maskuliniserad utlänning. Mot detta var det enda skyddet en strikt prostitutionspolitik.

Skön ny man.

FOTO: MATTIAS NILSSON/NORDICPHOTOS

I Tyskland reglerades prostitutionen under ungefär samma tidpunkt som sexköpslagen infördes i Sverige. I den idéhistoriska avhandlingen *Är sex arbete?* använder sig Susanne Dodillet av spänningspolerna kommunitarism och anarkism för att förklara varför ländernas radikala och feministiska politik resulterade i sådana olika lagar. Dodillet menar att medan tyskorna var influerade av de starka autonoma och statskritiska rörelserna under 1970-talet agerade svenskorna inom en kommunitär idétradition. Detta hänger i sin tur samman med ländernas historia, menar Dodillet. Tyskar tenderar att ha en större rädsla och misstänksamhet mot en totalitär stat, medan svenskar istället ser staten som medborgarnas beskyddare. Radikalfeminismen, vilken har varit den dominerande feministiska ideologin i Sverige, harmoniserar också med den kommunitära föreställningen att det är möjligt för en instans att ha överblick över hela samhällsstrukturen och avgöra vad som är bra för alla individer. Och kan man tillägga, inställningen att det är rätt att utforma åtgärder som man tror gynnar majoriteten, men missgynnar minoriteten, där omdaningen av människan tillåts kräva sina offer.

Låt mig ta ett exempel från reaktionerna på *Porr, horor och feministerna*. I en recension i *Aftonbladet* försvarade Ann-Charlotte Altstadt sexköpslagen med följande resonemang. Hon skrev att hon var glad över att leva i ett samhälle utan naturlig torsk-horkultur, där hennes sons första sexuella kontakt inte kommer att ske på en bordell.

Inte för att hon var en "sexfientlig moralist" utan för att hon tror att både samhället och hennes sons blivande partners tjänar på det. Hon ansåg att det faktum att Sverige är jämställt i jämförelse med andra länder beror på den restriktiva synen på sexhandel. Därför är det av mindre betydelse att vissa kvinnor prostituerar sig frivilligt och är nöjda, menade hon. Verksamheten bör inte underlättas utan försvåras med hjälp av sexköpslagen. Hon avslutade resonemanget: Det kanske finns några tusen prostituerade i Sverige, som då offras på jämställdhetens altare.

Altstadts resonemang berör vad jag tror är en av sexköpslagens huvudsakliga funktioner: det är en del i projektet att modellera en ny, modern och jämställd svensk man. Genom sexköpslagen ska män lära sig att det inte är rätt att "köpa kvinnors kroppar för pengar", men även genom ändringar i till exempel föräldraförsäkringen ska män förmås ta ett större ansvar som fäder. Sexköpslagen används alltså inte bara till att förstärka

eller uttrycka existerande sexualitets- och könsnormer, utan även för att förändra dem. I detta projekt engagerar sig andra än statliga företrädare eller institutioner. Genom konstnärliga webbprojekt som *Han i hennes ögon* ska kvinnors fotografier befria mannen från machorollen. Projektet har skildrats i dokumentären *Den gode mannen* och på hemsidan står att läsa att mäns värme och sensualism ska ha företräde framför aggressivitet och kyla.

Allra mest hjälper sexköpslagen kanske till i detta projekt genom att skapa en figur som kan fungera som den nya mannens mörka skuggbild. Om bögen tidigare var den perversa typ som den heterosexuella mannens normalitet kunde framträda mot, så verkar sexköparen övertagit hans roll. Bögen fungerar inte längre eftersom det är till honom som dagens heterosexuella män vänder sig till för att få ordning på sina hem, relationer och yttre.

Mary Douglas menade att förändringen av en samhällsordning kräver nya, mäktiga symboler. Under kristendomens första sekel tillmättes till exempel den kvinnliga kyskheten stor betydelse. Att dessa nya svenska manstyper har fått fäste i det kollektiva psyket speglas kanske i den försäljningssuccé som Katarina Wennstams bok *Smuts* har blivit. I den mår kvinnorna som säljer sex dåligt och är utsatta för tvång och våld. Männerna som köper är känslokalla, eller åtminstone omedvetna inför kvinnornas lidande, styrda av sexmissbruk, kvinnoförakt och hora/madonnakomplex.

Dessa stereotypa föreställningar om prostitution kan delvis förklaras med att Wennstam inte har gjort någon egen research i sex-

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

branschen utan förlitat sig på andrahandskällor (poliser, socialarbetare, jurister och material från rättegångar), och fantiserat ihop resten. Boken har sålt i 300 000 exemplar.

Smuts handlar om Jonas och Rebecca som utifrån sett lever det perfekta livet. Han är advokat, snygg och vältränad, hon är journalist med chefsposition på tv. Tillsammans bor de med en son och tonårsdotter i en vacker villa, men under fasaden gömmer sig något mörkt: Jonas är sexmissbrukare och köper sex urskilningslöst. Trots det tackar han ja till att kommentera en rättegång om människohandel och koppleri i tv. Romanens vändpunkt utgörs av en scen då Jonas och Rebecca för första gången har analsex. Nästa morgon spyrr Jonas i toalettstolen. Han har "smutsat ned" sin fru och de två olika världar han lever i har mötts. På näthinnan ser han sin frus karta blick, hennes porrmin. Rebecca är förvirrad och skäms. Samma morgon finner en av hennes kollegor bevis på att Jonas är sexköpare, just i det fall han kommenterar. Det är början till slutet för hans karriär och deras äktenskap.

Juxtaposeringen mellan de goda och onda männen i *Smuts* är tydlig. Mot Jonas ställs Rebeccas systers pojkvän István. Han är inte bara en fantastisk älskare och har ett strålende intellekt, han är kulturellt bildad. Medan han ger svärföräldrarna Nötknäpparen i julklapp har inte Jonas ansträngt sig alls. István är omtänksam och masserar systerns fötter på julafton, medan Jonas är på strippklubb. Och så är István bra pappamaterial, utan knot spelar han fotboll med Rebeccas son, något Jonas vägrar.

Systemen har dessutom ett hett sexliv med István, men trots att hon kan vakna mitt i natten, vild av åtrå efter Istváns muskulösa, sensuella kropp (han är dansare) är det hans hjärna som gör henne mest kåt.

Hur Wennstams senaste bok *Alfahannen* kommer att bemötas av läsarna är för tidigt att säga, men det mediala bemötandet har varit svalt vad gäller dess språk och schabloniseringar. Av de större dagstidningarna är det dock bara Åsa Linderborg som i *Aftonbladet* har påpekat att sex kan balansera på hårfinna gränser, medan Magda Gad i *QX* är den som konfronterar Wennstams underliggande sexualmoral: kvinnorna i sunda relationer ägnar sig åt traditionella samlag, medan de som blir utsatta för övergrepp ägnar sig åt mer ovanliga ting.

Den senaste tiden verkar sexköpslagen fått en ny funktion – att agera murbräcka i relationen stat och individ. Förra våren beslutade Centerpartiets ungdomsförbund med Hanna Wagenius i spetsen att man skulle verka för att sexköpslagen skulle avskaffas, och i höstas lade Fredrick Federley fram en riksdagsmotion om lagens avskaffande, den första i sitt slag. Nätverket Liberati har samma sak på sin agenda, och bland bloggösfärens många frihetliga och liberala aktörer kommer temat ofta upp. Huvudargumentet är att myndiga människors överenskommelser måste respekteras och att staten inte ska lägga sig i vad människor gör med sina kroppar.

Det finns även populärkulturella paralleller till de politiska protesterna mot sexköpslagen. Ståuppkomikern Magnus Betnér bjuder på hårdnackat humoristiskt motstånd mot sexköpslag och svensk förmyndarmentalitet medan Svante Tidholm inte gör en *Lilja 4-ever* i sin dokumentär *Som en pascha* om män som köper sex på en tysk bordell. Istället visar han att sexköp för många män handlar om närhet, trygghet och möjlighet att visa känslor.

Jag tror att det nya ifrågasättandet av sexköpslagen är ett av flera uttryck för en anti-auktoritär, eller frihetlig våg, som böljar genom svensk samhällsdebatt och tvärs genom politiska block. I denna statskritiska strömning är sexköpslagen bara en av flera principfrågor. För de tidigare argumenten mot lagen, att sexsäljare och köpare far illa, har inte alls samma dignitet.

Först ut i denna nya våg var fildelningsdebatterna och det gigantiska FRA motståndet, sedan har det argumenterats mot rådande narkotikapolitik och för skadereduceringsmodeller samt människors rätt att bruka de droger själva väljer, inte bara de som staten godkänner. Det har motionerats om rätt till dödshjälp – eller rätt till självbestämmande vid livets slut som det heter – och om att tillåta surrogatmödraskap/vårdmödraskap eftersom man anser att kvinnor som vill "dela med sig glädjen att få barn" ska ha rätten att göra det.

Det finns en utbredd frustration över hur de svenska jämställdhetsdebatterna ser ut. Men den radikalfeministiska teorin som idag är förhärskande i vålds- och sexualfrågor i Sverige ifrågasattes av feministerna och akademiker för redan för trettio år sedan. De alternativa teorier som utvecklades utifrån denna kritik har dock inte fått en särskilt stor spridning i Sverige. Det är synd, för dessa kan vara användbara för att skapa en djupare förståelse till varför sexköpslagen har varit ett sådant centralt krav för svenska feminister och andra jämställdhetsaktörer.

Under Barnardkonferensen i USA samlades feministiska akademiker, författare och aktivister för att utmana den dominanta position som den radikalfeministiska anti-porrörelsen hade fått. Utmanarna ansåg att radikalfeministerna felaktigt utnyttjade kvinnorörelsens synliggörande av sexuellt våld. Genom att tolka berättelser om misshandel, våldtäkt och incest som ett tecken på att kvinnor var mer sexuellt sårbara än någonsin återskapade de premisserna för den gamla könsordningen. Radikalfeministerna fokuserade på fara istället för njutning, uppmanade till försiktighet och censur samt ville få kvinnor att känna skam för vissa typer av sexuellt beteende. Barnardkonferensens deltagare ville stället undersöka hur sexuell fara kunde minska samtidigt som kvinnors sexuella njutning ökade. Dessutom frågade man sig på vilka andra sätt som sex kunde analyseras. Feminism, menade till exempel Gayle Rubin, är kanske inte den bästa platsen att studera sexualitet utifrån: att automatiskt anta att en teori om könsförtryck är detsamma en teori om sexualitetsförtryck är att misslyckas med att skilja mellan genus och erotisk åtrå.

Carol Vance, antropologen som initierade Barnardkonferensen, menar att anti-porrörelsens krav på att förbjuda pornografi har att göra med en överenskommelse som kvinnor tvingas göra med män. Överenskommelsen baseras på en kulturell resonemangskedja som börjar med antagandet att mäns sexualitet till sin natur är våldsam och okontrollerbar och att kvinnor är oförmögna att freda sig själva. Dessutom, om en kvinna är "god", det vill säga sexuellt försiktig, så åtnjuter hon manligt beskydd, medan om hon är dålig så riskerar hon att män förgriper sig på henne och straffar henne. Detta är något kvinnor lär sig förhålla sig till redan som unga, menar Vance, oavsett om de vill det eller inte. Inom ramarna för denna överenskommelse måste kvinnor dessutom begränsa mäns sexuella impulser, då dessa i sig utgör en fara för kvinnor. Kvinnor får i och med denna resonemangskedja ett stort ansvar. De ska styra sin egen sexualitet, vara förmyndare för männens och se till att offentliga sexuella uttryck begränsas.

Vance tog upp exemplet pornografi, men hennes tes är direkt överförbar till den svenska situationen och sexköpslagen, och kan dessutom göra krav som att motverka "sexualiseringen av det offentliga rummet" mer begriplig. Frustrationen till trots, det handlar alltså inte om illvilja från jämställdhetsaktörers sida, utan om försök att skapa trygghet för det större kvinnokollektivet. Tyvärr är denna trygghet en chimär, och verkar dessutom förstärka de kulturella mönster många önskar förändra.

Petra Östergren är doktorand i socialantropologi. Hennes senaste bok är *Porr, horor och feminister*.

Halal-hippiens paradoxer

Debatten om islam är på många sätt märklig. Radikala personer stöder reaktionära prästvälden, och Sverigedemokraterna angriper islamister, som de egentligen har mycket gemensamt med.

Av Pernilla Ouis

Den mest djupgående och fundamentala ideologiska paradox jag stött på är nog att Michel Foucault stödde den islamiska revolutionen i Iran. Jag kan inte nog understryka min förundran över detta. Foucault är Gud i den svenska universitetsvärlden, inte profet, utan Gud fader själv. Inom socialvetenskaperna är det han som banat vägen för det kritiska tänkandet kring hur språket formar våra sociala praktiker, hur makten förtrycker de avvikande med sina normalitetsnormer och uteslutningsmekanismer. Foucault är far till det postmoderna tänkandet och diskursanalysen. Varje student som aspirerar på högre studier måste begripa hans storhet och förhålla sig till hans tankar. Att kritisera dem är en omöjlighet i den akademiska världen.

Ändå stödde han den islamiska revolutionen och Khomeini, som praktiserade exakt det han kritiserade så briljant: det våldsamma utövandet av makt mot dem som skiljer sig från normen. Jag begriper det inte, men lever dagligen med hans arv: de vänsterradikala, genus- och diskrimineringsmedvetna studenterna, som i varje undervisningssituation där jag kritiskt undervisar om islam känner ett stort behov av att ge uttryck för protester mot mig och min undervisning. De tar "den Andre" i försvar, denna okända Andre, icke-västerlänningen som blivit oantastlig i den akademiska världen.

Jag kallar Foucaults arv för halal-hippiens paradox. I sin iver att kritiskt ifrågasätta det västerländska moderna projektet, kolonialismens historia och förtrycket av "den Andre", är halal-hippien angelägen om att omfamna denna Andre med hull och hår, utan att uppfatta att just denna omhuldade Andre kan utöva precis samma mekanismer av förtryck, fast då inom sin egen grupp. Halal-hippie-tendenser finns överrepresenterade på den politiska vänsterkanten.

Nu finns det ju mer nyanseringar och problematiseringar att göra kring Foucaults val än att framställa det så enkelt som jag nyss gjorde. Här finns inslag av revolutionsromantik och en förtjusning över att västs sanningsanspråk blir utmanade. Kanske också vetskapen om att de viktigaste hjärnorna bakom revolutionen var influerade av vänsterideologier. Men i grund och botten menar jag att Foucaults – och därmed också halal-hippiens – syn på muslimer och islam som politisk ideologi rymmer, förutom en naivitet, ett förakt mot vad dessa muslimer själva säger att islam verkligen är för något. Det har man nämligen sällan bemödat sig att ta reda på.

Om islam betraktas som ett ideologiskt slagfält är det mest utmärkande att aktörerna på denna arena fullständigt ignorerar hur muslimerna själva definierar islam. Om vi börjar med vänstern, så verkar de drivas av idén att muslimer är de "förtryckta Andra" som man ska föra kampen åt. Detta tänkande har inspirerat exempelvis ett antal AFA-grupper att stödja de mest reaktionära islamistiska gruppernas kamp i Rosengård när islamisternas lokal – helt i sin ordning för övrigt – sades upp i december 2008. Denna vänster insåg inte att det kanske mest anti-fascistiska som hänt i Rosengård var stängningen av just denna källarmoské. (Se Fredrik Ekelunds skarp-sinniga artikel "Våldspakt satte Rosengård i brand" *Axess* nr 2 2010). Dessa AFA-grupper förstår inte att muslimerna varken tillhör eller ens sympatiserar med arbetarklassen, utan antingen är arbetslösa eller egenföretagare. Vet de inte att muslimerna sedan decennier tillbaka har bytt ut *Kapitalet* mot *Koranen* i sina bokhyllor? Ett bevis på att muslimer inte själva välkomnar vänstern är att Rosengårdsborna gick man ur huse och motade bort gruppen *Reclaim the Street*, »

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

Moskén vid Medborgarplatsen i Stockholm.

FOTO: NILS-JOHAN NÖRENLUND/NORDICPHOTOS

när denna grupp satte igång aktioner i stadsdelen på första dagen av fastemånaden ramadan 2009 – en månad som ska präglas av frid och fred enligt muslimsk tro. Tala om att visa ignorans mot de förtryckta Andra och deras verklighet.

Jag menar att detta karaktärsdrag är synnerligt tydligt hos en av vänsterns mest högljudda talesmän i islamfrågan idag: Andreas Malm. Jag har kallat Malms attityd mot muslimerna för nykolonial och jag inser förstås att jag knappast kunde ha valt ett elakare skällsord mot honom. Jag tolkar hans beskrivning av muslimer som överlägsen och paternalistisk, vilket kommer till uttryck när han omynsigförklarar och misstänkliggör Ayaan Hirsi Ali och hennes svidande kritik mot islamismen. I sin bok *Hatet mot muslimer* (2009) ondgör han sig över muslimska kvinnor som väljer att kritisera islamiskt kvinnoförtryck utifrån västerländska, högerliberala positioner. Han undrar varför de inte uttrycker sin kritik inom den så kallade muslimska feminismens ramar, den feminism som av kritiker är kallad "det möjligas konst". I en debatt om islamofobi i Malmö den 1 juni 2009 förtydligade han sig gentemot min kritik; han hade hellre föredragit att dessa kvinnor valt en *socialistisk* feminism, framför den muslimska. Men varför gör de inte det då? Svaret är att dessa muslimska kvinnliga fritänkare inte vill det, för det stämmer inte med deras ideologiska övertygelse. Socialismen är sedan länge död som politisk idé i den muslimska världen. Är det så svårt att ta in vad muslimer själva tänker och tycker?

Men vänstern är förstås inte enad i denna fråga. I Storbritannien har gruppen bakom Eustonmanifestet ifrågasatt hur denna "multikul-

tivänster" okritiskt förenar sig med alla grupper så länge de är emot USA och Israel. Under ovan nämnda islamofobidebatt ställdes en fråga från publiken. Mannen presenterade sig som Mikael Wiehe och ställde ödmjukt frågan till Malm om det inte är ett grundläggande problem att vissa grupper (läs: muslimer) tror att makten kommer från Gud, inte från folket, vilket är vänsterns grundinställning. Malm avfärdade arrogant frågan som irrelevant, för det handlade inte om denna ideologiska skillnad alls utan om *diskrimineringen av muslimer*, menade han. Malm har tidigare hävdade att han stödjer Hizbollah, eftersom en seger för dem "producerar det mest önskvärda resultatet" (Malm i *Expressen*: "Därför ska vi stödja Hizbollah", 1 augusti 2006). Samtidigt hade Malm på sig en tröja till stöd för den marxistiskt-leninistiska gruppen Folkfronten för Palestinas Befrielse (PFLP) under denna debatt, en ståndpunkt samma Hizbollah-anhängare hade kunnat mörda honom för.

Jag kan inte annat än tycka att det är en ohelig allians, där den ena parten – vänstern – bekvämt väljer att ignorera den andra partens genuina uppfattningar. Kanske skulle de själva hävda att de bara gör så av ren pragmatism, men jag ser det som ett uttryck för överlägsenhet manifesterad i oviljan att betrakta den andra parten som en jämlik diskussionspartner, som man reder ut politiska och ideologiska olikheter med.

En intressant konsekvens av att den främlingsfientliga högeren sällan inser sin gemenskap med konservativa islamister, är att de tvingas inta ideologiskt nya ståndpunkter i sin strävan att försvara "det svenska".

Men om vi ska fortsätta att uppehålla oss vid Malm, är det intressant att notera att dem han argast anklagar för att sprida islamofobi inte är främlingsfientliga grupper, utan liberaler generellt och speciellt dem som uttrycker sig på *Expressens* kultursida. Dessa liberaler är "vädermakare i ett Europa där himlen ser allt mörkare ut för muslimer" (Malm i *Aftonbladet*, "Liberal hetsjakt på svenska muslimer", 17 december 2009). Vad säger då liberalerna?

Liberalerna sätter individens frihet i centrum. Liberala kritiker menar att om islamisternas tolkning av islam får alltmer utrymme i det multikulturella samhället blir det ett problem om konsekvensen blir att den muslimska minoritetens mänskliga rättigheter åsidosätts. Den politiker som kanske tydligast har framfört denna sorts argument är Nyamko Sabuni, och jag väljer henne som ett bättre exempel för denna politik än *Expressens* kulturskribenter. Att exempelvis kritisera islamisternas homofobi och patriarkala värderingar är att ta *andra* muslimer i försvar gentemot ett internt förtryck – det är alltså den liberala hållningen.

Sabuni har i sin skrift *Flickorna vi sviker* lagt fram "tio frihetsförslag för flickor från hederskulturer". Skriften är ett talande exempel på svensk liberal politik i relation till islam idag. Sabuni kräver att begreppet hedersvåld införs i brottsbalken, att staten slutar finansiera religiösa friskolor, att det införs åldergräns för slöja, obligatorisk gynekologisk undersökning på flickor för att kontrollera om de har utsatts för könsstympning och att tvångs- och barnäktenskap kriminaliseras. Det är inte uttalat att dessa förslag riktas mot muslimer, men indirekt målas en bild upp av en specifik problematik som bara finns hos "den Andre". Kritiker menar att sådana förslag skapar islamofobi och förstärker myten kring den förträffligt jämställda svensken.

Jag delar inte Malms uppfattning att det är liberaler som sprider islamofobi. Däremot kan deras beskrivningar av muslimer leda till att man inte ser hur heterogen gruppen är. Det finns en förändringspotential och det finns progressiva tolkningar av religionen – de är inte vanliga men dock existerande – som försvarar homosexualitet och kvinnors rätt till jämställdhet. *Ijtihad*, nytolkningen, är ett rop på reform som har funnits i islams historia under århundraden och är ingenting som den lesbiska, muslimska journalisten Irshad Manji hittade på i sin senaste bok *Det muslimska problemet* (2008) då hon utlyser "Operation Ijtihad". Om min invändning mot vänstern är att de inte ser hur konservativa och reaktionära muslimer är, så är min invändning mot liberalerna den motsatta: många misslyckas med att se att det trots allt finns reformvänliga, progressiva muslimer. Samtidigt måste man problematisera det faktum att liberaler inte kan diskutera vissa gruppers kultur eller religion, utan att för den skull bli slentrianmässigt anklagad för ett "vi-och-dom"-tänkande.

I sin kamp att rädda muslimerna undan sitt eget förtryck har både liberaler och islamister hamnat på ideologisk kollisionsskurs med sina ideologiska grundvalar. Liberalismen har problem med läror som innebär att de individuella rättigheterna kränks. Det tydligaste exemplet är med den heltäckande ansiktsslöjan, kallad ömsom burka, ömsom niqab i debatten. Kvinnors mänskliga rättigheter kolliderar med idén att de ska täcka sitt ansikte, enligt liberalismen. Ska man förbjuda dem det i så fall och därmed inskränka den personliga friheten? Sabunis ovan citerade förslag genomsyras av förbud och "hårdare tag". Hur rimmar sådana förbud med liberala värderingar?

Men intressant nog är de kvinnliga islamister som hävdar sin rätt att täcka ansiktet inne i en motsvarande ideologisk paradox. I sin iver att rättfärdiga sitt val, måste de åberopa liberalismen och hävda att de har gjort ett frivilligt och självständigt val. De måste hänvisa till ideal om frihet, tolerans, likabehandling och icke-diskrimi-

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

nering, samtidigt som man lätt kan visa att deras egen tolkning av islam är precis det motsatta: ofri, intolerant och en grund för olika-behandling och diskriminering mellan könen. Att de hänvisat till en liberal värdegrund för att kunna kräva rätten att bära heltäckande ansiktsslöja rimmar illa med deras "egentliga" ideal.

Samma paradox hittar vi i debatten kring mänskliga rättigheter. Islams försvarare verkar mer och mer få gehör för uppfattningen att islam, profet Muhammed och Gud själv skall åtnjuta mänskliga rättigheter. Dessa tre blir då mer heliga och okränkbara än yttrandefrihet och människors liv; de blir överordnade principer. Det mest märkliga är att dessa krav har kunnat föras fram på högsta nivå i FN och Genève. Att ge mänskliga rättigheter till islam, banar vägen för att legitimera att verkliga människors rättigheter kränks ifall de väljer att kritisera, eller "kränka", islam.

Den som är osäker på om mänskliga rättigheter och liberalism är förenliga med islam, kan enkelt studera vad islamisterna själva säger om detta. Islamister har formulerat "mänskliga rättigheter i islam" i Kairodeklarationen från 1990. Artikel 2a i denna deklaration lyder: "Life is a God-given gift and the right to life is guaranteed to every human being. It is the duty of individuals, societies and states to protect this right from any violation, and it is prohibited to take away life except for a Shari'ah-prescribed reason." Alltså, människans liv är okränkbart om inte den islamiska lagen kräver annat, och de flesta vet att just denna lag har dödsstraff för otrohet och för "avfallingar" från islam. Artikel 22a om yttrande- och åsiktsfrihet lyder: "Everyone shall have the right to express his opinion freely in such manner as would not be contrary to the principles of the Shari'ah." Den yttre begränsningen för människors frihet är således den islamiska lagen. Det rimmar illa med vad som egentligen avses med mänskliga rättigheter. Den som fortfarande tvekar kan läsa artikel 24: "All the rights and freedoms stipulated in this Declaration are subject to the Islamic Shari'ah."

Men det finns fler paradoxer på det ideologiska slagfält som kan kallas islam. Det mest intressanta är att Sverigedemokraterna, som är det enda parti som positionerat sig som islamkritiskt, inte heller verkar ha koll på hur muslimer tolkar sin religion. Hade man det skulle man ha upptäckt en stor intresse- och värderingsgemenskap med dem i exempelvis synen på familjen, genusrelationer och avvikande sexuell läggning; det är samma traditionella konservatism i båda lägren.

På Sverigedemokraternas hemsida kan man studera deras principprogram. Under rubriken "Familjen" kan man läsa:

Sedan mänsklighetens begynnelse, och i så gott som alla samhällen, har familjen varit den grundläggande enhet varpå samhället baserats. Förhållandet mellan man och kvinna, och deras barn, är den nödvändiga förutsättningen för harmoniska samhällsförhållanden. Familjen är samhällets innersta kärna och själva förutsättningen för den mänskliga fortplantningen, vilken överallt utgör grunden för respektive nations fortlevnad. Familjens funktion som bas för samhället är en förutsättning för ett fungerande samhälle. Familjen är kulturförmedlande och fostrande. Män och kvinnor är inte skapade likadana och kan därför i olika sammanhang ta olika utgångspunkter och göra olika saker på olika sätt. Män och kvinnor kompletterar varandra, och därför är också alla barns rätt till en mor och en far av väsentlig betydelse.

Denna formulering är slående lika vad som står under rubriken "Familjeliv i islam" på den svenska informationssajten om islam, www.islamiska.org:

Det finns många regler som rör familjen och dess funktion och de syftar alla till att skapa en fungerande, lugn, harmonisk och kärleksfull omgivning för den nya generationen muslimer. Islam ser på mannen och hustrun som varandras komplement. Ingen skall dominera den andra. Var och en har individuella rättigheter och skyldigheter – tillsammans bildar de en fridfull och lycklig familj, vilken utgör basen för ett sunt och blomstrande samhälle. [...] Inom Islam är alla människor jämlikar. Män och kvinnor är jämlika, men inte identiska. Statistiskt sett är ju genomsnittsmannen starkare, tyngre, muskulösare och längre än genomsnittskvinnan. Kvinnor kan bli gravida och föda barn, vilket inte män kan. Männen är jämförelsevis mer rationella och mindre känslösamma än kvinnorna, som ofta tänker med hjärtat först.

Familjen ses inom båda lägren som en enhet i samhället, där "harmoni" skapas utifrån traditionella könsroller för föräldrarna. De har en gemensam syn på att män och kvinnor "kompletterar" varandra i sina olikheter, trots att de i teorin ska vara jämlika. Underliggande finns en heteronormativ kritik mot de individer som väljer en annan livsstil än traditionell familjebildning. Är det då inte ironiskt att dessa lika goda kalsupare är varandras antagonister? En aktör som gjort slag i saken av denna värderingsgemenskap mellan islamism och fascism är antisemiten och Förintelseförnekaren Mohamed Omar. Han har nyligen bildat ett "antisionistiskt" parti dit han, enligt egen uppgift, välkomnar högerextremister, radikala muslimer och personer från den radikala vänstern. Hans initiativ är osmakligt, men fullständigt logiskt ur en ideologisk synvinkel.

En intressant konsekvens av att den främlingsfientliga högern sällan inser sin gemenskap med konservativa islamister, är att de tvingas inta ideologiskt nya ståndpunkter i sin strävan att försvara "det svenska". Yttrandefrihet, sexuella rättigheter och andra liberala ståndpunkter blir något "svenskt" som i debatten måste försvaras mot den föreställda islamiska invasionen. I sin opposition mot islam försvarar de åsikter som egentligen går på tvärs med den egna ideologiska huvudfäran, precis som burkaklädda islamister på ett paradoxalt sätt försvarar individens frihet.

Valrörelsen har precis börjat i Sverige och till min förvåning har frågan om muslimska kvinnors rätt att bära heltäckande ansiktsslöja kommit upp som en het valfråga. Jag vet inte om jag ska skratta eller gråta över att denna icke-fråga kan få så stort utrymme. Muslimer har betydligt viktigare problem, som politiker borde ägna sin tid och energi åt. De flesta muslimer, liksom de flesta svenskar, tycker inte att frågan om rätten att täcka sitt ansikte är den mest väsentliga ur ett diskrimineringsperspektiv. De flesta muslimer, liksom alla andra för övrigt, verkar tycka det är rimligt att man kan förbjuda slöjan i vissa sammanhang där den kan tänkas olämplig. Det är inget allvarligt hot mot religionsfriheten i så fall. Det är många som anser att möjligheterna till integration av rent praktiska skäl försämrats med ansiktsslöja. Är detta verkligen samhällets problem eller är det något som den individ som väljer slöjan själv måste ta ansvar för? Och är det en het valfråga för vanliga muslimer?

Vänstern har förstås rätt i att diskrimineringen av muslimer borde få mer uppmärksamhet, samtidigt som liberaler gör rätt i att uppmärksamma inomreligiöst förtryck. Sverigedemokrater borde inse att de har potentiella väljare hos andra grupper än de främlingsfientliga. Men det gemensamma för alla deltagarna i islamdebatten är att de inte bryr sig om muslimernas egna uppfattningar.

Pernilla Ouis är fil dr i humanekologi och biträdande universitetslektor i hälsa och samhälle vid Malmö högskola.

En alltför bra berättelse

För många har den ekologiska religionen blivit ett ateistiskt substitut för gammal hederlig gudstro. Om vi inte återvänder till naturen kommer vi att dömas till undergång.

Av Niklas Ekdal

Intresset ljuger aldrig.

Karl Marx gamla tumregel är oundgänglig när man ska bedöma individers och gruppers drivkrafter. Men ser man närmare på saken blir det ofta mera komplicerat.

Det finns åtminstone tre fenomen som rör till bilden av *homo economicus*. Människor kan missförstå sitt verkliga intresse, av okunnighet eller under skickliga pr-makares inflytande. Människor kan definiera sitt intresse på oväntat komplexa sätt. Människor har ibland en altruistisk sida som varken Marx eller Darwin lyckades förklara.

All demokratisk politik kretsar kring dessa fenomen, framför allt de två förstnämnda. På den grundläggande nivån handlar det alltid om motstridiga intressen. Den fattige vill ha omfördelning av resurser, den rike vill ha frihet från beskattning. Organiserade intressen, som fackföreningar eller arbetsgivare, vill per definition tillskansa sig privilegier på andras bekostnad.

På nästa nivå, som är intressantare, handlar det om hur man *uppfattar* de tre företeelserna ovan. För att ta exemplet Sverige:

Om du betonar faktor ett, att den breda medelklassen har valt världens högsta skattetryck därför att den, enligt din mening, vilseletts till föreställningen att det gynnar den själv – då röstar du antagligen till höger.

Om du betonar faktor två, att social sammanhållning via välfärds-system ger ett mänskligare samhälle också till priset av reducerad dynamik – då röstar du antagligen till vänster.

Hur man röstar säger alltså inte bara något om vilka intressen man har. Det säger framför allt något om vilken verklighetsuppfattning man har, vilken *mental utsikt*.

Vill man jävlas med Marx och lyfta fram människans förtjusande

mänsklighet ska man betona faktor tre, altruismen. Riktigt trovärdig, civiliserad och fascinerande blir den individ som agerar på tvärs med sitt ytliga intresse.

Den på senare år så omdiskuterade klimatfrågan har gett oss nya insikter i snart sagt allting, från geologi och ekologi till psykologi, medielogik och politisk ekonomi. Sällan har väl ett enskilt problem knutit samman allt mänskligt med vår fysiska miljö på ett så tankeväckande sätt.

Intresset ljuger inte i klimatfrågan heller. Förutsägbart har folk formerat sig kring problemet med växthusgaserna, så att direktörer i elintensiv industri förnekar de vetenskapliga sambanden medan människor som redan tidigare var kritiska mot kapitalismen rusar i motsatt riktning.

Så långt, på den basala nivån, är växthuseffekten i stort sett ett politiskt Rorschachtest. Individer som gillar fördelningspolitik och saknar tillgångar tenderar att se ett existentiellt hot i klimatförändringarna, medan aktieägaren med stadsjeep och klippkort hos Singapore Airlines tar lättare på saken.

I extremerna blir det tvärtom. Den verkligt fattige har inget utrymme att oroa sig för väderleken om hundra år. Den verkligt rike, inte bara ekonomiskt utan också andligt och socialt, tvingas däremot ofta att ta ett långsiktigt ansvar.

Länder med explosiv ekonomi, elproduktion från kol och dragning till stora bilar och biffar – till exempel USA och Kina – motsätter sig bindande avtal om utsläppen. Jämlikhetsorienterade länder som välsignats med fossilfri elektricitet – likt Sverige – driver på åt andra hållet.

>>

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

Amerikansk helikopter: ett disharmoniskt inslag i Avatars ekologiska evangelium.

FOTO: REX FEATURES/BLI BILDBYRÅ

Oljeproducerande stater utan andra inkomstkällor – som i arabvärlden – förnekar koldioxidproblemet lika intensivt som många av deras kristna kunder. Korrupta afrikanska regimer som aldrig visat minsta omtanke om miljön använder klimathotet till följd av i-världens livsstil som förevändning för ökat bistånd, när minnet av kolonialismen bleknar.

Man vet var man har intressenterna, både på individ-, organisations- och nationsnivå. Men liksom fördelningspolitiken har klimatfrågan dimensioner som är mer komplexa än så. Den lockar fram arketyper som visar oss vilka vi är, och vart vi är på väg.

Att skilja ut den naturvetenskapliga sanningen från den kulturella verklighetsuppfattningen och den ideologiska draperingen av intressopolitiken är knappast möjligt, kanske inte ens önskvärt. Om nu klimatförändringarna är antropogena, framkallade av människan, utgör vi själva både problemet och lösningen.

Vi är förövare och offer samtidigt, med naturen som en neutral arena där livet kommer att ticka vidare alldeles utmärkt i nya former även om tempen skulle stiga sex grader. Det är bara vi själva som försvinner. I det perspektivet diskuterar vi inte främst ett yttre klimat av nederbörd och vindar, utan framför allt ett inre, psykologiskt, klimat.

Det som skiljer människan från djuren är förmågan att medvetet planera framåt, att göra moraliska överväganden och föreställa sig hur ens egna handlingar idag påverkar andra imorgon. De stora miljöhoten är ett test på vår mänsklighet, inte ett test på vår förmåga att leva i harmoni med naturen.

Det slutade vi med för två miljoner år sedan.

Någon biologisk harmoni har aldrig existerat. Livet är destruktivt. Människans naturliga villkor är att leva på svältgränsen i max 35 år, jagad av rovdjur och plågad av småkryp. Det naturliga är att se vartannat spädbarn dö, ofta tillsammans med modern som försöker föda fram det.

När vi lyckades höja oss över dessa villkor blev vi kulturvarer. Endast barn och dārar kan önska sig tillbaka.

Så tillvida finns ingen motsättning mellan ekologi, humanism och ekonomisk tillväxt. Det finns bara mer eller mindre smidiga respektive klumpiga sätt att lösa överlevnadsproblemen på.

Carl Gustav Jungs idéer om nedärvda mänskliga tankemönster, om glidningen mellan det kollektivt omedvetna, det personligt omedvetna och det medvetna, säger lika mycket om klimatfrågan som bedömningarna från FN:s forskarpanel.

I Jungs psykologiska teori utgör Skuggan det onda och oönskade inom människan. En besläktad arketyp, omhulad inte minst av vår moderna populärkultur, är den om människan som en önskad störning i skapelsen.

2010 års megasuccé på vita duken, James Camerons *Avatar*, bär syn för saken. Medan de blå rymdvarselerna har sensuell kontakt med allt levande symboliseras den mänskliga rasen av bombande militär och vinstsugna företagsledare.

Civilisationen är en bulldozer. Naturen kretsar däremot kring moderträdet, med dess flygande frön som är "rena i anden" och dess fina trådar som knyter ihop varje varelse med "Eywa", livsgnistans goda och omtänksamma urkälla.

Att elvaåriga flickor faller för denna fantasi är inte mycket att säga om. Det är *My Little Pony* fast på en annan planet. Men när filmen spelar in en miljard dollar på två veckor, och vuxna världen över vacklar ut ur biografmörkret gråtande över människans uselhet, då finns det anledning att fundera.

Den tredimensionella *Avatar* har passerat *Titanic* som mest inkomstbringande film genom tiderna. Onekligen ett ironiskt resul-

tat av en episk uppgörelse med profithunger. Vi har hört och sett sagan många gånger förut, men aldrig i en så extravagant scenografi. Disney har berättat den i filmer som *Lejonkungen* och *Pocahontas*. Vartenda naturprogram på tv och tusentals böcker med James Lovelocks *Gaia* i spetsen har präntat in föreställningen om människans ekologiska syndafall.

Världen och livet var i balans. Sedan dundrade vi in i paradiset med vår själlösa civilisation.

Avatar är mer än en snygg animation, en intergalaktisk Romeo och Julia-historia och en kommersiell kombination av kärlek och krig. *Avatar* är en predikan om naturen som god och människan som ond.

Vi måste bättra oss och knyta an till våra biologiska rötter. Annars.

Vi måste böja oss för den heliga naturen i vördnad, ty den står över människan.

Att katolska kyrkan har reagerat mot detta panteistiska hokuspokus är inte förvånande. Då och då, med några decenniers mellanrum, har påven en poäng. Detta är ett sådant tillfälle.

Enligt Vatikanens tidning *L'Osservatore Romano* är *Avatar* tom, simpel och förförisk. "Inte mycket bakom bilderna", lyder rubriken.

Benedict XVI har ibland kallats för "den gröne påven" på grund av sitt miljöengagemang, men här hamnar han på kollisionskurs med exempelvis Bolivias president Evo Morales, som hyllat *Avatar* för dess budskap om att värna naturen.

Påven må ha ett ekologiskt intresse i enlighet med sin konservativa filosofi om att skyddas kapelsen, men han varnar också för att likställa människor och djur. Den nya panteismen där naturen ersätter Gud är ingen väg till frälsning, enligt den heliga stolen, och det kan även ateister skriva under på.

De stora miljöhoten är ett test på vår mänsklighet, inte ett test på vår förmåga att leva i harmoni med naturen.

Vatikanen hade rätt i sitt motstånd mot kommunismen under 1900-talet. På motsvarande vis har påven rätt i motståndet mot den neo-paganism som rycker fram under 2000-talet. Det handlar om humanism, om att sätta människan i centrum, snarare än om religiösa dogmer eller konkurrens

om själarna.

För många människor blir den ekologiska religionen ett ateistiskt substitut för gammal hederlig gudstro. Om vi inte återvänder till naturen kommer vi att dömas till undergång, enligt deras sagoberättare. Därmed är vi inne på en annan arketyp, i form av ragnarök.

Synd och straff. Så som i *Johannes uppenbarelser* så också i filmsuccéer som *The Day after Tomorrow* och 2012.

Föreställningen om jordens undergång finns i alla kulturer, och är därmed något av det mest mänskliga vi har. Kanske handlar det om en överförd noja för vår egen, oundvikliga död som individer. Kanske handlar det om en nedärvd insikt om livets inneboende destruktivitet, eller en instinktiv förståelse för planetens begränsade cirkulationstid.

I vilket fall som helst sitter klimathotet perfekt i en redan inlärd story. Vi har levt för gott för länge. Alltså väntar nu, bokstavligen, syndafloeden.

IDEOLOGISKA SLAGFÄLT

Berättelsen är så bra att man inte kan undgå att bli misstänksam. Men bara för att vi har hört ropet "vargen kommer" förut behöver det inte betyda att vargen är ett fantasifoster den här gången. Tvärtom är kanske myterna om gudarnas straff den ultimata överlevnads-guiden; en uråldrig och funktionell varning om att byta spår i tid när man lever ohållbart.

Detta förklarar varför klimatfrågan är så laddad. Den kommer till synes i upplysningens kläder, omsvept av vetenskapliga argument och empiriskt grundade prognoser, men spelar samtidigt på dunkla arketyper i det kollektiva undermedvetna.

Motsägelsen illustreras av frontlinjerna i debatten. De personer som idag går emot den konventionella visdomen och kallar sig klimatskeptiker är (bortsett från uppenbara intressenter) ofta samma typ av karaktärer som för några decennier sedan gick mot strömmen och upptäckte problemet.

Upplysningen är granne med konspirationsteorin. Det kritiska tänkandet är granne med misstron mot auktoriteter.

Itakt med att klimatförändringarna accelererar kommer detta mönster att förstärkas. Vi vet inte exakt vilka effekterna blir av stigande koldioxidhalt i atmosfären, det kan bli både värre och bättre än vi tror, men vi vet att halten kommer att stiga.

Utan mirakulösa tekniska genombrott talar nästan inget för att människan lämnar kolet och oljan i marken. Den yttre klimatfrågan lär vi få leva med i generationer. Men det är den inre klimatfrågan som avgör vårt öde.

Det handlar om två bataljer i det mänskliga psyket: upplysningen mot dumheten och pluralismen mot monismen.

Den upplysta attityden är att ta intryck av vetenskap, att planera för framtiden och visa omtanke om andra människor, också kommande generationer. Den dumma attityden är att förneka fakta, leva helt och hållet i nuet, utan hänsyn till omgivningen.

Men upplysningen är i sig kluven mellan en diktatorisk och en demokratisk impuls. Klimatproblemet är så gigantiskt att det inbjuder till fanatiska reaktioner och planmässiga lösningar. Samma personer som nyss ville avskaffa kapitalismen i jämlikhetens namn vill nu avskaffa den i miljöns namn.

I så måtto blir klimatdebatten en sublimerad strid om den gamla vanliga politiken. Här gäller det att hålla två krångliga tankar i huvudet samtidigt.

De flesta människor skulle säga att upplysningen och pluralismen är de positiva värdena, i motsats till vidskeplighet respektive monism, alltså extremistisk fokusering på ett enda perspektiv.

Vi har redan sett ett giftermål mellan klimatengagemang och socialism, logiskt så tillvida att bäggedera bygger på kritik mot marknadsekonomin, men ologiskt så tillvida att kommunismen aldrig gjort något för miljön.

Nästa steg i denna ideologiska evolution kan bli ett giftermål mellan islamism och klimatengagemang. Förbudet mot ränta, motviljan mot kapitalismen, konsumtionskulturen, individualismen och det öppna samhället förenar de två tankespåren.

Att Usama bin Ladin och kompani inte hakat på ännu beror på att de inte omfattar upplysningen, och därför inte förstår den vetenskapliga argumentationen bakom klimatfrågan. Andra tänkare kommer att göra kopplingen åt dem.

I slutet på januari fick faktiskt den arabiska tv-kanalen al-Jazira ett ljudband där en person som uppges vara Usama bin Ladin ger sig in i klimatdebatten:

"Alla industriländer, främst de stora, är ansvariga för krisen med global uppvärmning." Sedan följde en tirad mot "sonen Bush" för att USA vägrat skriva under Kyotoprotokollet.

Det låter kanske som en förfälskning, men al-Qaida och liknan-

de rörelser är pragmatiska när det gäller metoderna. De lär ta vara på den ideologiska chans som klimatfrågan erbjuder. Precis som 11 september och dess efterspel drev in en kil genom det västliga samhället, driver även klimathotet in en kil.

Elit mot folk, klass mot klass, unga mot gamla, USA mot Europa. Om det öppna samhället försvagas av inre strider kan dess fiender höja profilen.

Parallellt med denna ideologiska dragkamp har vi den globala motsättningen mellan fungerande och dysfunktionella samhällen. Mugabefieringen av den internationella politiken märktes vid klimattoppmötet i Köpenhamn, där fattiga utvecklingsländer flyttade fram positionerna med moraliska argument.

Också detta fenomen har två dimensioner. Å ena sidan skamlösa försök av inkompetenta och tjuvaktiga regimer att skylla ifrån sig på demokratierna, å andra sidan legitima krav om kompensation från dem som betalar miljöpriset för vårt konsumtionskalas.

Klimatfrågan kommer således att laddas med alla de centrala konflikterna i vår tid. Vi har goda skäl att minska utsläppen av koldioxid, men inte till varje pris och inte för att gå naturen eller fanatiker-na till mötes.

Vädret blir som det blir. Det är dramat i våra huvuden som avgör barnbarnens framtid.

Niklas Ekdal är författare. Hans senaste böcker är *Europa & skulden. Från första till fjärde världskriget* och *Historiens 100 viktigaste svenskar*.

291 s. inb.

Lars Oxelheim,
Lars Pehrson
& Thomas Persson (red)

EU OCH DEN GLOBALA KRISEN

Hösten 2008 drabbades världen av den djupaste ekonomiska nedgången sedan 1930-talet. Vilka konsekvenser har krisen för den fortsatta europeiska integrationen? Kommer Europa att gå försvagat eller stärkt ur den globala krisen?

219:–

(Hemsidespris t.o.m. 31 mars
2010. Frakt tillkommer.)
ord. hemsidespris 275:–

Beställ denna bok och andra
från Santérus Förlag på:

www.santerus.se

Den israeliske historikern **Yehuda Bauer** är en av världens främsta experter på Förintelsen. Bildandet av Israel, konstaterar han, har gjort antisemitismen legitim.

Av Ulf Öfverberg

»Antisionism är vår tids antisemitism«

Hans svar är som längre föreläsningar med några få uppehåll för eftertanke. Trots sina 83 år har han ungdomens iver, en skärpa i argumenteringen som endast den som tar sitt arbete på fullaste allvar kan ha och en vitalitet som yngre bara kan avundas. Längre bort från dem som alltför ofta uppträder som medie-estradorer är svårt att komma. Platsen är Jerusalem och mannen är Yehuda Bauer.

Yehuda Bauer är idag ansedd som en av världens ledande forskare kring Förintelsen och antisemitism med böcker som blivit standardverk i ämnet som exempelvis *A History of the Holocaust* (1981, 2001) och *Rethinking the Holocaust* (2001), på svenska *Förintelsen i perspektiv*. Som många andra judar ur hans generation är bakgrunden kosmopolitisk.

Född 1926 och uppvuxen i Prag emigrerade han och hans familj till det då brittiska mandatet Palestina. Efter skolgång i den mångkulturella staden Haifa studerade Yehuda Bauer historia vid Hebreiska universitetet i Jerusalem. Efter självständighetskriget 1948 återupptog han studierna och doktorerade 1960. Han är med sin bakgrund en del av den europeiska intellektuella eliten i Israel med rötter inom den israeliska arbetarrörelsen.

Jag möter honom på hans kontor i administrationsbyggnaden i Yad Vashem, institutionen till minnet av Förintelsen, i utkanten av Jerusalem för ett samtal om antisemitism, Förintelsen och den politiska situationen i Israel.

"Judar har alltid uppfattats som annorlunda eftersom de levde ett liv i avskildhet", börjar Yehuda Bauer på min första fråga om han kan utveckla sina tankar kring den moderna antisemitismen. "Så länge de levde i sitt land störde det ingen, men när de spreds ut över den då kända världen under diasporan efter Bar Kochbas uppror 132–135 e Kr, tog de också sitt sätt att leva med sig."

"Under Romarrikets tid var de oftast väldigt avskydda. Förmodligen var de också utsatta för den äldsta formen av grupphat som vi känner till. I takt med kristendomens spridning blev det efterhand viktigt för den nya kyrkan att dra tydliga gränser

gentemot den gamla religionen."

Yehuda Bauer menar att den tidiga kristendomens problem under 100-talet e Kr var om endast judar kunde bli kristna eller om även hedningar kunde komma i fråga för att bli kristna proselyter. Att avskilja judarna och att slutgiltigt separera kyrkans ursprung från sina judiska rötter blev det svar som efterhand konsoliderades under de följande århundradenas kyrkomöten.

"Den första kristna demoniseringen av judarna skapas i konfrontationen mellan judendom och kristendom; ett slags familjegräl mellan ursprungligen två judiska sekter. När den kristna kyrkan alltmer avskilde sig från den judiska gemenskapen uppstod behovet att identifiera sig med en ny och egen självbild. Det skedde genom allt tydligare avgränsning och till slut ett förnekande och till och med avståndstagande från sitt ursprung. Olikheterna blev viktiga – inte likheterna."

Han fortsätter: "Bägge sidor ansåg att endast en tolkning av Guds ord var rätt. För att undvika att hedningar som ville anta monoteismen gick till de judiska församlingarna istället för till den kristna kyrkan blev det efter 300-talet, då den kristna makten stadfästes av staten, än viktigare för kyrkan att påvisa att judarna var i pakt med Djävulen. Kyrkan lärde ut att Satan agerade genom judarna. Han vill erövra världen från Gud och använde judarna som medel för att nå detta. Dessutom hade de ju dödat Jesus som ett led i detta erövringsförsök. Ergo: judarna ville behärska världen åt Satan."

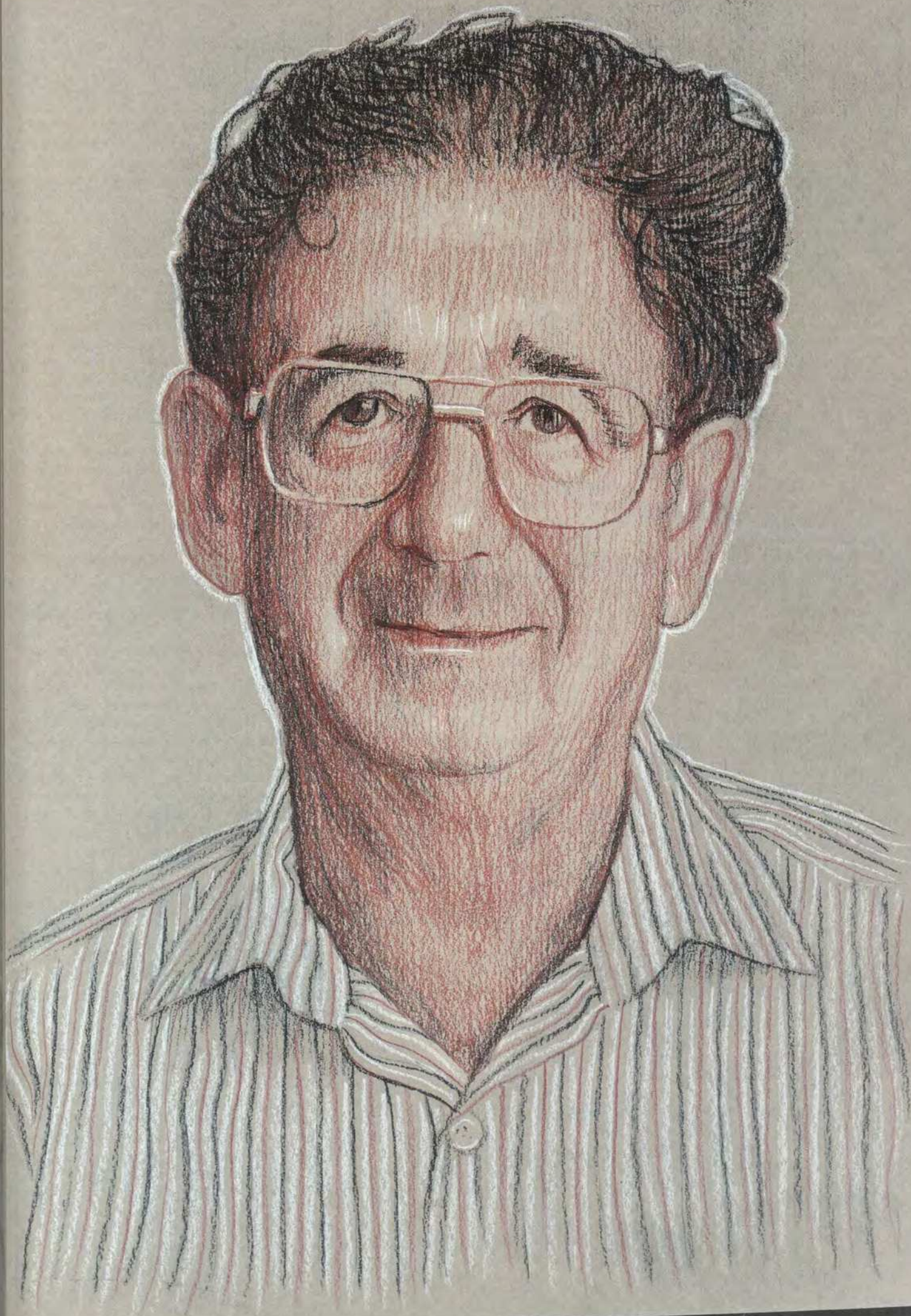
Den kristna antisemitismen har satt djupa spår i den västerländska civilisationen som vi bär med oss in i vår samtid. Under 1800-talet tillkom den biologiska rasismen i form av socialdarwinismen och dess efterföljare. Men det blir nazismen som uppfinnar den "moderna" definitionen av juden.

"Nazismen för samman dessa två element, den kristna antisemitismen och rasbiologin, till den 'moderna' definitionen av juden och antisemitismen", säger Yehuda Bauer. "Juden blir i nazismens version en underlägsen och väl avgränsad ras som samtidigt, paradoxalt nog, är enormt inflytelserik."

1900-talet innebar en omvälvning av vår verklig-

Israel särbehandlas. De måttstockar som används vid kritik av andra länder gäller överhuvudtaget inte vid en kritik av Israel.

hetsuppfattning med konsekvenser för de metoder, vetenskapliga och metafysiska, som vi använder för vår förståelse av vår omvärld. Första och andra världskriget med endast tjugo år emellan, det totala krigets debut i stor skala och givetvis Förintelsen är förmodligen de historiska händelser som var mest omskakande. Exempelvis beskrivs dessa som de seismiska skeenden som för alltid förändrade vår syn på oss själva och på vår värld bland annat i den uppmärksammade boken *Desolation and Enlightenment* (2003) av Ira Katznelson. Yehuda Bauer vill för antisemitismens del utöver Förintelsen även lägga till staten Israels bildande 1948.

"Förintelsen och etablerandet av staten Israel åren efter kriget är de två omständigheter som sätter ramar för efterkrigstidens och därmed även vår tids antisemitism."

Han fortsätter: "Skapandet av en judisk stat skapade också en enorm uppdämd potential av antisemitism.

Bildandet av Israel sågs först som en lättnad; nu slipp vi det dåliga samvetet för det som hände under Förintelsen. Nu kan judarna ha det bra i sitt land. Men snart förvandlades det judiska folket från David till Goliat och därmed släppte alla fördämningar och hämningar för den moderna antisemitismen. Nu blev det legitimt att identifiera Israel – världens jude – med all möjlig ondska."

Yehuda Bauer talar om fyra vågor av antisemitism under efterkrigstiden. Idag befinner vi oss mitt uppe i den fjärde vågen.

Den första vågen pågick mellan 1958 och till omkring 1960. Den vågen kallades också för Swastika-epidemin och kännetecknades framför allt av en rad av utbrott av antisemitisk graffiti och vandalisering av synagogor med mera.

Den andra vågen mellan åren 1968 och 1972 var vänsterradikalismens år och den antisemitism som förknippas med denna politiska väckelserörelse i efterdyningarna av sexdagarskriget 1967.

Den tyske historikern och sociologen Götz Aly har i boken *Unser Kampf* (2008) skrivit om denna antisemitism. Hans tes, som är lika tankeväckande för en del som den är provokativ för andra, är att vänsterns politik och antisemitism under studentrevolten och åren därefter egentligen är en fortsättning på högerns politiska antisemitism från 1930-talet.

Likheter återfinns i retoriken, föraktet för borgerligheten, mot liberaler, för demokratin men också i hatet mot allt amerikanskt och i idylliseringen av våldet som politiskt nödvändig metod. Hur många ur denna 68-generation som gick vidare till antisemitistiska rörelser och hur gränsen mellan politisk vänsteraktivism och terrorism riktad mot demokratin och mot Israel suddades ut har bland annat den amerikanske författaren Paul Berman beskrivit i boken *Power and the Idealists: or The Passion of Joschka Fischer, and its Aftermath* (2005).

Detta är en tes som Yehuda Bauer finner intressant.

"Den nya vänstern i Västeuropa anammade efterhand den antisemitism som övervintrat från 1930-talet men i och med Förintelsen inte längre var rumsren. Därför ersatte de Juden med Israel och antisemitismen med antisionism.

I Östeuropa var situationen annorlunda. Där var antisemitismen ett led i kommunistdiktaturernas medvetna politik för att vända intresset bort från de uppenbara missförhållandena i länderna, men

även där skede detta i termer av antisionism."

När vänstervågen ebbat ut kom den tredje vågen av antisemitism i kölvattnet av den första intifadan mellan åren 1987 och 1992. Och sedan omkring åren 1999 och 2000 är vi mitt uppe i den fjärde vågen av antisemitism.

"Den första vågen sker i efterdyningarna av Suezkrisen 1956, den andra vågen efter sexdagarskriget 1967. Den tredje vågen efter den första intifadan och den fjärde vågen efter den andra intifadan och sedan förstärkt av terrordåden mot USA 2001 och kriget mot terrorn, Irak med mera. Israel är den gemensamma nämnaren för denna antisemitism."

Yehuda Bauer är tydlig: "För många – men inte alla – blir solidaritet med palestinerna en modern variant av antisemitism. Här förenas nu anti-amerikanism och antisemitism med antiimperialism och so-

lidaritet med de förtryckta och fattiga."

Denna moderna antisemitism har i huvudsak tre källor, enligt Yehuda Bauer:

"För det första har vi nynazismen. Den har mer eller mindre funnit hela tiden sedan kriget och består i huvudsak av enskilda grupper eller mindre partier. De är givetvis farliga för dem som drabbas av deras våld och trakasserier, men i det stora hela är de oftast tämligen marginaliserade.

Sedan har vi den andra generationen av islamiska invandrare i Europa. Skälen till deras antisemitism är en grund av utanförskap där socio-ekonomiska orsaker som arbetslöshet och segregation spelar en avgörande roll. Det finns unga radikala islamister som följer fundamentalismen men de är fortfarande få. Men de är förmodligen i ett växande antal. Deras antisemitism är också kopplad till Israel-Palestinakonflikten. Det relativt nya är att delar av vänstern identifierar sig med dessa i en akt av missriktad solidaritet eller i värsta fall efter en övervägd analys.

Den tredje stora gruppen som är en grogrund för antisemitism och som också medvetet och omedvetet kolporterar ut antisemitismen är den liberala vänstern."

Yehuda Bauer använder här begreppet "liberal vänster" med ungefär samma betydelse som författaren Nick Cohen gör det i sin debattbok *What's Left?*, från 2007. De liberaler som avses är alltså inte dem som skulle benämnas liberaler i Sverige, utan snarare allmänt vänsterinriktade kulturradikaler som flirar med fundamentalistiska rörelser och vägleds i sina ställningstaganden av det som för tillfället uppfattas som politiskt korrekt. Det är oftast åsikter som samtidigt är antiamerikanska såväl som antiisraeliska eller i värsta fall antisemitiska.

"Den liberala vänstern är kanske starkast i Storbritannien", fortsätter Yehuda Bauer, "och där framförallt vid universiteten. Denna antisemitism verkar i huvudsak vara ett medelklassfenomen i västvärlden. Den är mest spridd i media och i universitetsvärlden och i vissa politiska kretsar framför allt på vänsterkanten."

"När min fru och jag är på semester i England och tar in på bed & breakfast blir vi alltid vänligt bemötta. Folk frågar varifrån vi kommer och vi svarar att vi är ifrån Israel. Nyfikenhet och artighet följer alltid på våra svar. Engelsmännen är givetvis inte mer antisemitiska än andra människor – kanske till och med mindre. Men en mindre klick av universitetsprofessorer och andra akademiker och de-

battörer i det brittiska samhället gör gemensam sak med radikala fundamentalistiska islamister och sprider antisemitism. Israel särbehandlas. De måttstockar som används vid kritik av andra länder gäller överhuvudtaget inte vid en kritik av Israel."

Ett exempel, menar Yehuda Bauer, är kravet på en akademisk bojkott av Israel. Den startade på initiativ av brittiska universitetsprofessorer och följdes snabbt upp av fler debattörer och en del brittiska fackförbund och givetvis av organiserade islamister i Storbritannien. Andra exempel är kraven på handelsbojkott eller andra kollektiva avståndstaganden av Israel.

"Detta skulle alltså innebära en total bojkott av Israels akademiska liv; ett krav som inte har ställts på någon annan stat av dem som förespråkar detta mot Israel. Israel bedöms efter helt egna måttstockar som inte är tillämpliga på andra länder.

Avståndstaganden som riktar sig mot alla judar – inte enskilda judar eller mindre grupper av judar som den israeliska regeringen – utan alla – är givetvis antisemitiska, när de inte samtidigt riktar sig till alla andra länder som kan kritiseras efter samma måttstock. Man väljer att kollektivt kritisera alla judar i Israel i egenskap av judar. Det innebär ett förnekande av alla i Israel levande judar. Detta fenomen är inget handgripligt försök till folkmord men det är ett intellektuellt folkmord; en intellektuell genocidism.

Detta påminner om den intellektuella situationen under 1930-talet i vissa delar. Förskjutningen av gränsen för vad som får sägas och i förlängningen göras mot judar och Israel."

I föreläsningar har Yehuda Bauer ofta påpekat det omöjliga i praktiken att vara antisionist men inte antisemitisk.

"Det är kanske teoretiskt möjligt att vara antisionist utan att vara antisemitisk. Men endast om man samtidigt förnekar alla andra folks rätt till ett eget nationalhem: alla bolivianer, danskar, svenskar, briter och så vidare. Men det är det ju ingen som gör. Antisionismen är vår tids antisemitism; Israel behandlas som världens jude."

Den moderna antisemitismen leder oss in på den dagspolitiska situationen i Mellanöstern.

"Bushadministrationen var en katastrof. Bush själv var bigott, intolerant, ointelligent och anti-intellektuell. Han hade stundvis goda ambitioner men resultatet blev totalt sett en katastrof."

På samma resoluta sätt som Yehuda Bauer avfärdar president Bush hyllar han president Obama.

"President Obama är rena motsatsen. Obama är en väldigt intelligent person, det måste man vara för att vara redaktör för Harvard Law Review. Han har samlat en rad av duktiga personer bakom sig i sin Mellanösterngrupp.

Obama är på rätt spår, både i fråga om Iran, i kritiken av de israeliska bosättningarna och i fråga om signalerna till den muslimska världen."

På min fråga om det är meningsfullt att samtala med Iran, som hittills endast visat motvilja att ens diskutera internationella avtal för att begränsa deras kapacitet att skaffa kärnvapen, svarar han:

"Det är bra att först bygga allianser och resolut pröva samtalet och förhandlingsvägen även med Iran, även om tidigare försök har strandat på deras motvilja. När andra länder ser att det är Iran som vägrar blir det förhoppningsvis lättare att nå enighet kring nya sanktioner mot Iran och, om nödvändigt, en förståelse för en militär insats. Men lyckas Obama är mycket vunnet."

Uppfattningen skiljer sig från en del andra bedömare i Israel, exempelvis historikern Benny Morris. Han har frångått sin tidigare mer optimistiska syn på Iran för att idag ta ställning för en avsevärt hårdare linje mot landets regim. Morris ser Irans kärnvapenambitioner som ett akut existentiellt hot mot Israel.

"Iran har egentligen inte som huvudmål att förinta Israel", säger Yehuda Bauer. "Eller snarare, de vill säkert gärna förinta oss om tillfälle ges, men deras primära syfte är att kontrollera Gulfen. Det är ambitionerna som regional stormakt som kommer först för Iran."

Med sin bakgrund i det israeliska arbetarpartiet är hans omdöme

om dagens israeliska regering hårt.

"Idag har vi den värsta regeringen någonsin i Israel. Vi har en premiärminister som har manövrerat in sig i ett hörn genom att söka stöd från landets extremhöger. Vi har till och med ett extremistparti i regeringen som stundtals intar en protofascistisk hållning. För det är inget annat än protofascism att kräva en trohetsed av de palestinska israelerna. Kadima och dess ledare Tzipi Livni gjorde helt rätt som valde att gå i opposition istället för att medverka i denna regering."

Yehuda Bauer tror dock fortfarande på möjligheten till en fredlig lösning av Mellanösternkonflikten. Det handlar inte om rationalitet eller logik.

"Detta är Mellanöstern", säger Yehuda Bauer och slår ut med händerna. "En fredlig lösning måste vara logisk men vägen dit behöver inte nödvändigtvis vara det."

"En förutsättning att nå ett varaktigt fredsfördrag är att en palestinsk enhetsregering bildas. Hamas är givetvis ett stort problem. Deras program är antisemitiskt och det är mycket svårt att se hur de ska kunna ändras till en demokratisk organisation som inte bygger på den långsiktiga målsättningen att förinta Israel.

Men man måste vara pragmatisk om man vill ha fred. Hamas vill inte tala med oss. Men om Hamas vill tala med oss – vill vi. Vi vägrar nästan aldrig att tala med fienden om det är meningsfullt."

Men sedan gör Yehuda Bauer en vändning och utbryter retoriskt: "Men tala om vad? Jag tror mer på temporära arrangemang. Se på våra gränser. Det finns som bekant inget fredsavtal, de är en temporär lösning sedan sexdagarskriget och tiden därefter. De har fungerat hyfsat och blivit mer eller mindre permanenta. Och det är förmodligen det bästa vi kan uppnå med Hamas just nu; pragmatiska temporära lösningar som efterhand får en mer permanent status. Vi har levt med det under hela vår existens och kan fortsätta leva med det."

På min fråga om inte Netanyahu och hans regering ändå innebär att en fredsöverenskommelse är väldigt långt borta, slår Yehuda Bauer ut med händerna, ser illmarigt på mig och säger:

"Nu glömmer du igen att detta är Mellanöstern. Freden handlar inte om logik; att man i samtal förhandlar fram ett avtal med rationella argument som på ett akademiskt seminarium. Visst kan Obamaadministrationen, om den verkligen vill, pressa Netanyahu till ett stopp av bosättningarna och en överenskommelse med palestinierna – om palestinierna accepterar detta.

Ta vårt flygvapen exempelvis – förstklassigt – men fullständigt beroende av amerikanska reservdelar. Obama kan säga till Pentagon att tillfälligt stoppa vidareleveranser av reservdelar under en kortare tid och Netanyahu kommer att pressas till att stoppa bosättningarna.

Visst går det med maktmedel att närma sig en fredsöverenskommelse om det finns ett formativt politiskt klimat för en förhandling överhuvudtaget."

Han avrundar vårt samtal med en historia, något som han gjort sig känd för i alla sina föreläsningar.

"Vi kan hoppas på fred men måste alltid komma ihåg att det inte alltid är logiken som bestämmer riktningen i vår del av världen. Det är som den kända historien om grodan och skorpionen. Båda står vid en flod och båda behöver komma över för att komma i säkerhet på andra sidan. Grodan litar såklart inte på skorpionen för den kan sticka honom till döds. Men skorpionen försäkrar grodan att om han sticker honom medan grodan simmar med honom på ryggen i vattnet dör ju även skorpionen själv. Grodan tycker det låter logiskt och så börjar han simma med skorpionen på ryggen. Men när de nästan är framme sticker skorpionen grodan. Innan gifter hunnit verka i grodan frågar han skorpionen varför han stack honom; nu dör vi ju båda två! Skorpionen svarar: 'Jag kan inte rå för det, det ligger i mina gener.' Sådan är Mellanöstern", avslutar Yehuda Bauer.

Roth utan rötter

Vandring och flykt, hemvist och hemlöshet är centrala teman i Joseph Roths författarskap. Han brottades under hela sitt liv med identitetsproblematiken och var en typisk representant för det Centraleuropa som slogs sönder av de totalitära rörelserna.

Av Bo Isenberg

Moderna genrer som romanen (från och med Cervantes) och essän (från och med Montaigne) kretsar kring frågan hur jag blivit den jag är och under vilka omständigheter, liksom kring frågan hur jag skulle kunna bli en annan. De är försök och prövningar, i olika bemärkelser. De manifesterar att identitet – individuell, kulturell, religiös, nationell – är ett centralt dilemma under den moderna epoken.

Identitet är det återkommande motivet också i Joseph Roths (1894–1939) litterära, essäistiska och journalistiska arbete. Det är ansatspunkt, mittpunkt och slutpunkt, det varierar tematiskt och i olika gestalter, det söks, uppfinns, provas, utgör faktum och myt. Roths arbete återspeglar väl hans karaktär, hans liv, ett inbegrepp av det modernitetens väsen som Baudelaire bestämde som "det övergående, det flyktiga, det tillfälliga". Roth, en av de mest lästa journalisterna och författarna i Weimarrepubliken, är modern också genom sin längtan efter vad som varit. Nostalgi är ett modernt ting, en följd av att vi oavlatligt får allt som varit fast att förflyktigas – vår biografi, vår kultur, vår religiositet, det som redan varit modernt. Roths modernitet är utsträckt mellan saknad, erfarenhet, förväntan. Han är modern och han är aktuell, sjuttio år efter sin död i exilens Paris.

Joseph Roth föddes 1894 i den galiziska staden Brody. Galizien, närmare bestämt Konungariket Galizien och Lodomerien, var sedan 1772 ett så kallat kronland i det habsburgska kejsardömet Österrike-Ungern. Då dubbelmonarkin gick under 1918 upplöstes också Galizien, som idag är delat mellan Polen och Ukraina.

Brody var Donaumonarkins utpost i nordöst. Gränsstaden helt nära Ryssland hade 15 000 invånare, varav två tredjedelar judar. Handlare och smugglare kom och gick, liksom militärer, kosacker, kosmopoliter och judar som hade undflytt förföljelser i Ryssland. Roths uppväxt var judiskt traditionell och den var småborgerlig. Fadern lämnade tidigt hemmet. Här fanns ett ursprung till Roths kroniska erfarenhet av hemlöshet. I familjen tala-

des jiddisch, men Roth behärskade även polska och ukrainska och så småningom hebreiska och tyska. Allt han skrev – romaner, berättelser, essäer, reportage, kulturartiklar – var på tyska.

Galizien var Europas feodala fattighus. Fattigast var judarna. De var jordlösa, deras rättigheter och friheter inskränkta. Nationalismen tilltog, liksom konflikter och förföljelser. Pogromer mot judar var redan vanliga i Ryssland. Östjudarnas vandringar västerut, varifrån de en gång var komna, tog fart. Den kejserliga konungsliga solen sken ända till de sista judarna i öst, skrev Roth. Strålarna var kalla, men de fanns. Roth hade växt upp faderlös. Nu upplöstes det övernationella, mångkulturella land som var hans.

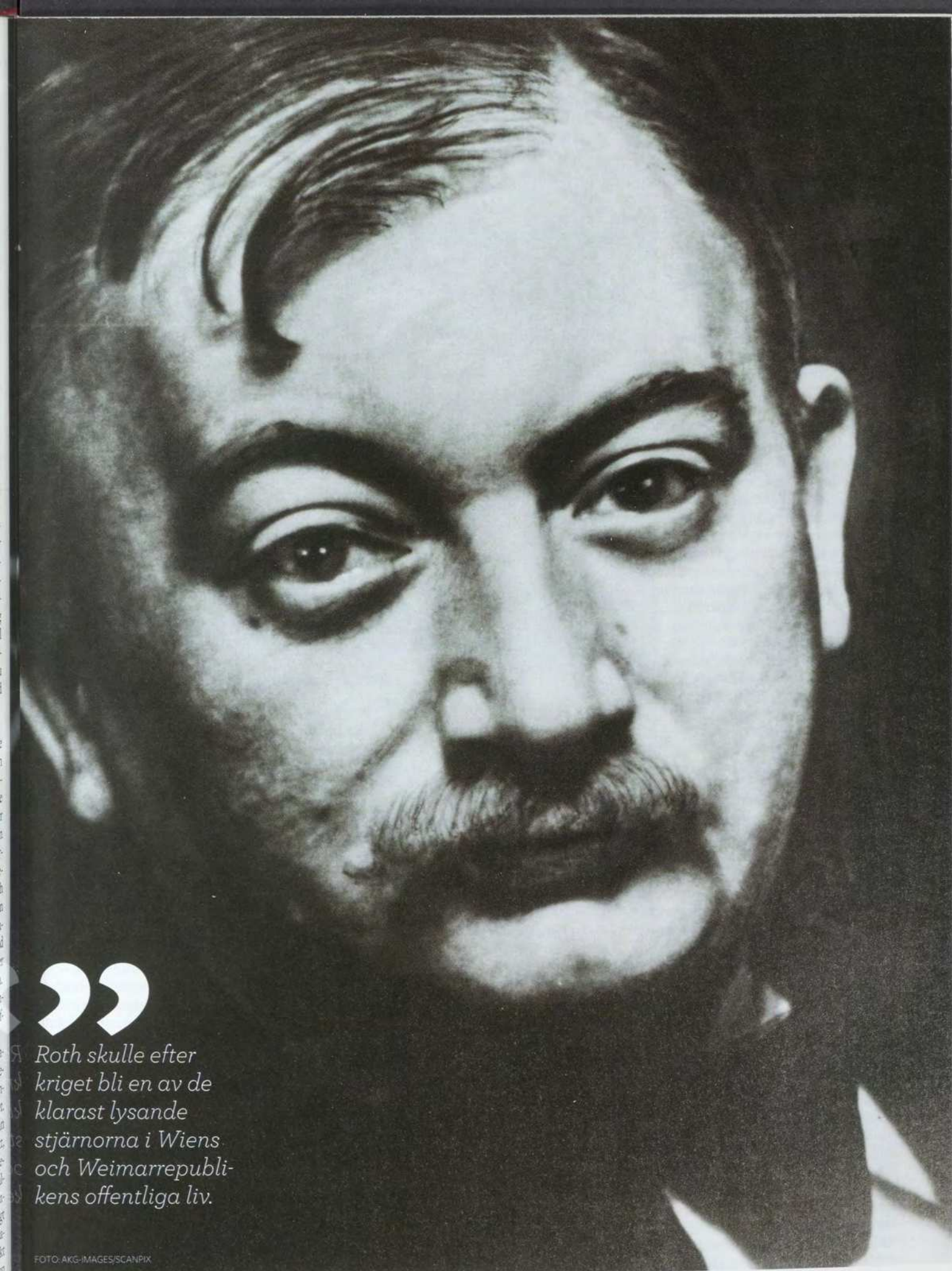
Strax före första världskrigets utbrott flyttade Roth till Wien. Han påbörjade studier men avslutade dem aldrig. Detta berodde inte enbart på kriget, under vilket han snart avancerade till officer. Roths otåliga, receptiva natur var mer förenlig med den sociala verkligheten än med den teoretiska. I Wien, kosmopolitismens och modernitetens huvudstad, erfor han nya former av judehat. Särskilt riktades det mot judar från öst. Roth träffade snart Soma Morgenstern, som skulle bli en av hans varaktiga vänner. De var båda galiziska judar, båda genomgick assimilering, båda led av vad Roth kallade assimilitis. Morgenstern utkom efter Roths död med en rik minnesteckning av vännen.

Roth skulle efter kriget bli en av de klarast lysande stjärnorna i Wiens och Weimarrepublikens offentliga liv.

Samtiden var som gjord för litterära och journalistiska betraktelser, för kritik och satir, för en reflexiv, motsägelsefull ande som Roth. Europas länder hade kastat sig in i kriget; nu var de trötta på det. Riktigt hur fortsättningen skulle se ut visste man inte. Man provade allt möjligt, allt nytt – politiskt, estetiskt, socialt, tekniskt. Kris följde på kris. Ideologier och rörelser bidade sin tid. Mest var utfallet ett tolerant samhälle som var svårt att bestämma, som hade svårt att bestämma sig. Ett verkligt beslut fattades först 1933, vid Hitlers maktövertagande. Slutet på vad som erfors som ett kroniskt kristillstånd innebar också ett brutalt slut på den extraordinära reflexion kring samhälle och män- »

Bo Isenberg är fil-
dr i sociologi.

”

Roth skulle efter kriget bli en av de klarast lysande stjärnorna i Wiens och Weimarrepublikens offentliga liv.

FOTO: AKG-IMAGES/SCANPIX

niskor som bedrivits i litteraturen, i konsten, i samhällsvetenskapen, och som Joseph Roth gav uttryck för.

Journalisten Roth skrev om sociala verkligheter, stora och helt små, betydelsefulla och besynnerliga, om sådant som ännu levde kvar, som försvunnit, som redan var en realitet, en modernitet: skyskrapor, nakendans, asyl, glosmani, konst i gettot, normalmänniskor, söndagsmänniskor, Goetheförmiddagar, Berlin och Indien, rehabiliteringen av svarta, den blonde negern Guillaume, Caruso, Li Tai Pe i Berlin, världsdomstolar, flyg jorden runt, flygande bokhandlare, dollarfeber, armenska psykos, revolutionära barnriken, en halvtimmas rotväliska, kulturbolsjevism, andens autodafé, galant litteratur, lov till dumheten, nationell pyromani...

Roth skulle särskilt göra sig ett namn som reporter för liberala *Frankfurter Zeitung*. Hans *feuilletons* – essäistiska kulturartiklar och reportage – blev ryktbara och bidrog till genrens betydelse liksom till tidningens. Sådana bidrag kom också från Karl Kraus, Walter Benjamin och Siegfried Kracauer.

Feuilletonismen införlivade element från journalistiken, essäistiken, kulturvetenskapen och romankonsten. Den förstod sig själv som det mest adekvata som gick att frambringa inför samtidens identiteter och verkligheter – deras överflöd, flyktighet, motsägelsefullhet. Att förstå var att gestalta, att beskriva var att kombinera och variera perspektiv, och gärna fick de motsäga varandra, tillspetsningen var en metod för att alls se, friheten att värdera var lika viktig som strävan efter frihet från värderingar. Feuilletonismens sammansatt-het var inte en eftergivenhet och inte ett mischmasch, utan ett konsekvent sätt att närma sig en inkonsekvent, samman-satt, riktninglös modernitet.

Feuilletonismen är Roths element. Den manifesteras i allt han skrev. Genrer upplöses – feuilletonismen är deras sammanbrott. Objektivitet är en fäfang strävan. Istället är feuilletonismens disposition den självständiga, suveräna subjektiviteten. Svepande omdömen kombineras med utförliga beskrivningar av triviala och kuriösa ting. Inkännande, saklighet, ironi, polemik, kritik – allt finns hos Roth. Soma Morgenstern, även han journalist på *FZ*, beskriver Roth som en "symptomatiker". Om sin egen ståndpunkt skriver Roth: "Delarnas diminutiv är större än helhetens monumentalitet."

Kanske var Roth som bäst i sina resereportage. Roth var ständigt på resa i Europa. De många och långa reportagen från Sovjetryssland, Albanien, Polen, Frankrike berättade om främmande världar, nya tider, gamla rester. Ofta dyker sedan motiven upp i romanerna, personifierade; dramatiserade är de inte heller där, utan skildrade, i detalj eller i form av det typiska. Roth är symptomatiker men även "karaktärolog".

Den långa essän *Judar på vandring* från 1927 (under utgivning på Atlantis) är ett dokument över en redan då nästan förlorad värld. Under decennierna kring sekelskiftet begav sig tre miljoner östjudar västerut, de flesta med destination Amerika. På vägen visade judehatet ständigt nya anleten – hos myndigheter, i nationella befolkningar, bland assimilerade västjudar som med fog fruktade nya problem. Med sina uråldriga vanor, sin fromhet, sin jiddisch, sin kafftan var östjuden alltid främmande. Roth beskriver vandringarna och konflikterna – yttre, inre, sociala, psykologiska. Han beskriver gettona i Wien, Berlin, Paris, och han beskriver vardagen i den galiziska småstaden, rabbinerna, festerna, smutsen, gatuhandlarna, den öst-

judiska livsvärld där religiositet, vetande och gemenskap väsentligen var ett och detsamma.

Judar på vandring är Joseph Roths bekännelse till sin judiskhet och sin härkomst i öst – genom motiven, det mänskliga patoset, kärleken till en kultur med en metafysisk hemvist men hemlös i övrigt, vreden mot bödlarna, de stora och de små. Essän är därtill moralistisk genom den kategoriska kritiken, ja hänet mot den assimilerade västjuden, den anpassade, den anpasslige, som underkastar sig materialism och nationalism och förvilken religiositet, vetande (vetenskap) och gemenskap utgör separata, söndrade sfärer. I efterordet till essän, skrivet 1937, tar Roth upp den vandring som västjudarna då påbörjat. De hade nu varken hemland, tradition eller religion.

Judar på vandring uttrycker ambivalensen hos Roths person. Roth kom från öst, var jude, men sökte det urbana livet, assimilerades, blev österrikare, kosmopolit, en europé. Kritiken mot västjuden är en kritik av hans egen psykologiska och sociala vandring. Ambivalensen går igen i hållningen till sionismen. Ett judiskt Palestina, judendomen som modern nation, var för Roth också ett uttryck för nationalism och för avsägelse av tradition och mening. Eller av det judiska över huvud taget. Om tragiken mildrades eller stegrades genom att det kanske var judarnas enda utväg, var ytterligare ett dilemma.

Roths reportage, essäer och romaner är varianter av varandra. Under femton år skrev Roth femton romaner. De kommersiella framgångarna var ofta betydande. (Roths ställning underströks av att hans böcker av och till recenserades avingen mindre än honom själv.) *Radetzky-marschen* (1932) gestaltar Donaumonarkins upplösning och personlig desorientering, liksom hur modernitetens nihilism griper kring sig. *Hotell Savoy* (1924) och *Die Flucht ohne Ende* (1927) handlar om återvändanden till hem som inga längre är. *Job. Historien om en enkel man* (1930) är vandringssessäns omedelbara skönlitterära pendang och Roths mest judiska roman. Boken förenar de bibliska legenderna om Job och Josef. Den "fromme, gudfruktige och helt vardaglige juden" Mendel Singer och hans familj provas genom krig, vansinne, förtvivlan. Så infaller en närmast messiansk räddning: den kvarlämnade, efterblivna sonen återvänder och resterna av familjen förenas.

I *Job* återfinns ett porträtt av Roths hustru. Roth hade 1922 gift sig med Friederike (Friedl) Reichler, en ung judinna från Wien. Äktenskapet blev av allt att döma olyckligt redan tidigt. Friedl kunde aldrig vänja sig vid makens ständiga resor. Paret bodde bara under något år i en egen lägenhet, i vilken Roth "gick runt i rock, händerna i fickorna, som om det vore en väntsal". Det som Roth levde av blev hustruns misär. Efter år av resor och ensamhet drabbades Friedl av schizofreni. Ett årtionde av olika anstalter följde. Roth besökte henne sällan före 1933 och aldrig mer efter. Kort efter makens död mördades Friedl av nationalsocialisterna.

Porträttet i romanen av den vackra, sköra dottern Mirjam – "en gasell" – är vackert, skört, bevekande. Roths samvete måste ha gjort det till nödvändighet. Samvetet var också hans möjlighet: Roth levde av sina kval, sina förlusterfarenheter liksom av den europeiska kulturens erfarenhetsförlust. Han skrev dem, maniskt.

Vandring, flykt, hemåtvändande, hemvist, hemlöshet – det är de centrala elementen i Roths arbeten och i hans identitet. Men det handlar också om betydelsefulla och ödesmättade inslag i den judiska identiteten liksom i den moderna. Obeständigheten har blivit beständig. Uttaget ur Egypten fortsätter, vandringen, den psykologiska, den sociala, är utan slut.

Roth begav sig omedelbart efter Hitlers maktövertagande till Paris. Tiden vände sig mot varje sådan som Roth, mot judar, kosmopoliter, nostalgiker, skeptiker, mot "en fransos kommen österifrån, en humanist, en rationalist med religiös tro, en katolik med judisk hjärna, en verklig revolutionär", som Roth beskrev sitt sammansatta väsen. Chauvinismen ville annat. Röda, bruna, svarta diktaturer mobiliserades överallt.

Roth levde av sina kval, sina förlusterfarenheter liksom av den europeiska kulturens erfarenhetsförlust. Han skrev dem, maniskt.

Joseph Roth tar sig ett glas eller två 1939.

Roth hade levt i Paris under flera kortare och längre perioder tidigare. Paris var bra för judar. Paris hade sin "objektivitet", skrev Roth: staden hade "fördomar som alla andra, men ingen tid att uttrycka dem". Man erfor "objektiviteten" på caféerna. Joseph Roth levde ett offentligt liv. Han levde på offentliga lokaler. Det hade varit så redan i Berlin och Wien. Kaffehuset och bistron var inget mindre än en *Weltanschauung*. Roth bodde sammantaget nästan ett decennium på Hotel Foyot i Paris; när hotellet revs flyttade han till Hotel de la Poste, där han bodde under den sista tiden av sitt liv. Han hade sina egna bord. Där samlades vänner, bekanta, nyfikna, så småningom judar och andra i exil, sådana som kom idag och stannade eller begav sig av imorgon. Där fanns socialister, liberaler, monarkister, pacifister, klerikala, rabbiner, en och annan nazist. Roth hade sitt eget *entourage*. Bistron var också Roths arbetsplats. Allt han skrev tillkom här.

Redan under tjugotalet hade alkohol intagit en väsentlig roll i Roths liv. Då han hade flyttat till Paris gick ingen dag och skrevs ingen

text utan understöd av armagnac och konjak. Roth skrev om sig själv: "Sådan är jag verkligen – elak, full men briljant."

Alkoholen var livsnerv och undergång. Klaus Mann beskrev Roths drickande som ett utdraget självmord. Roth var fyrtiofem år när han dog i Paris 1939. Hans fysionomi var en sjuttioårings. Depressioner avlöste varandra, de gällde Friedl, de gällde Europa. Alkoholen innebar lynnighet, lögn, småaktighet. Drickandet vållade också ekonomiska bekymmer. Roth hade varit en av de bäst betalda skriftställarna i Weimarrepubliken. Ett mondänt leverne samt senare hustrun Friedls vistelser på olika anstalter innebar emellertid stora utgifter. Morgenstern skriver att pengar var Roths mest frekventa samtalsämne. Han skriver också att Roth kunde konsten att uteslutande leva på förskott, inte inkomster.

I exilen skulle Roth förvandla sin längtan efter Donaumonarkin, "det stora huset" med sina många rum och vrår, till politik eller, noga räknat, nostalgiska politiska appeller.

Roths förmåga att förstå och beskriva de politiska och åtföljande psykologiska skeenden som kännetecknade Europa hade tidigt varit iögonfallande. I debutromanen *Das Spinnennetz* från 1923 beskriver han ett intrigant politiskt liv där nationalistiska och antisemitiska intressen formerar sig. I exilen fortsatte Roth frambringa klarsynta politiska tolkningar. Frapperande var emellertid hans sentimentalitet, hans naivitet, då han verkade för Habsburgs återupprättande som lösning på den europeiska krisen. Klaus Mann talar om Roths "bisarreri".

Donaumonarkin stod för det kosmopolitiska, det europeiska, det humanistiska.

Den stod också för det katolska. Roth vände sig mot slutet av sitt liv, och inte minst efter att Satan själv 1938 annekterat den sista resten av hans hemland, till katolicismen som uttryck för räddning och helhet, eller för "gårdagens värld", som det heter hos Roths vän Stefan Zweig.

Roths katolicism kunde förenas med hans judendom, vilken var både traditionell östjudendom och assimilerad västjudendom. Båda sammanföll med hans idéer om ett övernationellt, antinationalistiskt Europa. Endast detta Europa medgav frihet för olika identiteter – biografiska, kulturella, religiösa, moderna.

Paris innebar att Joseph Roths "flykt utan slut" förbyttes i "flykt och slut" (Soma Morgensterns minnesteckningar bär titeln *Joseph Roths Flucht und Ende*). Vid begravningen på Cimetière Thiais fanns de alla där – katolikerna, judarna, socialdemokraterna, kommunisterna, liberalerna, monarkisterna, kosmopoliterna, *les ex-autrichiens*. Degjorde alla anspråk på Roth. Begravningen slutade i gräl och slagsmål. Snart skulle européernas inbördeskrig börja på allvar. ✱

Borgarna är fast i finkultur

54 Johan Lundberg har samtalat med miljöpartisten Peter Eriksson

Jagets obotliga ensamhet

56 Einar Askestad om den moderna människans instängdhet i jaget

Så låter du myndig

57 Lars Melin har genomskådat myndighetsspråket

Världens bästa målning

58 Therese Bohman utser världens bästa målning

Certifiering på schemat

60 Tanja Bergkvist om hbt-certifierade tandläkare

Notiser

60 James Ellroy och Markis de Sade

Litteratur

Ett känsligt och

Den tillbakadragne J. D. Salinger skapade ett eget litterärt universum kring den fiktiva familjen Glass. Kanske var det ett paradoxalt försök att gömma sitt innersta liv mitt i offentlighetens strålkastarljus.

Av Kristoffer Leandoer

HAN HETTE Egentligen Jerome David Salinger och föddes 1919 i en irländsk-judisk New York-familj med gott om pengar. 1951 blev han världsberömd med *Räddaren i nöden*, romanen om Holden Caulfields flykt undan vuxenlivet. Författarnamnets initialer, J. D., var i linje med hans asketiska hållning: så lite information som möjligt. Han publicerade inte någon ny text under de sista fyrtiofem levnadsåren. Det finns två kända foton på honom; det första från debuten, det andra en tjuo år gammal paparazzibild från en parkeringsplats i New Hampshire.

Det finns en stor lekfullhet i Salingers litterära universum. Han leker med författarrollen, hans gestalter imiterar varandra och lånar varandras identiteter. Karaktärerna tar över författarskapet och hävdar rätten till författarens texter. Det är en lekfullhet som visat sig smittsam. Särskilt filmare har imiterat mytbildningen kring den påhitade familjen Glass, *The Royal Tenenbaums* är ett exempel. Salinger har, milt uttryckt, inte uppmuntrat den sortens lekfullhet hos andra. När Ian Hamilton 1988 gav ut sin biografi *På spaning efter J. D. Salinger* fördröjdes boken med två år och han förbjöds att citera vissa privatbrev. Ironiskt nog användes breven med kränkande uttalanden om Chaplins relation till Salingers ex-flickvän Oona O'Neill som bevis i domstolen och blev därigenom offentligt tillgängliga – överallt utom just i Hamiltons bok. Samma öde mötte svensken Fredrik Colting, som under pseudonymen J. D. California sommaren 2009 gav ut *60 Years Later: Coming Through the Rye* och fick boken förbjuden i USA efter ett domstolsbeslut på begäran av den verkliga J. D:s advokater.

J. D. SALINGER HADE en storasyster. Holden Caulfield har tre syskon: lillasyster Phoebe, som väcker hans beskyddarinstinkter,

storebror D.B, som sålt sig till Hollywood efter novellsamlingen *The Secret Goldfish*, samt den två år yngre brodern Allie, som älskade poesi och dog tretton år gammal i leukemi.

Familjen Glass är ännu större. Förutom *Räddaren i nöden* publicerade Salinger tre böcker, varav minst två och en halv handlar om familjen Glass. Ytterligare en novell, "Teddy", har retroaktivt annekterats av Glass eftersom Buddy Glass i "Seymour, en presentation" hävdar att denna novell är hans verk. "Teddy" handlar om den sista morgonen i en överbegåvad pojkes liv. Seymour Glass tar livet av sig i "En dag som gjord för bananfisk" och nästan alla Glasstexter handlar om hur detta självmord påverkat syskonen. Andra döda bröder är Walt, sprängd i bitar i Japan, och Holdens lillebror. Berättaren i "För Esmé – kärleksfullt och soligt" lever visserligen men är svårt skadad av sina upplevelser under andra världskriget. (Salinger deltog i landstigningen i Normandie och var senare med när koncentrationslägren öppnades; han lär ha sagt till sin dotter att lukten var omöjlig att glömma.)

Det som förenar dessa berättarvärldar går att sammanfatta i en mening: Ett begåvat och känsligt barn har dött. I stället för den vaga känslan av en egen förlorad barndom en stor och livsavgörande tragedi. I sin självbiografi *Ecce Homo* konstaterar Nietzsche: "Jag har aldrig haft något val." Det är den moderna skönlitteraturens främsta bristvara: nödvändighet. Alla kan inte få en egen *fatwah*.

Denna nödvändighet förses av familjen Glass: "Jag tror att jag i grund och botten förblir vad jag alltid varit – en berättare, låt vara en med extremt akuta personliga behov." ("Res takbjälken högt, timmermän" och "Seymour, en presentation", 1963). Den

megåvat barns död

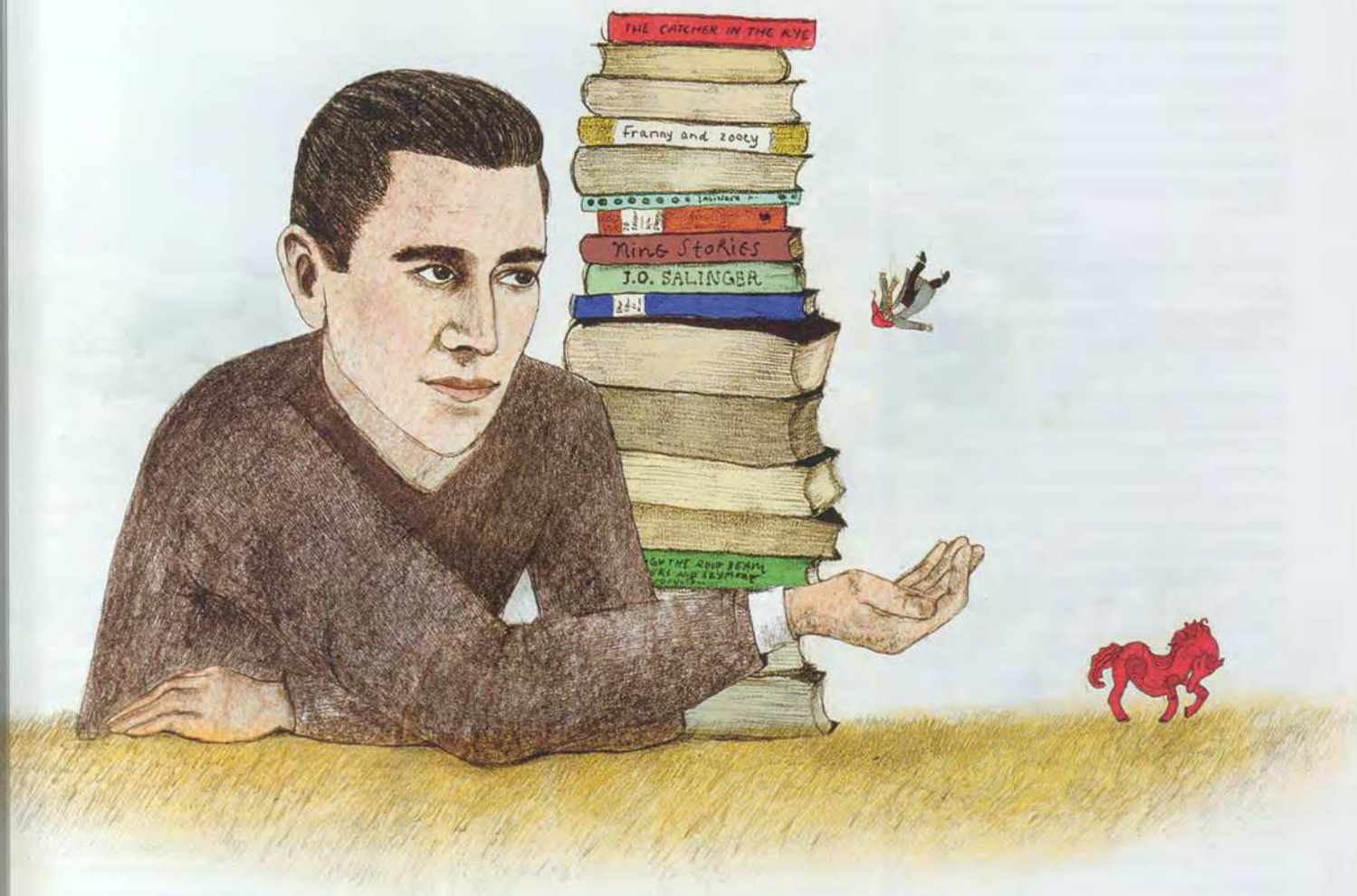

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV BEATRICE BOHMAN

som talar är Buddy Glass, född 1919, näst äldst av de sju syskonen Glass. Det är inte så komplicerat, inte så mycket att hålla reda på. Två jag, två poler, Buddy och Holden – och en tänkbar tredje, författarens eget jag. Men det räcker för att alstra energi till ett helt författarskap. I Glassvärlden blir Holden en fiktion i andra potens: det antyds att *Räddaren i nöden* är Buddys roman och med andra ord ett påhitt av ett påhitt, en fiktion skapad av en annan fiktion, en dröm inuti

en annan dröm. Kan man bli övertydligare? Salinger nöjer sig inte med att Holden Caulfield är en figur i en roman: han lägger ännu en fiktion mellan sig själv och honom; han hittar på en skapare åt Holden.

FÖR DEN ENSAMME pojken måste det vara en önskedröm att fördela sig själv och sina egenskaper på tre bröder, som i *Räddaren i nöden*. Räcker det inte? Syskonen Glass är sju: då får vi också plats med en orolig för-

älder, en munk och en skådespelare (Salinger såg sig själv som det enda tänkbara alternativet i rollen som Holden när det planerades en scenversion av *Räddaren i nöden*). Många konstnärer har gett sitt vuxna skapande näring av barnkammarens låtsasvärld: syskonen Brontë, Heidenstam, Harriet Löwenhjelm, Ingmar Bergman. Salinger är den enda som skapar den retroaktivt, som i vuxen ålder går tillbaka och skapar förutsättningarna för en barnkammar- >>

värld. Ett känsligt och begåvat barn har dött: han återvänder till den stora vningen på Manhattan, gör om sina föräldrar till vaudevilleartister, importörer av illusioner istället för mejeri- och charkuteriprodukter och ger sig själv en stor och brokig syskonskara.

Familjen Glass är en attraktiv sekundärvärld just för att den inte är komplett; det finns stora luckor mellan berättelserna som läsaren får fylla i själv. Där har Salinger varit klokare än läsarna, som en vist cirkulerat rykten om den tusensidiga totalroman om familjen Glass som sagts ligga färdig. Några antydningar – arga brevväxlingar, ömsesidiga anklagelser, skärvor och brottstycken: så bygger man upp en varaktig mytologi, det visste redan Tolkien vars *Sagan om ringen* betonar att blott en skugga återstår av Midgårds forna prakt. Att läsa berättelserna om Glass, som rör sig i spillrorna av familjens liv, är som att komma fram till ruinerna av en ökenstad.

EFTER ATT HA LÄST EN AV Buddys noveller skriver Seymour ett brev där han säger att redan första meningen fick honom att komma av sig: "Henshaw vaknade med en sprängande huvudvärk." Jag litar så stenhårt på att du ska göra slut på alla fiktionens falska Henshaws. Det finns helt enkelt inga Henshaws." Det är en ovanlig variant av lögnarens paradox, där den ene påhittade karaktären läxar upp den andra för att han försöker hitta på en karaktär med hjälp av ett namn. Med en enda gest röjs all litteratur undan som inte öppet lägger berättarens eget jag i vågskålen.

Buddy kallar sina verk "prose home movies", hemmaffilmer på prosa. (Salinger, liksom salig Ingmar Bergman, hade en egen gammaldags hemmabio som användes flitigt.) Det ska vara så intimt att det gör lite ont. Samtidigt ska det helst inte ses av någon. Salinger försökte gömma sitt innersta liv just där det är allra svårast att gömma sig: i offentlighetens strålkastarljus.

Vad ser vi på paparazzibilden från 1988? En person som inte går att förbinda med sextonårige Holden Caulfield, Peter Pan på Manhattan.

Kanske försökte Salinger i en mening bygga en mur mellan sig själv och Holden; samtidigt försökte han bygga en mur mot allt som skilde honom från Holden. Mot tiden hjälper ingen mur. Vad vi ser på bilden är en arg gammal gubbe. Den 27 januari 2010 slapp J. D. Salinger spela den rollen längre. Ett känsligt och begåvat barn har dött på riktigt. ✱

Texten är ett utdrag ur boken *Mask*, som utkommer på Pequod den 22 april.

Kulturpolitik

"Borgarna är fast i finkulturpolitik"

Miljöpartiets språkrör Peter Eriksson (PE) står på tur i Axxess serie med partiledarsamtal inför valet 2010. I ett antal intervjuer försöker Johan Lundberg (JL) utröna hur partierna förhåller sig till frågor som berör kultursyn, bildningsideal och utbildningspolitik.

Av Johan Lundberg

JL: Jag skulle vilja börja med kulturbegreppet. Vad lägger du in i ordet kultur?

PE: Jag vill skilja mellan ett snävare och ett vidare kulturbegrepp. En risk med att använda ett alltför smalt kulturbegrepp är att kulturpolitiken definierar sig till en väldigt begränsad del av kulturen. Det finns en fara där; att man inte beaktar att kulturlivet förändras. Vi tar idag del av kultur i en mängd olika former medan kulturpolitiken finns kvar i det, där väldigt få människor vistas.

JL: Men vad avser du egentligen med smal kultur?

PE: Jag tänker på Operan, på klassisk ballett, Dramatiska teatern etcetera. Kulturpolitiken sysslar med denna sorts institutioner, medan människorna i allt större utsträckning är någon annanstans. Mycket av kulturutövandet och kulturkonsumtionen finns idag på internet. Det är där som man lyssnar på musik, ser film och så vidare. Problemet med kulturutredningen är att den inte tar upp de brännande frågorna i vår tid. Jag hade gärna skrotat hela utredningen om vi bara hade fått en politik som berör de nya medierna och hur vi ska hantera dem.

JL: Men nedladdning, upphovsrätt; är det det som kulturutredningen borde ha ägnat sig åt? Är det inte bra att man ger stöd åt traditionella institutioner som inte skulle överleva utan stöd?

PE: Det jag efterlyser är en diskussion av hur vi ska gynna och stödja kulturupplevelser på nätet. Hur ska vi till exempel få fram kvalitetskultur på nätet? Jag har inte sett den diskussionen förs någonstans.

JL: Kan du ge exempel på egna kultur-

upplevelser som betytt mycket för dig?

PE: Jag var häromdagen och lyssnade på finska skrikkören på Södra teatern.

JL: Seriöst?

PE: Ja, det var jättebra, fantastiskt. Men en annan av mina starkaste upplevelser var när jag var på en restaurang i Patagonien lyssnade på en man som deklamerade dikter på spanska.

JL: Er kultursyn tycks mer inriktad mot kulturskapande än kulturkonsumtion. Ni vill underlätta för dem som skapar. Kan man tala om att ni företräder en terapeutisk kultursyn i och med att ni i så hög grad mår av kulturarbetarna?

PE: Ja, det har blivit svårt att försörja sig på kultur under den här regeringen. Det har skett en förändring till det sämre. Många kulturarbetare har ju osäkerhetsmoment i sin vardag. Man behöver restförsörjningsdelar. Men just möjligheten till det har minskat väsentligt. A-kassa, statliga inkomstgarantier har till exempel dragits in. Så där tycker jag att vi måste anstränga oss från de rödgröna, för att säkra kulturarbetarnas försörjning. Men det är ingen enkel uppgift...

JL: Kan man anlägga ett miljömässigt perspektiv på kultur och konst?

PE: Det kan man möjligen göra i den meningen att kultur och konst är mindre resurskrävande än till exempel produktion av bilar. Kultur handlar mer om kvalitet än om kvantitet. Tänk på hur man kan se en operaföreställning från Metropolitan via länk i Rimforsa. Det är den sortens kulturkonsumtion via ny teknik som kulturutredningen försummar.

JL: Ja, det hänger ihop med din kritik av

Ex 4 Peter Eriksson
"Mp"

den borgerliga kulturpolitiken generellt sett?

PE: Ja, exakt. Den borgerliga kultursynen är beklämmande. Man är, som jag sa tidigare, inte intresserad av en breddning av kulturen utan har fastnat i ett slags finkulturspolitik. Man tycks bara vilja satsa på det redan framgångsrika.

JL: Ni verkar ha en lite negativ inställning till den klassiska kulturen. Hur ser du egentligen på det traditionella bildningsidealet – vad lägger du in i bildningsbegreppet?

PE: Jag är ju gymnasielärare i botten och känner väldigt starkt för ett folkligt bildningsideal. Det handlar om att helt enkelt ge människor nya livschanser. Det finns ett värde i att folk utbildar sig generellt sett. Det påverkar samtalsklimatet i hela samhället. Det gör att fler kan delta i och ta ställning till de debatter som förs.

JL: Är bildning en förutsättning för demokrati?

PE: Ja, kan vi skapa ett bra samtalsklimat så gynnas samhället i stort. Det räcker med att man läser kommentarfälten i många tidningar för att man ska se att det behövs mer av intellektuell reflexion.

JL: Hur ser er utbildnings- och forskningspolitik ut med avseende på ett sådant bildningsideal?

PE: Det handlar om att stödja komvux och folkhögskolor, att underlätta för äldre människor att komma in på universitetet. Det är ett problem just nu att Jan Björklund agerar på det motsatta sättet. Det är minskade anslag till komvux, svårigheter att läsa upp betygen, svårare att komma in på universitetet via arbetslivserfarenhet och så vidare.

JL: Ni är ju för konkvotering inom vissa områden – hur ser det ut inom den akademiska världen? Ska man göra något för att bryta könsmonstren där?

PE: Kvotering är inte lämplig i alla sam-

manhang. Jag är för det i bolagsvärlden, men i den akademiska världen är jag mer skeptisk.

JL: Genuscertifiering och genusmärkning?

PE: Det kan vara bra om det initieras av universiteten själva. Men inte om det är en politisk lösning, som kommer uppifrån.

JL: Men ser du inte något problem med att den akademiska världen används för att ändra på samhället i viss riktning, till exempel just för att bryta könsmonstret? Finns det inte en fara i att undervisning och forskning politiseras?

PE: Nej, inte om det kommer inifrån. Om man anser att det finns ett behov av det. Och ett genusperspektiv behövs. Det har ofta tidigare glömts bort. Just kraven på genusperspektiv kommer ofta från studenterna själva, för att de inte känner sig bekväma...

JL: Men det är väl inte studenterna som ska bestämma till exempel vilken kurslitteratur som ska läsas?

PE: Nej, men det är bättre när kraven kommer från studenterna än när det kommer från politikerna.

JL: Vissa menar att även miljö- och klimatforskningen är politiserad, håller du med om det?

PE: Nej, jag skulle säga att det är precis tvärtom. Forskaren ropar hallå, här behövs en förändring. Miljöforskningen har på det sättet lett till krav på politiska åtgärder. Det kanske borde vara så på fler områden: att forskare talar om vad de anser att politikerna borde göra. Problemet är snarare att alltför många forskare låter bli att delta i den offentliga debatten.

JL: Men alla forskare har ju inte samma åsikter?

PE: Det är bra att några ifrågasätter. Det behövs för att utveckla frågan. Men det är trots allt en överväldigande majoritet som är överens om just klimathotet. Alla åsikter är trots allt inte lika mycket värda ... Det finns i många fall en sanning.

JL: Det för mig osökt in på min sista fråga, nämligen om du uppfattar det som ett problem att kampen mot fördomar och auktoriteter har lett till en relativism, där en världsbild anses lika sann som en annan. Upplivningsidealerna uppfattas ju av vissa som allt annat än allmängiltiga. Många, inte minst inom vänstern, menar att det är chauvinistiskt att hävda att våra västerländska värderingar om frihet och demokrati är mer giltiga än exempelvis religiöst grundade levnadsregler inom andra kulturer?

PE: Vi måste i och för sig respektera alla religioner och trosinriktningar. Men vi måste samtidigt hävda att jämställdhet, demokrati och föreställningen om alla människors lika värde ändå är överordnade värden. Alla måste förstå att dessa värden är en förutsättning för vårt gemensamma samhälle. ✨

Jagets obotliga ensamhet

För den moderna människan är det egna jaget centralt samtidigt som hon till varje pris vill undvika att konfronteras med det. Hur tar man sig bortom sig själv?

Av Einar Askestad

DET MODERNA västerlandets visdom kan sammanfattas med en sats: En mus är en mus. Detta kan kallas en tautologi men är även ett exempel på identitetslagen: $1=1$. När den bitande kylan når Gotland tar mössen sin tillflykt till gårdarna. Väl inne i värmen måste de jagas och avlivas. Jag dras med i jakten, men när musen väl ligger där – i ryckningarna efter att skon träffat den – övergår jaktinstinkten i – ja, i vad? Sorg? Skam? Jag slås av att musen är fulländad, en samtidigt unik och liksom tidlös skapelse. Och jag har dödat den.

I sin bok *Jordens salt* ger den ryske prästen, matematikern, vetenskapsmannen och religionsfilosofen Pavel Florenskij ett porträtt av sin andlige ledare, starens Isidor. Fromhet, givmildhet, en ödmjukhet intill självutplåning. En människotyp som försvinner från vårt nordiska land då den handlingskraftige Gustav Vasa inleder bygget av den moderna staten. "Besvärar ni inte av mössen?" frågar Florenskij, och starens svar: "Nej, inte det minsta. Jag ger dem middagsmål och kvällsmål och de sitter helt stilla. Förut hände det att de sprang fram och tillbaka i min cell, men nu när de får mat har de slutat att springa omkring. Nej, de stör inte alls."

Florenskij avrättas 1937. Klostret som han som ung ville vallfärda till har han äntligen kommit till, men som fänge, ty det är nu ett koncentrationsläger. Mona Lisa är Mona Lisa, men hennes leende är fördärvat, ja, hela renässansen är ett fördärv, menar Florenskij i sitt huvudverk *Sanningens stödjepelare och grundfäste*. Centralperspektivet, detta så grundläggande i västerlandet, me-

nar han är ett uttryck för självcentrering. Det subjektiva har där upphöjts till objektiv sanning. Blicken till varat självt. Det är ett fastnaglande av tingen. En instrumentalisering av allt som kommer i dess väg. Kunskapsteorin blockerar ontologin. En jagiskhet uppstår som är en sluten självidentitet, och som sådan ett icke-vara. Vi är inte gjorda för ensamhet, menade även anarkisten Krapotkin, vi blir otröstliga av den. Hela världen blir summan av dessa atomiserade Jag. Alla har de sin egen vinkel, med sina åsikter och uppfattningar, sin frihet och sina särintressen, i det identiska perspektivet: $1=1$. Vad gick förlorat? Allenheten, svarar Florenskij.

EKVATIONEN $1=1$ uttrycker livets meningslöshet, menade även Tolstoj. Den moderna människan är liksom obekvämt i själva varat, och hon gör vad hon kan för att undvika att möta sig själv ansikte mot ansikte. Finns det någon gräns för hur långt ensamheten kan utvidgas? Florenskij berättar att de som framhärdat i sin synd försökte undvika starens. Eller så kom de till honom, utnyttjade honom, stal det lilla han hade. Men den gode munken lät sig inte nedslås: "Lyssna med rent hjärta till skapelsen", sade han, och blev bedragen igen. Varför har våra hjärtan blivit så grova? frågar Florenskij. Vi som var så vackra, hur blev vi så här fula? Lenin utlovade belöning för varje hängd präst. Religionsundervisningen förbjöds, kyrkorna och klostren stängdes och revs, relikier fördes bort och förstördes, helgongravar öppnades och skändades. "Man får aldrig avböja kärlek", sade starens, och trugade: "Ta en karamell till."

Skönheten är onekligen en nagel i ögat för den som vänt godheten ryggen. Den moderna människan vill göra sig kvitt all påträng-

FOTO: HELGA HÄRENSTAM/INREDPHOTOS

ande verklighet, så att hennes "jag vill" kan styra över det som byggs, en abstrakt värld, alltmer global, om också innesluten i linjerade rutor. Språk, vänskap, lojalitet, sådant måste förvanskas, manipuleras, exploateras. I Gulag byggdes läger för minderåriga. Under hösten 1876 kastade sig en kvinna ut genom ett fönster i S:t Petersburg med en ikon i famnen. Dostojevskij läser om det i tidningen och kan inte sova på natten. Eftersom även det förflutna hamnar inför den självuppfyllda blicken, och framträder som icke-jag, exkluderas också våra minnen. Jaget blir till en död öken av "här" och "nu".

Låt oss lyssna på en röst ur samtiden. Den berättar om sitt förhållande till naturen, dit vi räknar mössen: "Denna min skepsis inför naturen som värdekälla betyder inte att jag skulle förhålla mig likgiltig eller kallsinnig i ekologiska frågor." Givetvis vet vi inte vad Florenskij hade sagt om ett sådant yttrande, och vi återger istället beskrivningen av starens generositet vid middagsbordet: "Dessa melonstycken, skorpar eller äppelbitar var inte endast mat – nej, de var alltid små stycken och bitar av kärlek och ömhet." Samtidens röst berättar även om sin syn på

Språk

Så låter du myndig

Under slutet av 1900-talet blev meningarna kortare och mer likformiga. Lars Melin tror dock att vi åter kommer att få en mer varierad meningslängd.

Av Lars Melin

I PRINCIP FINNS DET fyra sorters texter:

Bla-bla-blatexter med korta ord i korta meningar: Det är bra så här, va. Inget feli det, som man säger. Bara att skriva på, eller.

Berättande texter med många korta ord i långa meningar: Och nu ska jag tala om hur det har blivit med ord och meningar, för det hela började för länge, länge sedan med att vi allaskrev med långa meningar som liksom aldrig ville ta slut.

Teknokrattexter med långa ord i korta meningar: Långordspreferensen är relaterad till specifikationsfaktorn.

Byråkrattexter med långa ord i långa meningar: Alldenstund byråkraten syftar till att hans texter ska vara lika skräckinjagande som hans myndighetsutövning, finns en ambition att låta tunga ord paradera genom meningar, lika långa som korridorer-na i Verket.

DETTA NATURLIGA TILLSTÅND med fyra textslag rubbades under andra hälften av 1900-talet. Vi fick en sorts allsvenska med ett drygt dussin ord per mening och fem tecken per ord, överallt, för allt (utom teknokratt-externa). Meningslängden har i många slags texter nästan halverats. Och det var 1985 som the bottom was nådd.

Ordlängden är lurigare än meningslängden. Å ena sidan har *skall* blivit *ska* och *sade* blivit *sa*, och många vanliga ord betyder mycket för medeltalet. Å andra sidan har vi fått monster som *ordförlängningstrenden* och *sammansättningsökningstendensen*.

Inga stora mätningar har gjorts de senaste tjugo åren, så alla tar för givet att allt står stilla. Men så är det knappast. Det är natur-

ligare med fyra slags texter än en, så det är bara frågan om *när* det vänder.

När det gäller myndighetsspråk har det redan gjort det. Jag har haft anledning att göra stickprov på några offentliga utredningar under de senaste tio åren, och både ord och meningar tycks ha blivit längre. Meningslängden är över 17 och orden är i medeltal mer än sex tecken (låter kanske in-

te så mycket men det är faktiskt en ökning med 18 procent).

Det verkar rimligt, för det är myndighetsspråket som har krångeltraditionen, och myndigheterna behöver inte krusa några läsare. Det är fritt fram att låta gamla stela stilideal komma till heders igen.

NU NÄR DET BÖRJAR svänga kan det vara på sin plats att ge några tips till alla som vill låta myndiga:

Tror ni att långa och krångliga meningar och ålderdomligt ordval bryter ner läsarnas mentala energi och försätter dem i hjälplöst undersåtesläge så att de faller till föga och till fullo accepterar myndighetens kloka och oväldiga beslut? (39 ord.)

Eller är det substantivsammansättningsfrekvenserna som slår ut läsarnas ordavkodningsstrategier? (Nio ord och två supersammansättningar.)

Nja, en kombination av långa fraser innefattande såväl långa substantiv som invecklade prepositionsbestämningar och participialkonstruktioner med samma komplexitetsgrad gör jobbet. (Ett subjekt bestående av 17 ord.)

Och när detta myndighetsspråk tagit form, då kommer allt att falla på plats igen med fyra rejält olika sorters texter. ✨

Långa ord är bra om man spelar alfabet.

kommunikation, vars värde han menar inte är mötet, utan själva frånvaron av ett möte: "Ett samtal där samförstånd råder är meningslöst." Här finns uppenbarligen en stark misstro mot en gemensam berättelse, en rädsla för att ingå i någonting större, en skräck för en röst som kunde tala för oss allihop. Utanförskapet anses grundläggande, ändå pågår ett slags samtal, som samtidens röst gärna vill bekräfta: "Sålunda består konstens samhällsvärde i dess essentiella samhällsvidrighet."

Hur river vi sönder hinnan av självinstängdhet? Florenskij ber oss fastställa och värda de band som binder oss samman. Det är väl ändå inte mödan värt, säger han, att anstränga sig endast för att få lyssna på sitt eko? Ett självförverkligande utan ömsesidighet saknar mening. Ensamheten är en illusion. Språken finns där, vad vi än säger. Eller: Vi existerar, i den mån vi existerar, i relationer. Det skadar nog inte heller att då och då falla ned på knä. Och skriva brev, istället för att skicka trycksaker, för att nu uttrycka det metaforiskt och ändå inte. ✨

THE RESES TOPPLISTA

För att en gång för alla komma till rätta med frågan om konstens kvalitet har Therese Bohman ställt samman en objektiv lista över världens bästa målningar. Seriens sista del behandlar världens bästa målning Jägare i snö av Pieter Brueghel.

10 Giorgiones *Stormen*: Surrealistisk stämning och mystiskt motiv i blyxtbelysning i en målning att grubbla över.

9 Jan Vermeers *Kvinna med pärlhalsband*: Kanske ett vardagligt skildrat bebådelsemotiv i holländsk borgarmiljö?

8 William Turners *Rain, Steam and Speed*: I ett sällsynt färgsprakande engelskt regn drar moderniteten – symboliserad av ett tåg – plötsligt fram.

7, 6 Delad listplacering mellan Caspar David Friedrichs *Munk på stranden* och Mark Rothkos obetitlade komposition. Storslagen ensamhet och abstrakt ikonmåleri i två grå bilder som samtalar med varandra.

5 Hans Holbeins *Porträtt av Thomas More*: Ett blivande helgon porträtterat med briljans i både mänsklighet och stoffmåleri.

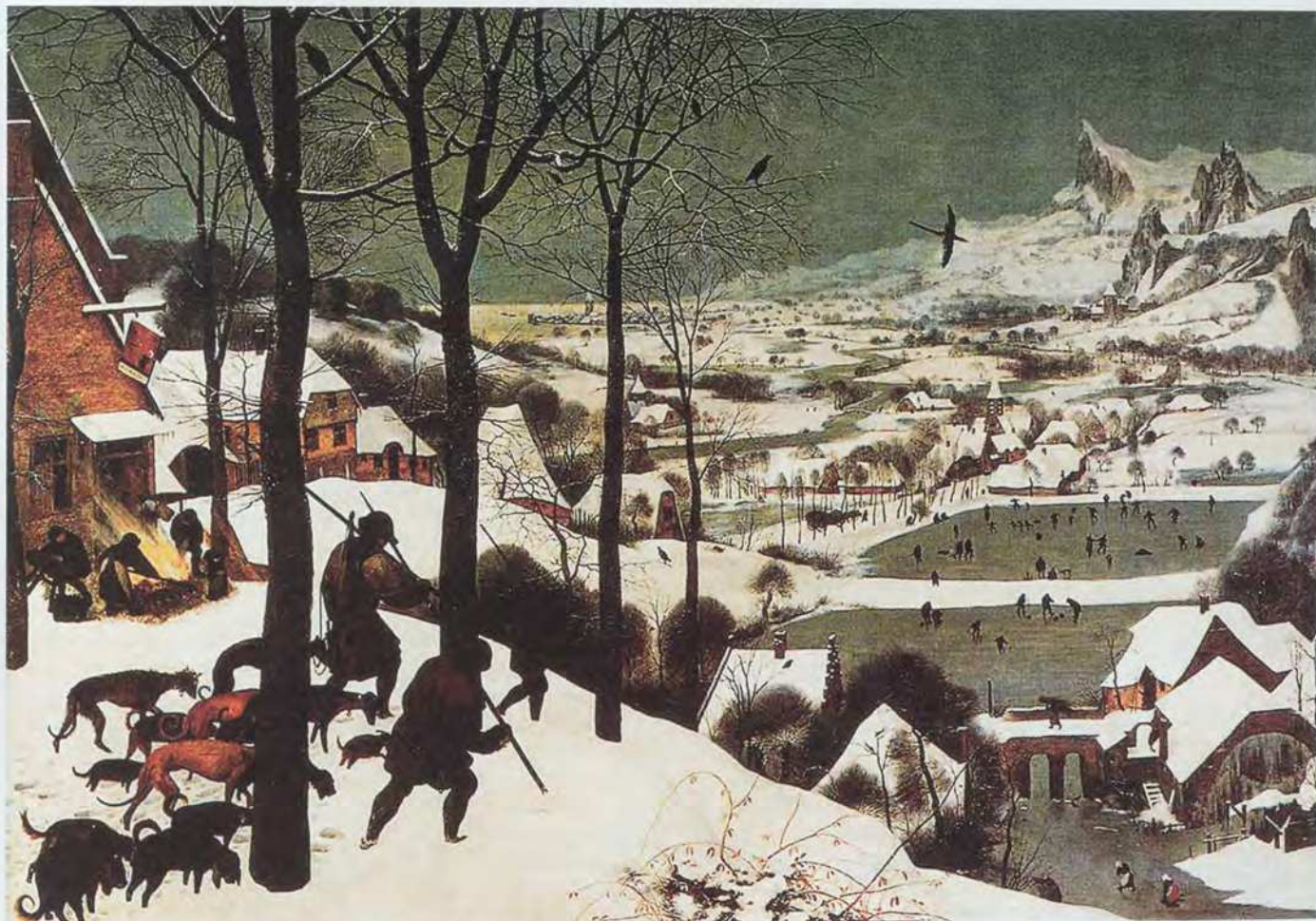
4 James Whistlers *The Falling Rocket*: Ett sinnligt och stämningsfullt nattlandskap av konsthistoriens störste elegant.

3 Giottos *Kristus begråts*: En kvadrat av sorg, men med en känsla av hoppfullhet i en fantastisk komposition.

2 Caravaggios *Bacchus*: Ett bland många exempel på Caravaggios både bokstavliga och bildliga mörker, med tydlig erotisk laddning.

Pieter Bruegel den äldre *Jägare i snö* finns på Kunsthistorisches Museum i Wien.

FOTO: BRIDGEMAN ART LIBRARY/BL

PLATS 1

Världens bästa målning

DET ÄR EN GRÅMULEN DAG NÄR Pieter Brueghels jägare återvänder från skogen till byn där de bor. Inget kastar några skuggor: inte träden, inte hundarna, inte jägarna. Men de lämnar spår i den blöta snön, spår som genast blir mörka av våta. Det är nog ungefär nollgradigt, det är fukt i luften som gör trädstammarna djupt svarta mot den vita snön; jag vet hur de känns: nästan svampiga. Drar man naglarna mot stammen blir det alldeles svart under dem.

Kanske hör jägarna svagt rösterna från människorna som åker skridsko nere i dalen, hur deras samtal och skratt smälter samman till en matta av ljud som låter bekant. Det låter som hemma.

BRUEGHELS *Jägare i snö* (1565) är en del av en större svit, sex målningar som beskriver årstidernas växlingar, av vilka fem klarat sig fram till våra dagar. Målningen med jägarna ska illustrera vintern. Kompositionen är anmärkningsvärt djärv och bygger till stor del på diagonaler. Perspektivet är stupande, svindlande – jag har alltid tänkt på det som japanskt, även om det är en anakronistisk tanke: vid denna tid fanns inget japanskt inflytande på den europeiska konsten. Men kompositionen har mycket gemensamt med de halsbrytande perspektiven i japanska träsnitt.

JAG VET INGEN MÅLNING MED så påtaglig stämning som Brueghels jägare, som det är så lätt att bara kliva in i: stå där med fötterna i snön, känna den raa, fuktiga luften, lukten av våt hund, av den sprakande

elden från världshuset, plötsligt befinna sig på den sluttande, snötäckt höjden 1565, i ett påhittat landskap (berg så spetsiga finns inte i Holland), efter en lång dags jakt.

Det är en målning som liksom aldrig tar slut. Där finns detalj efter detalj att uppehålla sig vid: liv och rörelse nere i byn där människor åker skridsko, en mängd vackra byggnader, ett ekipage på väg till kyrkan, ännu en kyrka vid bergens fot och vid piren mot havet ännu en. Fåglarna i träden och på himlen. Och färgerna: det kyligt grågröna i himmel och fruset vatten som kontrasteras mot glödande ockra, det svarta i skarp kontrast mot det vita.

JAG KAN TITTA OCH TITTA PÅ DEN. Det handlar inte bara om att upptäcka nya detaljer, utan lika mycket om att känna igen sig. Det är en trygg målning, en målning att återvända till, att vistas i.

Jägare i snö kallas ibland även *Jägarnas hemkomst*. Så hette den i den bok där jag såg den första gången och det är fortfarande så jag tänker på den: som själva sinnebild för hemkomsten. Hemmet finns nere i dalen, där livet pågår som vanligt. Jägarna betraktar det uppifrån, och vi betraktar jägarna. De ser trötta ut, både jägarna och hundarna: krökta ryggar och hängande huvuden. Jag tänker att någon kommer att välkomna dem, att det kommer att finnas en brasa att värma sig vid, en måltid att dela. Det spelar ingen roll att jaktlyckan inte ser ut att ha varit särskilt god, någon där nere i dalen kommer att vara glad att de är hemma ändå. ❀

Certifiering på schemat

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik.

I *Upsala Nya Tidning* läser jag att Folktandvården ska "göra skäl för namnet" och HBT-certifieras "som bevis på sin kompetens att bemöta både personal och patienter som är homo-, bisexuella och transpersoner". Alla kliniker i Uppsala län ska vara HBT-certifierade 2012 och syftet är att alla ska känna sig välkomna och känna att de kan vara sig själva. Är denna målsättning ny? Man kan undra hur bemötandet sett ut hittills. Har man ställt patienter mot väggen angående sexuella preferenser och gett vissa sämre tandvård eller kränkt dem? I så fall är det illa. För det kan ju inte finnas något annat skäl till att man nu ska utbilda 550 anställda i HBT-frågor om man inte har belägg för att personalen behandlat denna grupp sämre. Har man rätt att fråga patienter om deras sexliv och är det relevant i en tandvårdssituation? Kanske. Lärarnas Riksförbund gav i AB den 27 juli 2009 uttryck för åsikten att: "Man kan tycka att alla lärare har en skyldighet att vara öppna med sin sexuella läggning. Man kan fråga sig om det är möjligt att vara en bra lärare om man inte är sann mot sig själv och öppen med sin sexuella läggning." Men människor kan känna sig kränkta utan att explicit bli tillfrågade, exempelvis genom att någon utgår ifrån att de har en viss läggning. Kanske är det kommentarer i stil med "Be nu frugan laga soppa" efter en lagning som ligger till grund för HBT-certifieringsprojektet? Jag har förståelse för detta, och det kan vara önskvärt att undvika kommentarer som utgår ifrån sexuell läggning, men varför kan inte detta åstadkommas inom ramen för den jämställdhetsplan som alla arbetsplatser enligt lag är skyldiga att årligen upprätta och vid behov uppdatera?

HUR SER EN HBT-UTBILDNING UT? 2007 genomgick 5 000 anställda vid Stockholmspolisen en webbaserad HBT-utbildning. Kritiken kunde man ta del av för ett år sedan i "Ekot granskar". Jocke Beland, gruppchef för polisens Plattangrupp sa så här: "Jag tyckte den var mer eller mindre ett påhopp. Väldigt generaliserande och väldigt låg nivå för att den utgick ifrån att alla poliser var mer eller mindre homofober. Det kändes inte bra alls." Poliserna fick se bilder på människor och gissa om de är svenska eller inte, om de är heterosexuella eller inte, och om olika konstellationer av människor utgör familjer. Beland kommenterar: "Här visar man en bild på en asiatiska och sen står frågan: 'Är det här en svensk?'. Det är för mig en mycket konstig fråga. Det är helt ointressant om hon är svenska eller inte. Har hon blivit utsatt för ett brott eller inte, det är mer intressant. Det känns som ganska mycket bortkastad tid."

På Mariaskolan i Stockholm har inbjudna genusexperter visat bilder på "en höggravid person som ser ut som en man" och frågat eleverna om det är en man eller kvinna. Vilket svaret än blir är det fel och "fördömsfullt" – alla som sett Oprah Winfrey vet att det finns män (före detta kvinnor) som blivit gravida. Så vad är syftet? Att bevisa förekomsten av "fördomar" för att motivera sitt existensberättigande? Och varför är sexuell läggning prioriterat? Hur är det med upplevd kränkning baserad på andra faktorer? För vilka grupper är det legitimt eller inte att känna sig kränkta? Var går gränsen för en utvidgning av certifiering av svenska myndigheter? Hur skulle jag som älskar snö och vinter känna mig om tandläkaren plötsligt hävde ur sig en kommentar som "Vad trevligt att våren är på väg!". Motiverar inte detta ett särskilt utbildningspaket för fördomar om årstidspreferenser? Halva befolkningen är snart satt att övervaka att den andra halvan sköter sin verksamhet på ett "genusmedvetet" sätt. Finns det verkligen inget annat sätt att lösa arbetslösheten på? ❀

I korthet

Att välja ondskan

I samband med Vertigo förlags nytugivning av Markis de Sades *Juliette* aktualiserades på nytt frågan om markisens uppsåt med sitt författarskap. Under hela 1900-talet har de Sades våldspornografiska romaner använts som slagträ av förespråkarna för olika politiska uppfattningar. Ständigt har man velat läsa mellan raderna, hitta vad de Sade egentligen velat säga. Förvånansvärt ofta överensstämmer detta med uttolkarens egna uppfattningar. I *Vi vantrivs i kulturen* skildrade Sigmund Freud människans dilemma: hon mår dåligt av att tygla sina drifter men mår ännu sämre om hon tillåts släppa dem lösa. Enligt Freud kan vi omöjligen komma ur denna rävsax, bara förhålla oss till den. Det är en mörk bild av människan som tecknas, en människa som behöver kulturens bojer för att inte förinta sig själv och varandra i ett driftstyrt barbari.

de Sade vill istället bejaka detta barbari. Hans romaner skildrar en människonatur som går tvärs emot allt som ansetts gott och dygdigt inom alla de stora religionerna, i alla civiliserade samhällen och inom alla de stora ideologierna. Det är skildringar av ondskan, i dess renaste (eller ska man säga smutsigaste) form. Den relativistiska standpunkt som idag är den gängse inom litteraturkritiken vill göra gällande att det inte finns någon universell moral. Att ställas inför de Sade kan därför bli problematiskt. För att förstå honom måste man dels acceptera förekomsten av något sådant som ondskan och för det andra måste man acceptera det faktum att någon kan ta ondskans parti.

Båda dessa steg är svåra att ta. Vi har i dagens värderelativistiska paradigm uteslutit tanken på ren ondskan. Vi lever i föreställningen att alla människor vill något gott fast på olika sätt. Den som vill upprätta en diktatur och förslava miljontals människor och döda tusentals andra anses vilja gott, på sitt sätt. Den som skjuter sin dotter i ansiktet för att hon inte accepterar släktens kontroll över hennes kärleksliv anses vilja gott, på sitt sätt. Den som helt uppenbart inte vill något gott (som Joseph Fritzl) betraktas som sjuk. I den absoluta toleransens tidevarv vågar vi inte ta ställning och säga att det finns uppfattningar och tänkesätt som är fel.

de Sade valde medvetet den onda sidan. Att debatten kring hans romaner utvecklats sig på det sätt som den har gjort beror helt enkelt på att den mest centrala parametern för förståelsen av de Sades verk, ondskan, inte tagits med i beräkningen. För att förstå de Sade måste vi lägga de relativistiska glasögonen åt sidan och åter våga tala i termer av ont och gott.

Lars Anders Johansson

James Ellroy och kärleken

James Ellroy är klar med mordet på hans mor som skedde för 50 år sedan.

– Det är ingen lättnad. Ingen katarsis, det är bara över, säger han när jag träffar honom för en kort intervju.

Ellroy är på turné i Europa. Hela dagen har han suttit på Hotel Diplomat i Stockholm, svarat på frågor och kört sin demoniska persona i botten. Jag är sist på tur och han är uppenbart trött.

Fredrik Sandberg: När kom du över mordet på din mor?

James Ellroy: Kort efter att jag skrivit *Mina mörka vrår*.

Det var 15 år sedan. Nu är han på turné i Europa för att lansera den av svenska kritiker hyllade *Oroligt blod*. Denna senaste tegelsten om den undre världen i USA utspelar sig mellan 1968 och 1972 och har hyllats som mer nyanserad än de två tidigare i trilogin som sammanlagt spänner över cirka 2 000 sidor. När *En amerikansk myt* och *Sextusen kalla* kom för 15 respektive 10 år sedan ansåg många att han havererat. Den hårdkokta stilen var så destillerad att man började räkna ut honom. Han hade blivit en parodi på sig själv.

Ellroy har skrivit några av 1900-talets stilsäkraste kriminalromaner varav *L. A. konfidentiellt*, i och med en lyckad filmatisering, är den mest berömda. Men sedan tog han tag i vad som en gång skapade hans besatthet av brott och onda män, mordet på hans mamma, som skedde när han bara var tio år. 36 år senare hyrde Ellroy en pensionerad polis och öppnade utredningen igen.

De gick förgäves igenom alla spår. Ellroy skrev biografien *Mina mörka vrår* om sin uppväxt i Los Angeles, kantad av amfetamin, sprit, hemlöshet, småbrott. Hur en mental kollaps vid 29 års ålder blev en vändpunkt, en pakt med Gud om att få behålla sinnet friskt, om han slutade med droger. En pakt som han påstår fortfarande fungerar.

Nya *Oroligt blod* har en annan botten, där finns teman som är nya för Ellroy, en mer mogen ton.

Någonting som fått kritikerna att jubla. Där finns kärlekshistorier, försoning ...

FS: Det tog lång tid att skriva *Oroligt blod*. Nästan tio år ...

JE: Personligt skit, jag skilde mig. Jag träffade Joan, som blev Joan i boken. Jag träffade en annan kvinna, Karen, som blev Karen i boken. Jag skrev tv-program för att tjäna ihop uppehållet, jag skrev en samling artiklar som blev *Destination Morgue*. Och jag tillbringade mycket tid med att tänka på den här boken ...

FS: Din mammas död var en källa för inspiration länge?

JE: Ja,

FS: Och är det fortfarande ...

JE: Nej. Jag insåg en sak, efter många år: min relation till min mor var inte en mordgåta. Den var en kärlekshistoria.

FS: Vad blir ditt nästa stora projekt?

JE: En kvartett som utspelar sig i Los Angeles under tidigt 1900-tal.

FS: Kommer du någonsin att skriva en roman, som inte innehåller brott?

JE: Nej?

FS: Är du säker?

JE: Ja.

Fredrik Sandberg

Man kan hitta delar av upplysningsens anda i flera olika perioder av världens alla stora civilisationer. Samtidigt slog den igenom vid en specifik tidpunkt: 1700-talet och vid en specifik plats: Väst-europa.

Tzvetan Todorov menar i boken *L'Esprit des Lumières* att upplysningen bör ses som ett allmängiltigt ideal.

David Gahan från Depeche Mode och ...

... Ivar Arosenius.

FOTO: SÖREN STACHE/SCANPIX

BÖCKER

Bland detta nummers recensioner: *Lars Magnusson har läst tre tänkvärda böcker om finanskrisen, Carina Burman undersöker verkligheten bakom en förlorad värld, Anders Andrén diskuterar en tolkning av Sveriges förhistoria och Dick Harrison hittar glömda grymheter i mörkets hjärta.*

Dags att ifrågasätta nationalekonomerna

Trots avancerade ekonomiska modeller och förfinade analysinstrument har nationalekonomin varken kunnat förutse eller förhindra de senaste decenniernas finansiella kriser. Lars Magnusson har läst tre böcker som sätter fokus på marknadsekonomens fundamentala bräcklighet.

EKONOMI

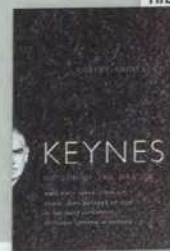
Minnet är kort. Varje gång en omfattande finans- eller ekonomisk kris utbryter verkar de ekonomiska aktörerna – inklusive ekonomerna – alltid lika förvånade. De utbrister: "Det här är inte meningen, den här gången var ju förutsättningarna helt annorlunda." Det senare är också titeln på de amerikanska ekonomerna Carmen M Reinharts och Kenneth S Rogoffs tegelsten om finanskrisernas och statsbankrutternas historia sedan medeltiden, *This Time is Different. Eight Centuries of Financial Folly*.

Reinhart och Rogoff redogör för hur den ekonomiska historien från medeltiden och framåt är kantad av ekonomiska kriser, finanskraacher och bubblor. Ekonomiska kriser kan naturligtvis vara av skiftande art. Den kris som vi nu genomlider

**THIS TIME IS DIFFERENT
EIGHT CENTURIES OF
FINANCIAL FOLLY**
CARMEN M REINHART
KENNETH S ROGOFF
Princeton University Press 2009

**THE RETURN OF DEPRESSION
ECONOMICS AND
THE CRISIS OF 2008**
PAUL KRUGMAN
Penguin Books 2009

**KEYNES
THE RETURN OF THE MASTER**
ROBERT SKIDELSKY
Allen Lane 2009

startade som en finans- och bostadsbubbla men börjar övergå i en kris inom den så kallade reala ekonomin, det vill säga, den

ekonomi som de flesta av oss verkar inom. En annan typ av kris drabbar främst stater i form av inställ- »

LEHMAN GOES BANKRUPT

LOSE GROUND IN EAST

da avbetalningar på utländska eller inhemska lån, ett slags statsbankrutter. För att återfå förtroendet tvingas då en stat ofta till smärtsamma neddragningar och besparingar. Men som Reinhart och Rogoff visar hänger olika kriser på ett oroväckande sätt ofta samman: de länkar snarast till varandra som en kedja.

Det är lätt att i detta sammanhang dra paralleller till dagens europeiska verklighet. När finanskrisen drabbar exempelvis ett Grekland som länge levt med ett stort budgetunderskott och en stor statsskuld innebär det även att landet som helhet får problem. När den ekonomiska aktiviteten sjunker minskar exporten, vilket leder till ett underskott i betalningsbalansen. Samtidigt minskar skatteintäkterna vilket gör att underskotten i budgeten ökar. Utländska långivare kräver i detta läge skyhöga räntor vilket ytterligare försämrar situationen. Som Reinhart och Roghoff visar är också toleransen avsevärt lägre när

Historien tycks upprepa sig på ett närmast monotont sätt. De ekonomiska institutionerna och vad som skapar välstånd skiftar över tid. Men det mänskliga beteendet förblir detsamma. Ekonomins experter verkar ständigt glömma att människan är oberäknelig.

Nationalekonomerna uppbadar inte sällan hela sin matematiska analysapparatur för att förstå krisens logik. Men verklighetens ekonomi är i grunden ganska enkel: det är mycket sällan som länder med sunda finanser och bra balans i sin budget går omkull. De drabbade är istället de länder som under goda år tillåtit sig att ta höga lån och som accepterat underskott i budgeten. På samma sätt drabbas sällan banker som ser till att ha en god kapitaltäckning eller som tar låga risker i sin utlåning. De banker och fonder som dock töjer på gränserna och tar höga risker när det går lätt att tjäna pengar får många gånger senare betala ett högt pris

människans flockbeteende. Att viljan att tillhöra en grupp påverkar mänskliga beslut insåg redan de skotska upplysningsfilosoferna under 1700-talet, inklusive Adam Smith.

Som Reinhart och Roghoff visar har dagens kris många likheter med tidigare kriser. Samtidigt är den otvivelaktigt den kraftigaste sedan 1930-talet. Hur den uppstod är numera ganska väl belagt. Nobelpristagaren Paul Krugman ger i en ny upplaga av sin *The Return of Depression Economics* (vars första upplaga utkom strax efter den omfattande Asienkrisen vid slutet av 1990-talet – som få i väst insåg vidden av) sin version. Även Krugman håller sig i stort till huvudfåran: krisen uppstod inom bostads- och finanssektorn i USA som trissades upp våldsamt efter dot.com-kraschen år 2000. Under Alan Greenspans ledarskap vid Federal Reserve bedrevs, trots ett historiskt sett omfattande och växande budgetunderskott, lågräntepolitik. Först 2007 när det var för sent uppmärksammades att en bubbla hade byggts upp inom fastighetsbranschen. Sjunkande fastighetspriser kombinerat med att räntorna nu började stiga ledde till akuta problem för dem som behövde sälja. För banker som hade baserat sin kortsiktiga upplåning på säkerheter i fastigheter visade boksluten röda siffror. Resten är historia, som det brukar heta. När sedan Lehman Brothers tilläts gå i konkurs av dåvarande finansministern Henry Paulson i september 2008 sände detta chockverkningar genom hela det finansiella systemet: hur många subprime-lån har vi i våra portföljer egentligen?

Men Krugman driver, som alltid, även en rad egna teser. För det första betonar han att krisens ursprung inte i första hand står att söka bland de traditionella bankerna. Till stor del skötte sig dessa och gjorde rimliga riskbedömningar. Istället var det bland de så kallade "skuggbankerna" – pensions- och hedgefonder och så vidare – som problemen först uppstod. Ätminstone i USA är dessa inte så reglerade som vanliga banker och tar ofta större risker. Man kan ju påminna sig om att den första "skugg-bank" som utsattes för en så kallad "run" på hösten 2007 (en "run" innebär att många insätta-

” Frågan blir då förstås varför människor (och vissa stater) ständigt vill exponera sig för risker? Vad är det egentligen som driver the economic man?

det gäller länder med en tidigare historia av kriser. Nationer som slarvat med sina finanser under de goda åren tvingas under lågkonjunkturen att svälja en mycket besk medicin.

This Time is Different. Eight Centuries of Financial Folly är en dyster läsning. Slutsatsen är att mänskligheten ingenting lärt sig över århundradena. Varje gång en uppgång sker i ekonomin tror vi att den kommer att vara för evigt. Varje gång en allvarlig kris inträffar hävdar vi bestämt att förutsättningarna den här gången är helt annorlunda. För tio år sedan talades det om att en "ny ekonomi" med ständig produktivitetstillväxt baserad på IT gjorde stora kriser osannolika. Några år senare påstods att våra redskap för att bedöma risk var så förfinade att vi inte behövde befara någon ny krasch. "Dot.com-bubblan" och "subprime-krisen" talar sitt tydliga språk om dessa analysers vederhäftighet.

för spekulatören. De som exponerar sig för höga risker lever alltid farligt – då som nu. Tyvärr drar de ofta andra med sig i fallet.

Frågan blir då förstås varför människor (och vissa stater) ständigt vill exponera sig för risker? Vad är det egentligen som driver the economic man? Som vi vet utgår nationalekonomerna gärna från abstrakta antaganden om hur människor beter sig på marknaden. Vi är "rationella vinstmaximerare", hävdar de. Vi förutsätts också ha så goda insikter om hur framtiden kommer att gestalta sig att vi kan göra någorlunda rationella val i förväg; detta är kärnan i teorin om rationella förväntningar som började torgföras inom nationalekonomisk makroteori under 1980-talet. Vi anses också kunna kalkylera framtida risker när vi gör våra val idag. Så är dock naturligtvis inte fallet. Kunskapen om framtiden kan aldrig vara mer än osäkra antaganden. Till problematiken hör också

AND MERRILL SOLD TO BOFA

USC PULLS AWAY, GEOR

re samtidigt kräver att få tillbaka sina pengar) var en fond i Storbritannien, Northern Rock, som till bara för tio år sedan enbart sysslade med bostadsfinansiering. Det var enligt Krugman inom sådana institutioner som excesserna gick särskilt långt. Detta är säkert till viss del sant. Men även många traditionella banker hjälpte till att bygga upp den bubbla som sprack under 2008. Många har vittnat om hur de dåliga subprime-värdepappren med skyhögt risk buntades ihop med papper med lägre risk och sedan såldes vidare. Följden blev att ingen bank på höstkanten 2008 egentligen visste hur många "dåliga lån" man satt på.

För det andra polemiserar Krugman mot det han kallar "högerns älsklingsförklaring" till hur bubblan på fastighetsmarknaden uppstod: den lag som tvingade banker att låna ut även till individer (läs: fattiga svarta och andra minoriteter) som inte hade bra säkerheter i botten. Ett problem här är förstås att lagen tillkom redan 1977, och det är svårt att se hur denna skulle få en sådan drastisk följdverkan trettio år senare (liksom att det var i Kalifornien och Florida och inte i underklassområden på östkusten som fastighetsbubblans effekter blev som värst). Visserligen bortser Krugman här från den ytterligare skärpning av bestämmelsen som kom under Clintons presidentperiod. Men förmodligen har han ändå rätt i att det istället var kombinationen av Greenspans lågräntepolitik efter 2000 med en allt frikostigare tillämpning av reglerna för utlåning som spelade huvudrollen. I bakgrunden skymtar också den allmänna konsumtionshysterin i USA som vilar på att man spenderar över sina tillgångar.

Diskussionen om vilka syndaböcker som särskilt skall utpekats kommer med stor sannolikhet att fortsätta under lång tid. En intressant fråga är förstås om sådana även kan sökas inom det skrå som Krugman själv tillhör; bland nationalekonomerna. Har de gett fel råd till våra politiker på grundval av dåliga teorier och bristfälligt kunskap? Många är idag benägna att svara ja på denna fråga.

En precis analys kring frågan vilken roll bristfälliga teorier kan ha haft för dagens kris ges i sir Robert Skidelskys *Keynes*.

The Return of the Master. Skidelsky är något av en ikon inom sitt forskningsfält. Hans magnifika biografi i tre delar över John Maynard Keynes från 80- och 90-talen är redan en modern klassiker. Av titeln att döma frestas man tro att boken utgör en devot hyllning till Keynes. Men det skulle vara en underskattning av Skidelsky. *Keynes. The Return of the Master* är ingen hyllning av Keynes utan en tolkning av det teoretiska innehållet i hans läror. Av detta följer att inte alla kommer att följa Skidelsky i spåren. Det finns många tolkningar av Keynes och det har till och med ifrågasatts hur mycket han egentligen själv bidrog till den "keynesianismens revolution" som efter hans död kom att sätta sin prägel på ortodox makroekonomisk teori och praktik i form av ekonomisk politik.

Det är en radikal Keynes som framträder hos Skidelsky, en Keynes med en djupt kritisk syn på det kapitalistiska systemet. Inte så att han skulle ha varit socialist eller ens marxist. Hans utgångspunkt var att kapitalismen och marknadsekonomin utgjorde det enda tänkbara alternativet, och hans kritik mot Sovjetsystemets förtryck av mänskliga rättigheter var fundamental. Men hans huvudsakliga invändning mot kapitalismen som system var att den vilade på ett fundament av "radikal osäkerhet". I motsättning till ett av kapitalismens grundantaganden vägrade Keynes tro på förekomsten av självreglerande mekanismer inom marknadsekonomin. Det finns egentligen ingen ekonomisk jämvikt och ingenting hindrar att en ekonomi som befinner sig i en spiral nedåt plötsligt skulle vända uppåt igen. Det var mot denna bakgrund som han förespråkade offentliga insatser för att öka efterfrågan och få igång investeringar.

Till viss del kom sådana tankar att genomsyra keynesianismen under efterkrigstiden. Men de glömdes snart bort, hävdar Skidelsky. Ekonomin gick på högvarv under särskilt 1950- och 60-talen, och istället för en ny depression blev inflationen det stora problemet. Dessutom besvärades nationalekonomerna av påståendet om "radikal osäkerhet". Det var lättare att modellera teorier om man utgick ifrån att jämvikt kunde uppnås. Vidare kändes det otillfredsställande med den stora diskre-

pansen mellan en mikroteori som utgick från att människor beter sig rationellt på en marknad och en makroteori som talade om osäkerhet. Svaret på detta dilemma kom i form av nya teorier under 1970-talet där mikro och makro på ett bättre sätt skulle kunna samsas. Särskilt den amerikanske ekonomen Robert Lucas (Nobelpris i ekonomi 1995) spelade här en viktig roll. Hans teori om "rationella förväntningar" går ut på att människor ofta förekommer politiska beslutsfattare och väger in den framtida utvecklingen av till exempel inflation i de beslut man tar i nuläget. I skarp kontrast till Keynes menade alltså Lucas att människor kan ha kunskap om framtiden, och att de till och med kan göra meningsfulla bedömningar av framtida risker.

Skidelskys huvudsakliga poäng är att sådana riskbedömningar sällan kan göras. Mycket av de till synes irrationella beteendena som utvecklas i samband med ekonomiska kriser beror på denna oförmåga. Kunde vi göra realistiska bedömningar av framtida risker skulle vi inse att aktier eller bostäder inte kan stiga till hur höga värden som helst. Mot denna bakgrund är hans kritik av teorin om rationella förväntningar mycket hård.

Tron på att man kan göra rationella bedömningar av framtida risker var en viktig förutsättning för den nuvarande krisen, menar Skidelsky.

Antagandet om rationell förväntan har genomsyrat inte bara ekonomisk teori och politik utan också skapat en hord av professionella riskbedömare vars utkomst förutsätter att de förmår värdera sådant som man egentligen inte kan veta särskilt mycket om: framtiden.

Vi bör inte överge marknadsekonomin utan bli mera försiktiga, menar Skidelsky. Vi måste tämja de finansiella aktörerna och skapa regler för att minimera spekulation. Ekonomerna har här ett ansvar. Givet det vi upplevt de senaste två åren är det svårt att inte instämma i Skidelskys slutsats: En återgång till den gamle mästaren Keynes syn på marknadsekonomin som fundamentala bräcklighet är en förutsättning om vi vill bygga ett gott samhälle för oss själva och våra barn.

Lars Magnusson

Glömda illdåd i mörkrets hjärta

Joseph Conrad skildrade kolonialismens ohyggligheter i *Mörkrets hjärta*. Dick Harrison läser om en verklighet i sekelskiftets koloniala Afrika som överträffar dikten och som ställer frågor kring vad som registreras i vårt historiska minne.

HISTORIA

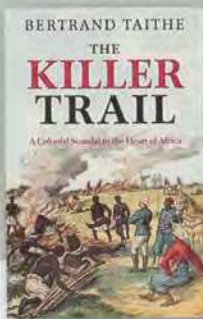
Vikom fram till en liten by – nedbränd, full av lik. Två småflickor hängde från en gren. Odören är outhärdlig. Brunnarna kan inte leverera tillräckligt mycket vatten. Djuren dricker inte; vattnet är förorenat av liken.”

Det är den 11 juli 1899. Pennan förs av en medlem av den franska expedition som är på jakt efter en annan fransk trupp, ledd av kaptenerna Paul Voulet och Jules Chanoine. Ryktet om Voulets och Chanoines brutala framfart under marschen mot Afrikas hjärta har orsakat en skandal som i sin tur har resulterat i ett desperat försök att hejda flodvägen av bisarrt våld innan eländet blir större än moderlandets samvete kan svälja. Frankrikes ära måste värnas.

Historien om denna, idag föga kända, episod i imperialismens blodiga annaler bildar kärna i Bertrand Taithe's bok *The Killer Trail: A Colonial Scandal in the Heart of Africa*. Taithe, professor i kulturhistoria i Manchester, gör Voulet-Chanoine-expeditionens öde till centralpunkt i ett omfattande och detaljerat försök att tolka imperialismens ”nakna arrogans”, att utreda hur makt och tillgång till vapen förändrar och brutaliserar människor fjärran från hemmet och hur opinionen i moderlandet väljer att reagera.

Målet med Voulets och Chanoines fälttåg var att utsträcka det franska väldet från nuvarande Mali i väster till nuvarande Tchad i öster. Först skulle man erövra Zinder, huvudstad i Damagaram, ett sultanat i södra delen av dagens Niger. Därefter skulle marschen fortsätta till Tchadsjön och riket Bornu, där slavhandelsfursten Rabih Zubayr borde elimineras. Till sin hjälp hade Voulet och Chanoine ursprungligen, i januari 1899, omkring 1 700 personer – män, kvinnor, barn och slavar. Med dåtida afrikanska mått mätt var det en stor armé, alldeles för stor för att kunna försörjas utan konstant tillgång till vatten. Bristen på detta, och på andra förnödenheter, var

THE KILLER TRAIL
A COLONIAL SCANDAL IN
THE HEART OF AFRICA
BERTRAND TAITHE
Oxford University Press 2009

en av orsakerna till de grymheter som begicks under

framryckningen. Voulet och Chanoine var i konstant och desperat behov av att röva ihop proviant, samtidigt som de bokstavligt talat såg fiender i varje buske och agerade därefter.

Massakrerna inleddes omgående, direkt efter det att fälttåget formellt hade inletts. I Sansané Haoussa, alldeles i närheten av den dåvarande koloniala gränsen, dödade fransmännen och deras afrikanska soldater 101 personer. Därefter urartade marschen till ett infernaliskt plundringståg. De små samhällen som kom i vägen för Voulet och Chanoine förstördes, och under marscherna mellan byarna skördade törsten många offer bland soldaterna själva.

Massakern i Birnin Konni är typisk för expeditionens historia. Då de inte erhöill den proviant de ansåg sig behöva av den lokale sultanen beordrade Voulet anfall. Motståndarna kapitulerade inte utan valde att försvara sig, vilket gjorde fransmännen ursinniga. Med artilleriets hjälp forcerades murarna och orten prisgavs åt plundring. När Arsène Klobb, ledaren för den ovan nämnda undersöknings- och undsättningsexpedition som en tid senare nådde fram till Birnin Konni, bevittnade förö-

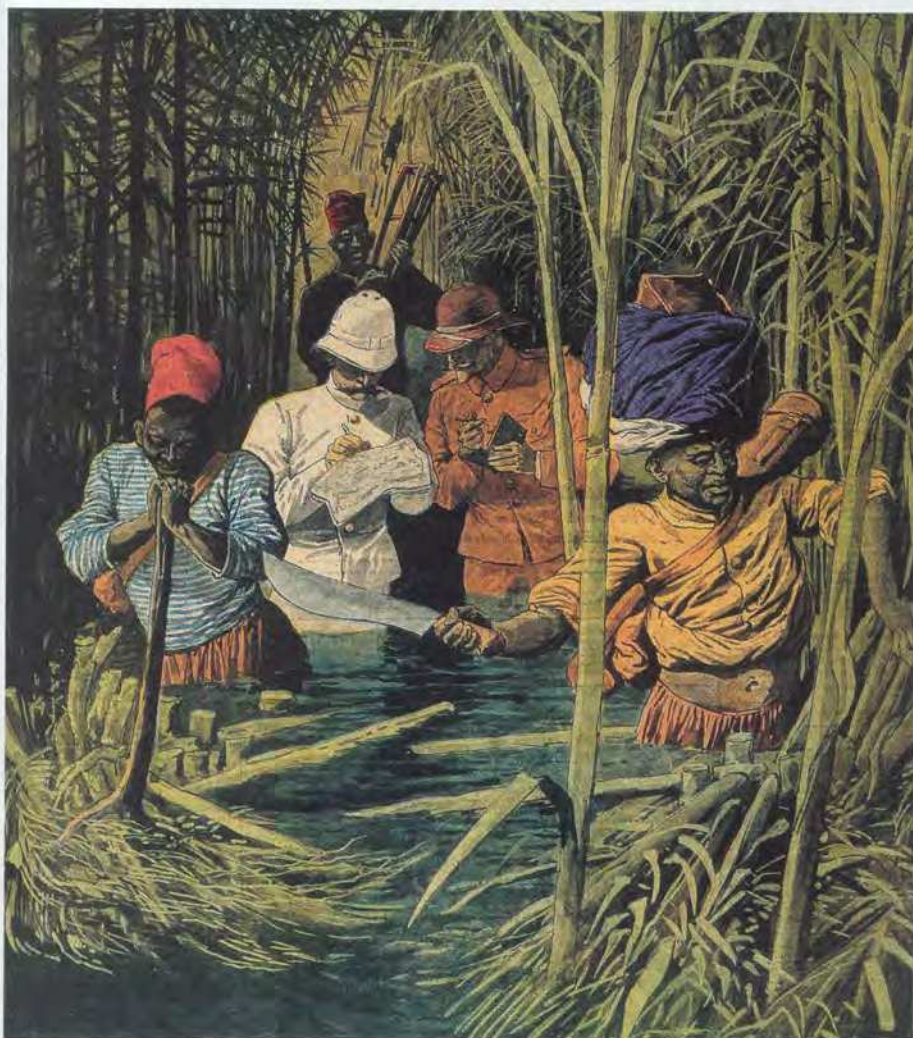
delsen blev han slutligt övertygad om att allt inte stod rätt till. Han upptäckte liken efter små flickor hängande från träd och tusentals döda kroppar som rutnade i solen.

För Klobb var det inte svårt att följa landsmännens spår. Färdvägen var ristad i blod, tvärs genom Afrika. De förföljda kaptenerna fick snart veta att deras tid som koloniala fältherrar närmade sig sitt slut, men de hade inte för avsikt att ge upp godvilligt. När Voulet och Chanoine konfronterade Klobbs styrka vid Dankori den 14 juli valde de krigets väg snarare än diplomatis. Voulet lade sig i bakhåll med 80 man och sköt ihjäl Klobb. Därefter förklarade han sig självständig och tog – enligt vad en av hans underlydande, löjtnant Paul Jules Joalland, sedermera berättade – helt avstånd från Frankrike. Hans nya mål var, deklarerade Voulet, att bygga ett eget afrikanskt imperium.

Drömmen blev kortlivad. Redan två dagar senare gjorde de afrikanska soldaterna myteri. De hade ingen lust att bli rebeller och utsättas för kolonialmaktens repressalier. Chanoine sköts och höggs till döds. Voulet flydde tillsammans med en tuaregkvinna. De lyckades ta sig till en by, där de fick mat och tak över huvudet, men före gryningen övergavs Voulet av kvinnan. Ett par timmar senare, när han sökte ta sig tillbaka till armélägret, blev även han skjuten.

Samtidigt som dessa händelser utspelade sig, under våren 1899, publicerades Joseph Conrads kortroman *Heart of Darkness*, ”Mörkrets hjärta”. Handlingen tillhör litteraturhistoriens mest kända: en europeisk kolonialherre vid namn Kurtz har gått för långt, barbariserats av livet i Afrika, varför en annan europeisk expedition sänds ut för att ordna upp situationen. Kurtz söker stoppa nykomlingarna med våld men går slutligen under i konfrontationen.

Conrad hade knappast hunnit inspireras av Voulets och Chanoines historia. Han hade egna erfarenheter och tidigare berättelser att stödja sig på. Varje undersök-

Farofylld expedition i oländig terräng.

FOTO: AKG/SCANPIX

ning av realiteterna bakom *the scramble for Africa* på 1880- och 1890-talen uppvisar en mängd paralleller, varav flertalet doldes eller förvanskades för folket i London, Paris och Berlin. Ett tydligt exempel är fortsättningen på just det fälttåg som ursprungligen leddes av Voulet och Chanoine. Under nyutnämnda ledares befäl erövrade fransmännen Zinder och Bornu. Metoderna var likartade, med hänsynslös plundring och grövsta möjliga överväld mot lokalbefolkningen, men för hemmapubliken presenterades erövringarna på ett helt annat sätt. Man skapade en hjältehistoria, att kontrastera mot den skurkhistoria som förknippades med Voulet och Chanoine. De båda officerarnas övergrepp formades till en symbolisk händelse som överskuggade mängder av andra grymheter, men som likväl måste förklaras.

Bertrand Taithe är mindre intresserad av expeditionen som sådan än av den skandal som frambesvurs i dess kölvatten, från det att nyheten läckte ut i Paris tills det att det offentliga Frankrike valde att förpassa

incidenten till historien. Skandalen står i centrum för hans bok, eftersom dess källtexter avslöjar en typ av fenomen som annars lätt förpassas till den kollektiva glömskan. Skandalberättelser ådagalägger hur media, staten och allmänheten tolkar och utnyttjar en specifik händelse och väljer att rysa inför utvalda aspekter av vad man uppfattar som verklighet. Överhuvudtaget är skandaler, som sociologen John B. Thompson övertygande har visat i *Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age* (Polity, 2000), suveräna objekt för analyser av det etiska klimatet i samhället.

Voulet-Chanoineskandalen visade på djupa sprickor i den mur av civilisation och moral som imperialisterna brukade som försvar och förevändning för sin expansion. Hela poängen med imperialismen, sett ur ett etiskt rättfärdigande perspektiv, var ju att den europeiska civilisationen var överlägsen omvärldens kulturer, att det var den vita västerlänningens rättighet och plikt att sprida goda värderingar till de olyckliga massorna i Afrika och Asien. Överallt, där så krävdes, locali-

serade man lämpliga fiender att demonisera, som den västafrikanske härskaren Samory, vars välde, byggt på slaveri och plundring, var en idealisk motståndare till den alltmer oövervinneliga franska krigstekniken. När Voulet-Chanoineskandalen briserade på våren 1899 högg den likt en bajonett rakt in i den imperialistiska självbilden. Hemmaopinionen var tvungen att rannsaka den egna politiken, bryta ned den till dess individuella beståndsdelar, diagnosticera både Afrika och kolonialherarna.

Men skandalen hade fler bottenar än så. Intimt länkad till upprördheten över händelseutvecklingen i tropikerna var dåtidens verkligt stora skandal i moderlandet, Dreyfusaffären. Chanoines far var en av Dreyfus farligaste motståndare, en symbol för den moraliskt komprometterade militära elit som gjorde allt den kunde för att sanningen om den på falska grunder dömd judiske officeren inte skulle komma i ljuset. Av konservativa element i Paris uppfattades den skandal som riktades mot Chanoine *fils* i Afrika som en kompletär aktion i kampanjen mot den franska militären i allmänhet och mot Chanoine *père* i synnerhet. Inom kort hade berättelsen om skandalen i Afrika utökats med berättelser om berättelsen, i vilka intrikata konspirationsteorier vävdes.

Detta är bara några av de trådar som Bertrand Taithe följer och spinner vidare på i sin till formatet lilla men täta och uppslagsrika bok. Här finns även tematiska paralleller till hur Song My-skandalen hantades under Vietnamkriget, hur det franska officersidealet utvecklades i konfrontationen med förhållanden i 1800-talets Afrika, och hur en dödsult utvecklades, i vilken beredvilligheten att offra allt för civilisationen utgjorde en essentiell del. Liksom general Gordon i Khartoum uppfattades Arsène Klobb som en västerländsk martyr vars heroiska död legitimerade européernas ambitioner på andra sidan haven. Vi får även en insiktsfull analys av den minst sagt ambivalenta inställningen till slaveri som präglade imperialismens första decennier.

Min enda grundläggande invändning mot Taithes bok är att den gärna hade fått vara längre. Vi får ingen tillfredsställande förklaring till hur det offentliga franska samhället så fort kunde förpassa Voulet-Chanoineskandalen till det förflutnas domäner. Idag ringer det inte många klockor när de båda officerarnas namn nämns. I allt väsentligt är skandalen glömd. Varför? Hur fort kan dylika händelser skjutas bort från offentlighetens ljus, trots att skandalen de facto ägde rum i en medialiserad och debattglad värld? Vad avgör vilka skuggsidor i vardagen som överlever och vilka som begravs?

Dick Harrison

Bitskt från badkaret

I en tid när politik har reducerats till ett blått och ett rött lag som tävlar om vem som på bästa teknokratiska sätt kan administrera ett land kan man ibland längta efter alternativ. Efter någon som spränger cementeringen och vågar vara vilt frisinnad eller kanske mildt eftersinnad. Politiken har sällan plats för de egensinniga, de självständiga, de spretiga. Politik sägs med en klyscha vara det möjligas konst, men det är också konsten att tillrättalägga. Och sådant lämpar sig bäst för administratörer, byråkrater och partigångare.

Därför är det så uppfriskande att läsa någon som verkligen hade en genuin sprängkraft i dagspolitiken och som vågade vara egensinnig. Den brittisk-amerikanske journalisten Henry Fairlie (1924–1990) kunde inget annat. För honom var politiken en passion, livsluft eller *second nature*. Yale University Press utgav 2009 *Bite the Hand That Feeds You*, en samling essäer och artiklar författade av Fairlie och alla präglade av just hans självständiga tänkande.

Fairlie tillhörde det mycket brittiska – och nu dessvärre utdöda – sympatiska släktet *Tory Democrat*. En sådan kan förklarat sägas ha varit en mycket brittisk skapelse. En torydemokrat var en romantiker, han (för det handlar nästan uteslutande om män) hade en positiv syn på det engelska folket av alla klasser och ville verka för en politiskt enande och harmoniserande samhällsutveckling – det så kallade *One Nation*-idealet. Han hade även en positiv syn på staten, social välfärd och föraktade ohämmad kapitalism.

Fairlie skrev för en lång rad tidningar och tidskrifter, såsom *Observer*, *Times* och *Spectator*. 1965 skickades han till USA av *Sunday Telegraph* och där kom han även att bo, leva och verka fram till sin död. Här skrev han bland annat för *New Republic*, *Washington Post* och *New Yorker*.

Han blev fullkomligt förälskad i USA. Den avslappnade öppenhet som mötte honom upplevde han som uppfriskande demokratisk. För honom utgjorde Amerika en dynamisk motpol till det Storbritannien han alltmer kom att uppfatta som stagnerat och alltför familjärt – även om han inte slutade längta hem.

Som brittisk torydemokrat kände han sig dock politiskt förvirrad i sitt nya hemland. Hans glansdagar sammanföll med Reagan och nyliberalismens uppgång på 70-

BITE THE HAND THAT FEEDS YOU

ESSAYS AND
PROVOCATIONS
HENRY FAIRLIE

Yale University Press 2009

talet och i amerikanska politiska kretsar visste

man inte riktigt hur man skulle reagera på hans något oortodoxa politiska åskådning. Fairlies åsikter ansågs spreta för mycket och de amerikanska konservativa förstod sig inte på honom. Känslan var ömsesidig. Fairlie närmast föraktade de högerevangeliska konservativa som höll på att ta makten i det republikanska partiet. Han menade att dessa egentligen inte alls kunde kallas konservativa. Fairlie såg till exempel staten som ett redskap för nödvändiga sociala och ekonomiska reformer och hade ett starkt socialt patos. Samtidigt var han en ivrig förespråkare för en aktiv – och om nödvändigt – interventionistisk utrikespolitik. Han beundrade Franklin D. Roosevelt, om vilken han har skrivit ett lysande porträtt som finns med i *Bite the Hand That Feeds You*.

Denna inställning kom honom att känna sig mest befryddad med det demokratiska partiet. Sin politiska hållning förklarar han på djupet i en fin liten essä med den charmiga titeln "If Pooh Were President: A Tory's Riposte to Reaganism". Här försöker han att förtydliga sina åsikter, bland annat genom att framhålla att även om den konservativa och toryn liknar varandra, så är de inte helt av samma skrot och korn. Det stämmer också att Fairlie när han refererar till sig själv och sin politiska uppfattning nästan uteslutande använder sig av just ordet *tory*. Nalle Puhs i grunden milda, omedvetna och vänliga traditionalism och tilltro till sakernas i grunden eviga tillstånd utgör fundamentet för hans romantiska toryideal. Han sätter även upp fyra kriterier för en sådan toryism: för det första har den en stark tilltro till samhället och folket som lever i det; för det andra föraktar en tory ohämmad kapitalism; för det tredje har toryn stor tilltro till en stark regering, vilket även hänger ihop med hans stöd till monarkin. Han skiljer dock på samhället och staten, vilket innebär att han värnar rätten till privatliv och integritet. Dock ser han den po-

litiska sfären som överordnad den ekonomiska; för det fjärde menar han att toryn sätter folket högt – det är genom en allians mellan monarkin och folket som de liberala stormagnaterna och rövarkapitalisterna bäst bekämpas.

Trots sin starka passion för politiken och trots att han faktiskt kan sägas ha givit sitt liv åt den, så finns det en sida hos Fairlie som förfäktar privatlivets helgd och rätten till att slippa politik. Det är en tro på det lilla livet, det som bäst odlas kring den egna täppan, hemmet och familjen. I stycket "The Importance of Bathtubs" slår han på ett briljant sätt fast badkarets överlägsenhet över den i USA föredragna duschen. Han beskriver den stressade moderna människans behov av lugn och ro och enligt Fairlie trumfar ett hett bad, ett glas bourbon och något att läsa vilken penninglukande meditationskurs som helst. Här, men också på andra ställen, påminner han inte så lite om George Orwell, som i sin essä "Some Thoughts on the Common Toad" predikar för det vardagliga livets glädjeämnen utanför allt vad politik heter. Även i sin *common sense*-framtoning och upphöjandet av politisk journalistik till njutbar litteratur påminner dessa båda outsiders om varandra.

Det finns dock under den gentila och flärdfritt geniala ytan ett drag av tragik som går genom Fairlies liv. Han lyckades aldrig kombinera familjelivet med yrkeslivet utan bodde under långa perioder i sitt kontor på *New Republics* redaktion. Han hade grava alkoholproblem och likt flera andra skrivande alkoholister växte även skrivandet till en sorts mani. Han producerade oerhörda mängder essäer och artiklar. När han inte gjorde det roade han sig med att reta upp sina redaktörer med långa, anklagande brev. Hans memoarer skulle få titeln *Bite the Hand that Feeds You* av just denna anledning. Han fick till slut även problem med ekonomin.

En dag råkade han så halka i lobbyn och ådrog sig en del frakturer. Fairlie återhämtade sig aldrig efter detta. Han efterlämnade dock en gigantisk produktion och det är mycket glädjande att Yale University Press tagit beslutet att nu ge ut åtminstone en del av denna högklassiga journalistiska prosa, som på ett så målande sätt beskriver den lilla och den stora världens passioner, sorger och glädjeämnen. Jag avundas den som för första gången får läsa texter som *In Defence of Ordinariness*, *A Volcanic Flash: Winston Churchill*, *The Idiocy of Urban Life* och *In Defence of Big Government*.

Frederick Beal

Heidegger in på livet

Sedan några årtionden rasar ett Heideggerkrig inom den franska intellektuella vänstern. För drygt tjugo år sedan skapade Victor Farias debatt genom sin *Heidegger et le nazism*, som tvingade Jacques Derrida och andra heideggerianer att stå upp till mästarens försvar. År 2005 kom Emmanuel Faye's *Heidegger: L'introduction du nazisme dans la philosophie*, nu översatt till engelska som *The Introduction of Nazism into Philosophy* – en bok som även den väckt en del uppmärksamhet, om än inte i samma utsträckning som Farias arbete.

Att Faye's bok inte mötts med större intresse beror säkert på att han i stort upprepar vad Farias sagt, ehuru med en del nytt material. Tesen är att Martin Heidegger redan i vaggan var en glödande nazist och antisemit och att han utformade sin filosofi från början till slut för att legitimera folk mord. Faye's är blå i ansiktet av ilska och indignation genom mer än 400 sidor.

men har stått klart för varje iakttagare sedan 1933. Identifikationen av nazismens mål med den heideggerska filosofin genomförde upphovsmannen till den senare bäst själv genom sina offentliga yttranden under det året. Det har aldrig funnits några hemligheter att upptäcka.

Den som ändå söker efter "avslöjanden" gör klokt i att vända sig till en annan, ytterst intressant bok som nyligen likaledes utkommit i engelsk översättning. Det handlar om Heideggers *Letters to his Wife 1915-1970* (på tyska *Mein Liebes Seelchen! Briefe Martin Heideggers an seine Frau Elfriede 1915-1970*).

"Älskade lilla själ!" var det tilltal som Martin Heidegger i breven vanligtvis använde till hustrun. Det är dottern till Martin och Elfride Heideggers äldste son Jörg, Gertrud Heidegger, som givit ut dessa brev, ett urval ur ett mycket större antal, som farmodern anförtrött henne.

Vad säger breven till hustrun om det mest omdiskuterade temat i Heideggers filosofi – hans förhållande till politiken och särskilt till nazismen? De säger i själva verket exakt det som en rimligt sansad bedömare av filosofens utveckling skulle vänta sig. Från 1915, när Martin och Elfride (född Petri) träffades för att gifta sig 1917, och fram till ödesåret 1932 berörs politiken ganska sporadiskt och utan stort engage-

hakkorsfanan för sitt universitet i Freiburg äger rum åren 1933–1934. Därefter drar sig Heidegger besviken tillbaka. Under de följande åren fram till krigsslutet är Heidegger en fullt lojal anhängare av Hitlers regim. Men hans entusiasm är sval. Framför allt ställer han sig kritisk till kriget. I detta krig ser han uttrycket för en ödesdiger "vilja till makt", något som dock inte hindrar honom från att hoppas på tysk seger. Båda sönerna kämpar vid fronten och blir krigsfångar i Ryssland.

Det är två saker som framför allt bör inskräpas när det gäller Heideggers förhållande till Hitlers rörelse och som båda framgår med all tydlighet ur breven till hustrun. Det första är att han aldrig avser att ställa sin filosofi i tjänst hos nazismen. Han avser att ställa nazismen i tjänst hos sin filosofi. Därmed var hans misslyckande också givet på förhand. De nazistiska funktionärerna hade under en kort period ett intresse av att länka Heidegger till nazismens triumfvagn. De hade inget intresse alls av att länka nazismen till Heideggers.

Det andra förhållandet som bör framhållas är att Heidegger under ett långt liv (1889–1976) aldrig fann någon annan politiker än Hitler som han verkligen trodde på och identifierade med sin filosofi. Att Heidegger på motsvarande sätt skulle ha kunnat hylla en demokratisk politiker är uteslutet. Hans motvilja mot exempelvis Adenauer framgår av breven. Adenauers USA-vänliga politik framkallade vrede hos Heidegger som alltsedan USA:s ingripande i andra världskriget 1941 som Tysklands fiende var intensivt antiamerikansk. Det är för övrigt denna antiamerikanism (även inbegripande antiliberalism och antikapitalism) som förklarar varför Heidegger i så hög grad blivit vänsterns filosofiska idol.

Men breven handlar naturligtvis framför allt om andra saker än politik (även om Elfride Heidegger också hon var politiskt aktiv och engagerad i den nazistiska kvinnorörelsen). Mer belyser de Heideggers äktenskap och familjeförhållanden. Också här fanns det skelett i garderoben, något som Gertrud Heidegger betonar.

Att Martin Heidegger hade en affär med sin sedermera så berömda judiska studentska Hannah Arendt är väl känt och har belysts genom böcker och brevutgåvor. Men Hannah Arendt var bara en i raden av hans älskarinnor. Filosofens ständiga aktiviteter på det erotiska området var något som i hög grad bekymrade och smärtade hans hustru. Man har ibland skyltat Elfride Heideggers motvilja mot Hannah Arendt på antisemitism. Men fru Heidegger ogillade alla sin mans älskarinnor. Det är knappast nödvändigt att tillgripa antisemitism för att förklara detta. I ett brev till Martin från 1956, det enda som förmedlas i motsatt riktning, talar Elfride om man-

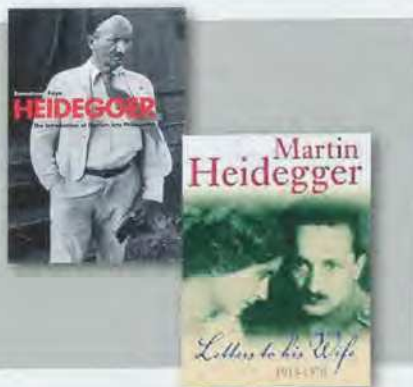
”De nazistiska funktionärerna hade under en kort period ett intresse av att länka Heidegger till nazismens triumfvagn. De hade inget intresse alls av att länka nazismen till Heideggers.

Hans sinness tillstånd blir till slut svårut-
härldigt. Den som läst Farias bok kan utan
större förlust lägga *The Introduction of Na-
zism into Philosophy* oläst till handlingarna
även om den erbjuder en del nytt i detalj
som måste intressera specialisten. Hei-
deggers engagemang för Hitler och nazis-

mang i breven. Dagshändelser kommente-
ras, men bara i förbigående. Det stora kris-
året 1932 när nationalsocialisterna har sto-
ra valframgångar får Heidegger att vakna
för skeendet. Steg för steg bestämmer han
sig för att det är Hitler som är Tysklands
öde. Hans framträdande som rektor under

HEIDEGGER.
THE INTRODUCTION OF
NAZISM INTO PHILOSOPHY
EMMANUEL FAYE
Yale University Press 2009

LETTERS TO HIS WIFE:
1915-1970
MARTIN HEIDEGGER
Polity 2008

nens otrohet och skriver: "Och förväntas jag stå ut med detta – inte en gång – men igen & igen genom 4 decennier? kan någon mänsklig varelse göra det som inte är ytlig eller gjord av sten? Om och om igen säger du och skriver att du är bunden vid mig. Men vad är bandet? Det är inte kärlek, det är inte förtroende, du letar efter ditt 'hem' hos andra kvinnor – oh Martin – vad händer med mig – denna isande ensamhet."

Det hela ter sig tragiskt och patetiskt. Men Martin var inte ensam syndare. Samlingen innehåller ett märkligt efterord av paret Heideggers yngre son, Hermann. Hermann berättar där att han inte alls är biologisk son till Martin Heidegger utan till en vän till modern, en dr Friedel Caesar, som också förekommer i korrespondensen. Vetskapen om detta har plågat honom i 71 år, heter det i Hermanns uttalande.

Trots de påfrestningar som denna brevsamling ger inblick i höll Martin och Elfride Heideggers äktenskap i sextio år och avslutades först genom Martins död 1976 (Elfride dog 1992).

En sak betydde mer för Martin Heidegger än någonting annat, mer, får man intrycket av än hustrun, mer än älskarinnorna, mer än sönerna, mer än Hitler och nazismen. Det var filosofin, verket. Hans kallelsemedvetande är oerhört. Med nästan parodisk tydlighet framgår detta av breven från vintern och våren 1945. Medan Tredje riket bryter samman, Tyskland invaderas från väster och öster, sönerna befinner sig i krigsfångenskap – vad gäller Heideggers största oro? Jo, de egna manuskripten som han intensivt varit sysselsatt med att gå igenom och förbättra. Var skall han göra av dem i det kaos som kriget förorsakat? De förvaras i järnboxar. Men räcker det? Att gräva ned dem är alltför osäkert. Det kan dröja länge innan man får tillfälle att hämta upp dem och under tiden kan de fuktskadas. De deponerades till slut i ett kassaskåp i den bank där Martins bror Fritz arbetade i hemstaden Messkirch. Det är med viss lättnad man läser att banken visserligen förstördes vid ett bombanfall mot Messkirch men att manuskripten räddades.

Hela familjen Heidegger räddades i själva verket, sönerna kom tillbaka från fångenskapen i Ryssland.

Jörge's äldsta dotter Gertrud föddes 1956. Det Gertrud nu givit ut är ett urval ur mer än tusen brev. Vi vet inte om familjegarderoben döljer fler skelett. Men det urval som givits ut är ett mänskligt dokument, ett tidsdokument och ett bidrag till filosofihistorien. Direkt och indirekt ger det också upplysningar om hur det kan ha varit att vara Martin Heideggers "kära lilla själ".

Svante Nordin

LITTERATUR

Verkligheten bakom en förlorad värld

De svåraste frågorna kommer oftast från de mest överraskande håll. "Vilken är din favoritbok?" frågade en elvaåring. Så många goda böcker som det finns blev jag alldeles stum. Ändå finns det förstas böcker jag föredrar framför andra. Jag har några som jag gärna återvänder till, där varje omläsning innebär ett möte både med boken och med en yngre version av mig själv. En sådan bok är Evelyn Waugh's *Brideshead Revisited. The Sacred and Profane Memories of Captain Charles Ryder* (1945). Romanen handlar om generationen som var för ung för första världskriget och medelålders när det andra bröt ut – de som växte upp i ett Storbritannien där stora delar av den föregående generationens män antingen var borta eller led av gasskador och granatchock.

Förmodligen är romanen bekant för många som aldrig har läst den. I början av åttiotalet blev den föremål för en fenomenal tv-filmatisering och häromår-

cigars and its naughtiness high in the catalogue of grave sins, there was something of nursery freshness about us that fell little short of the joy of innocence."

I det längsta försöker Sebastian undvika att presentera vännen för sin aristokratiska familj, eftersom de alla är så charmerande (möjligen undantaget den stele storebrodern Bridey). När sedan Charles möter Sebastians familj blir han betagen av dem alla: av den religiösa modern, den demoniske landsflyktige pappa markisen (med spännande älskarinna), den förnumstiga lillasystern Cornelia – och den vackra Julia, som liknar sin lillebror och som Charles så småningom inleder ett förhållande med.

Vid återkomsten till Brideshead minns Charles en annan tid. Från andra världskrigets militärliv flyttas handlingen till tjugotalets lyckliga dagar i Oxford och sedan till trettiotalets alltmer dystra tillvaro. *En förlorad värld* heter romanen på svenska. Den handlar nämligen också om hur det gamla samhället, som redan rubbats av det stora kriget, får lämna plats för ett annat och tristare. Som den engelska undertiteln antyder är det dessutom en djupt religiös bok, ty författaren var övertygad katolsk konvertit.

Evelyn Waugh hade gjort sig känd som elak satiriker och skildrare av samtidens vackra värld. Med *Brideshead Revisited* gick han ett steg längre – här samlade han reminiscenser från ungdomen och trädar från sin tidigare produktion, men lät allvaret vinna över humorn. Boken skrevs under en kort tids permission från mili-

Inte många händelser i Waugh's liv kommer undan Byrnes biografimani. Grälar han med sin flickvän och har sönder en grammofoonplatta får man veta att det senare hamnade i en roman.

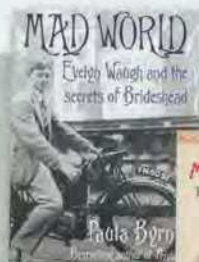
et kom en mindre lyckad, högst heteronormativ film. Berättaren i *Brideshead Revisited* är Charles Ryder, en ganska vanlig man, som under andra världskriget kommer tillbaka till slottet Brideshead, som han besökt i sin ungdom. Där upplevde han en kärlekshistoria med en hel familj. Första kontakten var yngste sonen Sebastian, som han träffade i Oxford. Under några korta termer kom tonåringarna varandra mycket nära:

"Now, that summer term with Sebastian, it seemed as though I was being given a brief spell of what I had never known, a happy childhood, and though its toys were silk shirts and liqueurs and

tärtjänstgöringen. Den var avsedd som ett magnum opus, och utan tvekan är den hans mest kända och kanske också bästa bok. Självfallet har det skrivits hyllme-ter om Evelyn Waugh's verk. Eftervärlden har dessutom gärna intresserat sig för hans umgänge med det vackra folket. Han har blivit föremål för åtminstone tre biografier och hans brev och dagböcker finns utgivna. Som bekant är det ingen ände på det myckna bokskrivandet, och det finns alltid någon ny aspekt att studera. Två böcker har nyligen ägnats verklig-hetsbakgrunden till Brideshead och familjen Flyte, Paula Byrnes *Mad World* och Jane Mulvagh's *Madresfield. The Real Bri-*

MAD WORLD
EVELYN WAUGH AND THE
SECRETS OF BRIDESHEAD
 PAULA BYRNE
 Harper Press 2009

MADRESFIELD
THE REAL BRIDESHEAD
 JANE MULVAGH
 Black Swan 2008

deshead. Det är två helt olika sorters böcker. Byrne gör biografiska läsningar av romanen, medan Mulvagh berättar historien om ett hus.

Båda handlar dock om samma människor. Under Oxfordtiden blev Evelyn Waugh bekant med den jämnåriga William Lygon och hans ett år yngre bror Hugh. William blev om-sider den åttonde earlen av Bal-four, medan den stilige Hugh drev mellan olika jobb, slösade bort familjens pengar och till sist söp ihjäl sig. Familjen Lygon bodde sedan elvahundratalet nära Malvern i Worcestershire. Deras slott, Madresfield, hade byggts på och om under århundradena och bestod av allt från gigantiska salar till intima rum. Waugh lärde snart känna de fyra syst-rarna Lygon och hälsade på dem på god-set, där han satt och skrev i barnkamma-ren. Modern bodde på annat håll och fa-dern hade flytt utomlands efter en homo-sexuell skandal.

Likheterna med Sebastian Flytes familj är tydliga. Det är ingen hemlighet att författare påverkas av det verkliga livet, men det är mycket sällsynt att livet släpps oförändrat in i litteraturen. I allmänhet pressas och jäses verklighetens druvor innan de återuppstår som fiktivt vin. Många läsare längtar efter det självupplevda – det framgår inte minst av framgången hos självbiografiska romaner och regelrätta bekännelseskriter. Kanske tror man att verklighetens inblandning garanterar större äkthet i känslan. Så är det nu inte alltid. Litteraturforskare är ofta ganska misstänksamma mot biografiska läsningar. Det gäller inte Paula Byrne.

Till det yttre är hennes bok mycket tilltalande. Framsidan pryds av en ung Evelyn Waugh på motorcykel, och bildar-ken är delvis i färg. Innehållet är mera tveksamt. Det är svår-placerad bok. Delvis tycks den vara någon sorts biogra-fi, ty den målar upp både Waughs och Hugh Lygons liv. Delvis be-

står den av litteraturanalyser. Delvis är den en *Who's had Who* som frossar i skanda-ler. Framför allt ägnas den dock åt jakt på likheter mellan Lygons (och Waughs) liv och *Brideshead Revisited*. Till skillnad från många engelska fackböcker är *Mad World* inte särskilt välskriven, och det är tveksamt vilken publik den egentligen vänder sig till. Den som skriver om mellankrigstidens litteratur och förklarar vad T. S. Eliots "Det öde landet" är ställer i vart fall inte höga krav på läsaren.

Inte många händelser i Waughs liv kommer undan Byrnes biografimani. Grälar han med sin flickvän och har sönder en grammofonplatta får man veta att det senare hamnade i en roman, och vid ett tillfälle meddelar Byrne exakt vilka vänner som blev vilka gestalter i Waughs tidiga romaner. Framför allt finns det knappt en enda aspekt i familjen Lygons tillvaro som inte omedelbart jämförs med in-vånarnas på *Brideshead*. Och ändå är detta bara en aspekt av Byrnes bok. Hon är dessutom ytterligt fascinerad av överklassens latenta ho-mosexualitet, men tenderar att sätta likhetsstecken mellan homosexualitet och ti-dens homosociala gemenskap. Givetvis är det fascinerande med pappa Lygon, earlen av Beau-champ, som på trettio-talet outa-des av sin sväger. Det visade sig att earlen vanemässigt inledde förhållanden med sina tjänare och gärna gjorde när-manden mot sönnernas kamrater. Evelyn Waugh skröt också i mogen ålder med sina förhållanden med andra män under Oxfordtiden.

Här blir Byrne riktigt engagerad. Hon försöker nämligen leda i be-vis att unge Hugh Lygon var Waughs stora kärlek. Alla fakta tyder dock på att författaren var närmare bekant med brodern och systrarna, även om han betraktade den tilldragande Hugh med intresse och fascination. Liksom så ofta i sådana analyser övergår det, som först var hypoteser, vartefter till att ses som fakta. Här påminner Byrne om grävlingen, som inte sägs släppa taget för-rän den hör benet krasa. Hennes framställning väcker närmast frågor om vad man egentligen får göra med litteratur. Det här är en bok som mera tycks handla om författarens egna böjelser och drömmar än om de människor hon behandlar. Jag vet inte om Byrne räknar med att man skall as-sociera till åttiotalbandet *Tears for Fears*

FOTO: MAIN/EVANS/98 BILD BYRÄ

Homosocial gemenskap.

sång "Mad World": "All around me are familiar faces / worn out places, worn out faces / Bright and early for the daily races / Going nowhere, going nowhere". I sången springer nämligen folk i cirklar, fångna i sin egen lilla värld – liksom den självdestruktive Hugh Lygon ... och liksom Byrnes bok.

Mulvaghs studie är betydligt hederligare. Bridesheadanknytningen är här så pass lös att man får känslan att förlaget föreslagit den för att öka säljbarheten. Istället är detta historien om släkten Lygon under åtta århundraden, om deras hus och deras leverne. Här finns alla de excentriciteter, som man väntar sig i en familj av detta slag. En förfader reste till Barbados i mitten av sextonhundratalet och spred den brittiska landsortens örter till Västindien, en annan var inblandad i rätttegångar av ett slag som erinrar om Dickens *Bleak House* och en förmoder var musa till kompositören Edgar Elgar. Alla bodde de i det urengelska slottet Madresfield, som saknar handtag på utsidan av porten – det har nämligen aldrig varit folktomt. Husets rum och byggnadsfaser beskrivs noga. Waughs besök behandlas också, men med betydligt större kritisk distans än hos Byrne. "It was impossible for Evelyn to be boring", påstår Byrne vid ett tillfälle. Mulvagh går till källorna och konstaterar att flickorna Lygon ibland tyckte han var rätt besvärlig. Så var han ju inte heller någon gentleman. Familjen läste in sig själv i familjen Flyte, men Mulvagh understryker att detta inte innebär att det var ett porträtt. Sebastian Flyte är en sammansatt gestalt, där drag från Hugh Lygon säkert fanns med, men också egenskaper från andra håll – däribland från den outtömligaste av alla källor: författarens egen fantasi. *Madresfield* är alltså en bok som man gärna kan läsa, om man uppskattar excentriska brittiska aristokrater och sekeltyngda slott. Byrnes *Mad World* kan man däremot strunta i. Låten är faktiskt bättre – men allra bäst är väl om man istället läser Waugh. Det är ingen bekant-skap man ångrar.

Carina Burman

LITTERATUR

På jakt efter stadens själ

I en värld som ständigt krymper är det snudd på anmärkningsvärt att inte ha besökt London, denna Europas populärkulturella metropol. Alltså kan det så här inledningsvis vara på sin plats med en liten bekännelse: Jag har aldrig varit där. Men naturligtvis har jag läst, hört och sett en del, och typiskt nog låtit en hel massa känslor inför – och åsikter om – denna tongivande stad baseras på andrahandsinformation.

Och inte blir intrycket mindre motsägelselfullt efter att jag tagit del av Virginia Woolfs ömsom besjungande, ömsom beklagande – men alltid lika infallsrika – texter om sin hemstad. I den prydliga lilla volym som Ellerströms förlag låtit sammanställa – kort och gott betitlad *London*, i ledig översättning av Gun R Bengtsson – ryms sju essäer, varav de sex inledande ursprungligen publicerades som en serie

FOTO: BL-BILDREÅ

Virginia Woolf.

jämförelsen idag kan te sig en smula orättvis. Här rör det sig som sagt om en annan läsekrets än den gängse, och som orientering i Londons stadsliv och tidsanda, bland

”Särskilt intressant – och uppiggande! – är Woolfs tes om att 'charmen med det moderna London är att det inte är byggt för att vara bestående; det är byggt för att förgås'.

i tidskriften *Good Housekeeping* åren 1931–1932. Den sista och längsta texten, "Att strosa omkring på gatorna" ("Street Haunting"), stod redan 1927 att läsa i den amerikanska publikationen *The Yale Review*.

För även en uppburen författare som Woolf, tidigt ute med att insistera på "ett eget rum" för kvinnors skapande, måste emellanåt tjäna sitt levebröd via beställningsjobb. Och visst märks det att förutsättningarna stundtals varit helt avgörande för texternas karaktär. Den konstnärliga halten i dessa "Literary Articles" befinner sig en bra bit under de kanoniserade romanerna – *Mot fyren*, *Mrs. Dalloway* och *Vågorna*, för att ta några exempel – om än

dess bebyggelse och tidigare seklers (manliga) litterära giganter, fungerar den trots allt ypperligt. I all synnerhet för någon som aldrig tagit sig tid eller råd att betrakta staden med egna ögon.

Särskilt intressant – och uppiggande! – är Woolfs tes om att "charmen med det moderna London är att det inte är byggt för att vara bestående; det är byggt för att förgås. Dess glasfasader, dess genomskinlighet, dess svallvågor av färgad puts förmedlar ett annat välbehag och leder till ett annat resultat än vad som är åtråvärt och beprövat av gamla ti-

LONDON
VIRGINIA WOOLF
ÖVERSÄTTNING: GUN R
BENGTSSON
Ellerströms 2009

Virginia Woolf

LONDON

ders byggmästare och deras uppdragsgivare, den engelska adeln." Ja, den nya tidens Londonbo kan till och med känna stolthet över att "göra sten och tegel lika flyktiga som [sina] egna begär". Allt detta sagt i bokens både finaste och djärvaste text, "Med strömmen på Oxford Street", om den "nöjeslystna" och "fördärliga" gata som många av Woolfs bekanta ur de intellektuella kretsarna inte såg med blida ögon på.

Genomgående finns i boken en vilja att förstå och genomlysna snarare än att slentrianmässigt döma ut det ena eller andra fenomenet. Man kan tycka att det anstår varje någorlunda rätträdig skribent att förhålla sig så. Istället gäller ofta det omvända – då som nu. Därför hejdrar det Woolf att hon förutsättningslöst lyfter på slöjan och finner försonande drag även på den påstått "mest ytliga" och "skamlöst kommersialiserade" platsen av dem alla.

Frånsett en del tal om "negrer" och "dvärgar", som alltså inte ska betraktas som rasism eller människoförakt utan som ett utslag av den tidens allmänna språkbruk, befolkas hennes beskrivningar av en genuin nyfikenhet på de perifera detaljerna i bilden, existenserna i utkanten – vilket gör dem sällsynt befriande från cynismer och konstifika omskrivningar. Vad författaren ser är vad läsaren får, och skärpan i hennes iakttagelser går inte att ta miste på. Om friheten i att efter en arbetsdag lämna hemmet till förmån för de folkbemängda gatorna skriver hon lika stilfullt som träffande: "När vi går hemifrån en vacker kväll mellan fyra och sex lägger vi av oss det jag som våra vänner känner igen oss på och inlemmas i den väldiga republikanska armé av anonyma vagabonder som det är så roligt att vara tillsammans med efter ensamheten i ens eget rum."

Vilket osökt leder in på det kanske mest iögonfallande med Virginia Woolfs essäer i *London*: den djupt kända empatin för och samhörigheten med andra individer.

Måhända krävs det en isolerad författare för att till fullo uppskatta sällskapet av andra. Åtminstone dristas man till att tro det när bokens myllrande textmassa till sist utmynnar i en på samma gång inspirerad och reserverad lovsång till den komplexa konsten att vara människa bland människor: "Och finns det något härligare och mera förunderligt än att överskrida sin personlighets gränser och förra sig in på de stigar som mellan björnbärsspår och grova trädstammar leder djupt in i skogen där de vilddjur huserar som är våra medmänniskor?"

Roberth Ericsson

FOTO: STRIPAKISTAN/SCANPIX

Lojalitet ger effektiv terror

SOCIOLOGI

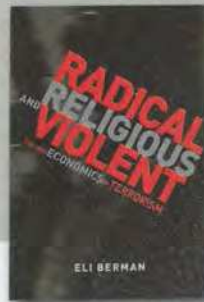
Gär det att förstå sig på radikal religiös terrorism med hjälp av grafer och företagsekonomiska modeller? Angreppssättet kan tyckas långsökt. Men den israelisk-amerikanske ekonomen Eli Berman lyckas i boken *Radical, Religious, and Violent* tack vare sina fackverktyg ge nya och oväntade perspektiv på fenomenet terrorism.

Berman tonar ned terroristernas egna motiv. Det har alltid funnits orättvisor och gott om arga människor som varit beredda att använda våld för att förändra världen.

Terroristernas retorik ger oss därför inte mycket insikt. Berman är mer intresserad av vad fundamentalisterna gör än vad de säger. Han utgår också från att de i huvudsak agerar rationellt och i eget – eller åtminstone den egna gruppens – intresse.

Terrorism är som andra företag en målorienterad verksamhet. Effektivitet och alternativkostnader är centrala begrepp för varje projektledare – så också för den som ska rekrytera självmordsbombare, planera raketattacker eller placera ut vägbomber. Terroristbekämpning handlar därför i hög grad om att identifiera och slå till mot

**RADICAL, RELIGIOUS
AND VIOLENT
THE NEW ECONOMICS OF
TERRORISM
ELI BERMAN
MIT Press 2009**

dem som har förmågan att begå dödliga attentat – vilket är långt färre än dem som har uppsåt.

Förmågan till terroristdåd beror i hög grad på organisation. Större terrordåd utförs sällan av enskilda individer. Berman fokuserar på vad som utmärker framgångsrika terroristorganisationer just i egenskap av organisationer. Och det är här Berman finner en koppling mellan religiöst fundamentalistiska sekter och duglighet att frambringa dödligt våld.

Viktigare än fysisk styrka, militär träning eller teknisk kunskap för en terrorcell är nämligen graden av tillit och sammanhållning i gruppen. Dessa egenskaper utmärker religiösa sekter – men inte på grund av tron som sådan. Nej, enligt Berman handlar det mer om gruppsykologi och individernas alternativkostnader. Extrema religiösa sekter ställer från tidig ålder långtgående krav på sina medlemmar. Det rör sig om olika uppoffringar, som att bära en speciell klädedräkt, avstå från njutning eller regelbundet utföra böneritualer. Men framför allt handlar det om att ställa upp för varandra och gruppens gemensamma bästa genom olika former av ömsesidig hjälpverksamhet.

På detta sätt upptäcks och brännmärks

”Med en fungerande marknadsekonomi och välfärdsstat kommer behovet av starka gemenskaper, självuppoffring och idealism att avta. Det är förstås inte odelbart positivt... Men alienerade materialistiska konsumenter spränger sig i varje fall inte i luften.

tidigt illojalt "fripassagerarbeteende". Inom den religiösa gruppen står det snart klart vilka medlemmar som verkligen går att lita på. Kraven inom gruppen bygger också upp trösklar mot omvärlden. Förutom allmänt avvikande normer som utmärker ultrareligiösa tar Berman upp som exempel att ortodoxa judar, kristna sekter som Amish eller fundamentalistiska islamister ofta ger sina barn en utbildning som inte är särskilt gångbar på den reguljära arbetsmarknaden. Kostnaden för att överge gruppen blir inte bara social utan även ekonomisk.

Bermans poäng är inte att extrema religiösa rörelser är mer benägna än andra att ta till våld, utan att de är överlägset mer effektiva när de väl gör det. Tillit, disciplin och sammanhållning är på många sätt A och O för terrorister. Terrorbekämpningens främsta verktyg stavas nämligen mutor, påtryckningar och infiltration. En tillfångatagen terrorist som "talar" är betydligt bättre än en död. En terrorist som frivilligt byter sida för egen vinnings skull är ännu bättre.

Resonemanget kan tyckas bestickande. Pålitlighet, grupplöjalitet och ståndaktighet räknas ju som goda karaktärsegenskaper även hos oss – till skillnad från svek, girighet och vekhet.

Berman erkänner också att hans vetenskapliga perspektiv inte lånar sig till moraliseringar. De grupper och individer som bland motståndarna betraktas som de mest onda hyllas ofta av sina anhängare som osjälviska hjältar. Och i strid kan det

vara avgörande med individer som är beredda att offra sina liv för gruppen.

Rörelser som Hamas, Hizbollah och talibanerna har sitt ursprung i social och religiös hjälpverksamhet. Ofta i stater där ingen annan hjälp finns att få för många människor. Deras altruism och självuppoffring skapar inte bara sammanhållning utan inger även förtroende i omgivningens ögon, något som kan ge riklig ekonomisk utdelning i form av donationer.

Talibanrörelsen (taliban = student) uppstod på 1990-talet i ett sedan årtionden sönderslitet Afghanistan där lokala krigsherrar och kriminella slogs om makten.

Landet har i alla tider varit svårkontrollerat på grund av sin terräng och sitt läge.

Därtill är Afghanistan en transitled, inte minst för smuggling. Talibanernas militära framgångar berodde bland annat på att de var de första på länge att kunna garantera säkerheten för transporter – och därmed få inkomster genom att ta ut tull.

Det som skiljde talibanerna från olika krigsherrar och kriminella ligor var att de kunde lita på sina egna officerare och soldater. Korruption hade annars varit mer regel än undantag. I ett land utan polis-makt kan frestelsen för en tjugoårig gränsvakt att kapa en lastbil med värden för hundratusentals dollar i lastutrymmet lätt bli stor. Men när det inte skedde ökade transporterna och talibanernas inkomster – på ekonomijargong var förtroendet för varumärket etablerat.

De religiösa gruppernas organisatoriska effektivitet, i kombination med de svaga och korrumperade regimerna i stora delar av den muslimska världen, gör enligt Berman att fundamentalisterna där tenderar att bli en stat i staten – eller som i fallen Afghanistan och Iran att helt ta över styret.

Berman menar att den militanta islamismen ska ses som en reaktion på sönderfallande traditionella levnadssätt och makthierarkier i regionen. Han drar paralleller till 1500-talets religiöst färgade bondeuppror i Europa och den ultraortodoxa judendomens framväxt under judarnas emancipation på 1800-talet.

Den pågående moderniseringsprocessen i många muslimska länder ger nya möjligheter för individer att bli sin egen lyckas smed på marknaden. Många sekula-

riseras också gradvis och anammar en mer individuell livsstil. Men några väljer den ortodoxa reaktionen som ett sätt att förnya och bevara den gamla gemenskapen gentemot hotet om upplösning.

Berman är visserligen ekonom men hans resonemang för även tankarna till sociologin och tysken Ferdinand Tönnies över hundra år gamla begreppspar *Gemeinschaft/Gesellschaft*. Den ultrareligiösa gemenskapen utgör ett slags modernt *Gemeinschaft*. Närvaron av ett hotfullt alternativ – den moderna individualismen – leder dock till mer långtgående krav på lydnad än i något traditionellt samhälle. Hjälpssamhet och lojalitet inom gruppen kombineras med en tro på egen utvaldhet och inte sällan en misstänksamhet mot omgivningen som under vissa omständigheter kan övergå i brutal hänsynslöshet och våldsanvändning, ja till och med självmordsattentat. Men denna risk för "urartning" har minst lika mycket med psykologiska faktorer som med ideologi att göra.

Bermans beteendevetenskapliga analys av den moderna terrorismen tillför knappast något nytt för experter på området. För en bredare publik ger dock boken en välbehövlig analysram, och distans till de mest alarmistiska beskrivningarna av "terroristhotet" såsom bestående av irrationella fanatiker som utan anledning vill världen illa.

Eli Berman är inte naiv. Han har själv tjänstgjort i ett israeliskt elitförband och vet vad våldet innebär. Han är inte på något sätt överslättande mot terrorn. Men terrorismen bekämpas inte genom att västvärlden lägger sig till med extremisternas retorik och delar in världen i goda och onda. Den bekämpas å andra sidan inte heller genom att ge efter för fundamentalisternas krav.

Terrorhotet kan bara övervinnas genom en ordnad modernisering av de länder där det uppstått. Fungerande säkerhet, korruptionsbekämpning, utbildning, sjukvård, sociala skyddsnät och ekonomisk tillväxt via marknader är Bermans något vaga recept. Det är förstås lättare sagt än gjort. Men enligt Berman mer överkomligt än det omöjliga projektet att skjuta, bygga eller övervaka bort terrorismen.

Berman ser inget principiellt hinder för muslimska länder att moderniseras. Exemplet Turkiet talar nog för att han har rätt. Med en fungerande marknadsekonomi och välfärdsstat kommer behovet av starka gemenskaper, självuppoffring och idealism att avta. Det är förstås inte odelbart positivt. Det moderna samhället lider ju snarast av ett underskott på dessa karaktärsegenskaper. Men alienerade materialistiska konsumenter spränger sig i varje fall inte i luften.

Håkan Boström

Ayn Rands dygder liknar hennes laster

Ayn Rand har inte vunnit lika stor uppskattning i Europa som på andra sidan Atlanten, där hennes böcker säljer i miljoner.

Entusiasmen för henne är för mig ett mysterium, och en ny biografi av Ann Heller ger ingen förklaring på mysteriet. Kompetenta personer (till exempel Alan Greenspan) fascinerades av henne, men det som framkommer i Ann Hellers *Ayn Rand and the World She Made* är desto mer graverande som biografins författare uppenbarligen är en stor beundrare av sitt föremål.

Rand var utan tvivel en speciell person. Hon föddes i Sankt Petersburg 1905, i en judisk familj som svävade mellan välstånd och förföljelse, men som icke desto mindre lyckades ta sig upp till det ryska samhällets högre skikt.

I revolutionen förlorade familjen allt, och de flydde till Krim i hopp om att de Vitas arméer skulle återställa deras rikedom och ställning; men efter de Rödas seger återvände de till Sankt Petersburg för att leva i förtryck och fattigdom. Vid tjuogoett års ålder flydde Rand (som den enda i familjen) till USA.

Där förvandlade hon sig, med beundransvärd beslutsamhet, till författare. Även om hon skrev på engelska och hennes två mest berömda romaner utspelar sig i USA, förblev hon rysk i sin intellektuella stil. Hennes verk hör därför till den ryska, snarare än till den amerikanska litteraturens historia.

Rand hade förtjänster: hon var intelligent och kompromisslös i försvaret av sina idéer. Även om hon var en lidelsefull förespråkare för kapitalism, var hon inte alls girig. Sanningen var för henne långt viktigare än materiell bekvämlighet.

Hennes laster var dygder vända ut och in, men förstörde. Hennes intellekt var snävt: hon försvarade tankens frihet, men var själv dogmatisk och intolerant. Detta gjorde henne grym. Hennes idéer blev en ideologi. Hon använde sällan ett ord när 20 000 kunde räcka.

Hon ansåg att alla människor hade lika rättigheter, men fann jämlikhet med andra outhärdlig. Hon var otacksam mot

Ayn Rand.

AYN RAND
AND THE WORLD SHE MADE
ANN C. HELLER
Nan A. Talese, 2009

dem som hjälpte henne; hennes vänskaper slutade i bitterhet. Hon var helt humorbefriad.

Hon avskydde religion, men grundade en kult; hon trodde på förnuftet, men kunde inte se motsägelserna i sina egna verk. Hon var en irrationell rationalist. Hon hade inskränkt estetisk smak, men docerade om konst; hon trodde på uppriktighet, men bedrog sig själv. Aldrig har jag läst en biografi om en författare som jag haft mindre lust att träffa.

Den ryska tradition som hon hör till är inte Turgenjovs och Tjechovs, utan Dobroljubovs och Tjernysjevskijs: ideologer och författare av sociala stridsskrifter. Hon är varken romanförfattare eller filosof, utan någonting mittemellan, vilket förklarar varför hennes gestalter inte är verkliga människor utan åsikter på två ben.

Som en intelligent och erfaren kvinna hade hon intressanta saker att säga, och ibland formulerar hon sig bra. Hon såg farrorna med etatism tydligt, till skillnad från många andra. Hennes anmärkning att rasmism är den mest primitiva formen av kollektivism är slående. Hon hörde till de första som förstod att kollektiva rättigheter skulle "få ett land att sönderfalla i ett institutionaliserat inbördeskrig mellan påtryckningsgrupper som slåss om ... fördelar och särskilda privilegier på bekostnad av varandra". Det är välformulerat.

Tyvärr liknar Rands dygder hennes laster. Hon antydde att människor borde bedömas utifrån sin hjärnkapacitet, och skrev: "Ett geni är ett geni och en idiot är en idiot, oavsett hur många idioter som hör till samma ras..."

Detta skorrar illa inte bara för att hon delar upp världen i kreativa och parasiter, utan för att hon inte heller uttrycker någon medkänsla med de svaga, som hon alltid refererar till med rashygienistens avsky. En idiot får stå till svars för sin brist på intelligens. Hon behandlar de fysiskt sjuka som om deras olycksöde var deras eget fel. I *Urkillan* jämför hon "de smarta, de starka, dugliga pojkarna" med Skinny Dix, som "fick barnförklaring och låg till sängs hela tiden..." Denna jämförelse visar på ett

hårt hjärta (liksom på ett intellektuellt misstag, eftersom

>>

barnförklarning inte påverkar intelligensen och inte kan tas som en symbol för allmän oförmåga).

Inte heller var Rands hårda hjärta begränsat till hennes texter. Vi får veta hur hon behandlade sin make, Frank O'Connor, när han drabbades av demens: "Hon gnatade ständigt på honom, så att utomstående blev generade. 'Dalta inte med honom', sade hon. 'Låt honom försöka minnas.' Hon insisterade på att hans mentala luckor var 'psyko-epistemologiska' och gav honom långa, plågsamma lektioner i hur man gör för att tänka och minnas. Hon beordrade honom att skriva uppsatser om olika aspekter av sina mentala funktioner, som han var helt oförmögen att skriva."

Denna grymhet härrörde från hennes övervärderande av intellektuell konsekvens. Hon menade att det var viktigare att följa sina principer än att uppföra sig väl.

Till hennes dåliga sidor hörde tanken att alla mänskliga önsksningar måste vara förenliga; varje konflikt mellan en persons önsksningar var en konsekvens av att han inte hade tänkt igenom sin situation och tillämpat en fundamental princip. För Rand rymde världen inga tvetydigheter: om människan har fri vilja, kan det inte finnas ett sådant tillstånd som demens som berövar en människa förmågan att välja.

Rands tänkande i motsatser kommer till synes överallt. Hennes avvisande av medkänsla är nietzscheanskt i sitt tonläge. Men av den korrekta insikten att de förment medkännande ibland använder de behövande som ett verktyg för sina egna syften följer inte att det inte finns människor som behöver hjälp, eller att medkänsla alltid är falsk. Insikten att statligt stöd till de olyckligt lottade ökar deras antal innebär inte att det är rätt för människor att vara kallsinniga och likgiltiga. Men Rand förhärade sitt hjärta.

Rands hjältedyrkan är likaså nietzscheansk. Men hon saknar förmågan att förmedla något beundransvärt hos sina hjältar. De är lika humorlösa som hon och har lika mycket värme som en bönsyra.

Hon talar om för oss att de är genier, men deras geni består i tjurskallighet. Arkitekten Howard Roark är hjälten i *Urkillan*, men han är en förskräcklig arkitekt; hans idéer är monstrosa. Han gör anspråk på en originalitet som han saknar. Han beskriver hur ett hus kan ha vad han kallar "integritet": "Varje del av det finns där för att huset behöver den. Volyrnas relation är bestämd av fördelning av rummet därinne."

Detta är oförfalskad Le Corbusier (Roark lovordar också armerad betong). Tanken att ett hus "behöver" något, till skill-

nad från de människor som lever i dem, kunde bara uppstå hos någon med reptilhjärna.

Liksom Rand har Roark ingen smak. Hon betecknade Bach och Mozart som "för-musikaliska", och föredrog Tjajkovskij. Hon menade att Victor Hugo var den störste av alla romanförfattare. Hon förlöjligade Rembrandts "visuella förvrängningar". Dessa omdömen visar på bristande urskillning inom flera olika konstarter. Jag kan faktiskt inte komma på något område där hon gav prov på estetisk omdömesförmåga.

Rand delar in mänskligheten i å ena sidan hjältar, skapare och genier, å andra sidan veklingar, parasiter och svagsinta. De senare är fler till antalet, men bara de förra är mänskliga. Det faller aldrig Rand in att hennes klassifikation inte ger någon grund för den begränsade stat och den fria marknad som hon beundrar. Snarare berättigas ett herravälde av upplysta despoter, vilket hon avskyr.

I vilken mening är Roark en hjälte? Därför att han aldrig kompromissar; detta innebär att han till sist lyckas bygga en skyskrapa enligt sina egna idéer. Men varför skulle detta göra honom till en hjälte, såvida inte skyskrapan själv har ett stort värde? Heroism i strävan efter icke önskvärda mål är inte önskvärd.

Det är märkligt att Rand valde arkitekturen för att exemplifiera självskhetens förtjänster. Och hon noterar inte att Roark, med marknadens mått, är misslyckad, eftersom han bara får ett fåtal uppdrag.

Inte heller märker Rand att medan hon betraktar New Yorks stadssilhuett som mänsklighetens största arkitektoniska be-drift, så menar hon också att varje byggnad helt saknar förtjänster, vilket är anledning till att New York behöver Roark.

Dessa motsägelser vore inte så allvarliga om Rand inte hade en orubblig tro på att en motsägelsefri, rationell filosofi är möjlig. Hennes kombination av lidelse, fanatism och medelmåttighet var karaktäristisk för den journalistiska tradition i vilken Dobrosljubov och Tjernysjevskij verkade.

Rand är som Sovjet. Till att börja med har vi hennes vana att omskapa det förflutna så att det stämmer med hennes aktuella önsksningar. Och världen skälvd deicerades till Nathaniel Branden, en ung man som Rand tränade att bli hennes apostoliske efterträdare, tills han gav prov på irrationalitet genom att vägra fortsätta deras sexuella förbindelse. Dedikationen till honom togs bort från senare utgåvor, på samma sätt som Trotskij togs bort från sovjetiska fotografier.

För det andra har vi Rands idé att moralfilosofin bara var sentimentala miss-

uppfattningar tills hon dök upp. Detta är som att tro att allt var elände tills Stalin kom till världen.

I likhet med varje stalinistisk despot ansåg sig Rand vara utan föregångare, ojämförlig. Hon steg ut i världen med sitt filosofiska geni fullt utvecklat, utan behov av någon annan tänkare, trots att hon aldrig hade några originella tankar. Hobbes visste att altruism och medkänsla kan vara en mask för makthunger; och Hume visste att ingen människa kan älska mänskligheten:

"Det finns ingen sådan passion i människornas sinnen som kärlek till mänskligheten, oberoende av personliga egenskaper eller någon relation till oss själva."

Men Hume drog inte den felaktiga slutsatsen att man därför var dömd att tänka enbart på sig själv.

För det tredje liknar Rands stil Stalins. Den är katekesartad, påträngande som en borrh. Hon citerar sig själv som bekräftelse på vad hon säger, liksom Stalin.

För det fjärde är hennes dyrkan av storleken hos människans konstruktioner stalinistisk. Den stalinistiska ikonografin brukade visa fram en gigantisk skorsten som spytt ut svart rök; den randianska ikonografin visar fram en skyskrapa. Entreprenörer är för Rand vad stachanoviter var för Stalin.

Slutligen har vi Rands litteraturteori, som hon kallade romantisk realism, och som är omöjlig att skilja från socialrealismen: "Eftersom mitt syfte är att visa en idealmänniska, definierar och presenterar jag de betingelser som gör henne möjlig och som hennes existens kräver."

Zjdanov kunde ha skrivit det; det är knappast förvånande att Rands hjältar är mer sovjetiska än amerikanska. Att de kroppsligar kapitalismen är irrelevant.

Rands fanatism är rysk; filosofiskt liknar hon Bazarov i *Fäder och söner*. Nathaniel Branden var fortfarande Rands partner sexuellt när hon skrev: "Det finns inget större självbedrägeri än att tro att man kan ge förnuftet det som tillkommer förnuftet och tron det som tillkommer tron. Tron kan inte kringgärdas eller avgränsas; att ge upp en tum av sitt medvetande är att ge upp hela sitt medvetande."

Det är svårt att säga vad som är mest anmärkningsvärt i detta, arrogansen eller ignoransen. Enligt citatet var tidernas troligen största vetenskapsman, sir Isaac Newton, aldrig rationell. Rand var den enda rationella varelsen i historien. Men så outhärdlig var hon att hennes syster, som besökte henne i USA efter flera decenniers separation, skyndade sig att återvända till Ryssland. Efter att ha läst Hellers bok förstår jag henne.

Theodore Dalrymple

Översättning: Jim Jakobsson

Ofärdig skiss av Sveriges förhistoria

HISTORIA

Gär det att skriva om mer än 13 000 år på mindre än 500 sidor? Uppgiften kan tyckas olöslig, men Stig Welinder har antagit utmaningen, såsom huvudförfattare till det första bandet av Norstedts stora satsning *Sveriges historia*, som kommer att ges ut i åtta band. För första gången sedan 1960-talet sammanfattas nu historien av professionella arkeologer och historiker för en allmänintresserad läsekrets.

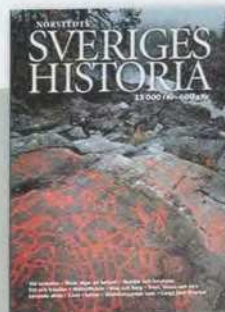
Det är ett svårt uppdrag Stig Welinder har haft, eftersom han ska ge en överblick över en så lång tid av mänsklig historia. Likväl är han en av de mest lämpliga bland dagens svenska arkeologer. Welinder är en oerhört produktiv författare, som har skrivit om allt från mesolitikum till 1800-talets torp, från arkeologihistoria till Strindbergs arkeologikritik, och från DNA till den massmediala arkeologibilden. För några år sedan utkom dessutom en annan syntes från hans penna, nämligen om jordbrukets historia under sten-

åldern och bronsåldern. En av de stora utmaningarna i det första bandet är att skriva om tider långt innan Sverige existerade, samtidigt som Norstedts historieverk har det nutida Sveriges avgränsningar som utgångspunkt. Welinder löser problemet på det enda möjliga sättet, genom att skriva om det som har hänt inom det som av historiska tillfälligheter har råkat bli gränserna för det moderna Sverige. Dessutom använder han ofta danska och norska exempel, för att göra framställningen tydligare och mer begriplig.

Det är en mycket egensinnig bok som Stig Welinder har skrivit. Framställningen saknar arkeologiska periodbegrepp och är inte heller strikt kronologiskt upplagd.

Istället är boken uppbyggd av många små tematiska kapitel i en vag kronologisk ordning, som leder läsaren från de första människorna vid inlandsisens rand 13 000 f Kr till maktkonstellationer på 500-talet e Kr. Kapitlen motsvarar många små berättelser som tillsammans bildar ett brokigt lapptäcke i både tid och rum. I de olika avsnitten diskuterar Welinder med torr humor de forntida människornas olika livsvillkor, i första hand utifrån olika maktperspektiv. Ibland bryts den vaga kronologiska ordningen av märkligt inskjutna avsnitt, om till exempel god arkeologi och laborativa analyser av mathållning. En återkomman- >>

SVERIGES HISTORIA
13000 F.KR – 600 E.KR.
STIG WELINDER
Norstedts 2009

de fråga är hur långt rimliga arkeologiska tolkningar kan sträcka sig, med tanke på de ofta vaga och fragmentariska spår från det förflutna som är bevarade. För en professionell arkeolog är det fascinerande att läsa en så radikalt annorlunda text, men frågan är hur begriplig den blir utan något tydligt kronologiskt, ekonomiskt eller socialt ramverk. Risker är att läsaren drunknar i beskrivande och ibland tröttnande detaljer, utan att få någon tydlig uppfattning om det avlägset förflutna.

Welinder bygger i hög grad sin framställning på de stora arkeologiska undersökningarna i samband med väg- och järnvägsbyggen under de senaste decennierna. Ingen har tidigare lyckats utnyttja och sammanfatta de många resultaten från den grävande arkeologin på detta sätt. Men ibland verkar perspektiven från de många grävningarna ha styrt framställningen för mycket. Ett band i Sveriges historia är trots allt inte en handbok i arkeologi utan en syntes av vetandet om äldre tider. Därför saknar jag ibland avsnitt där materiella spår tydligare binds samman med figurframställningar, ortnamn, runinskrifter och utländska källor. Ibland verkar det som om Welinder är mer trygg bland stolphål, makrofossil och djurben än bland bilder, texter och språk, som avhandlas mer pliktskyldigt. Valet av illustrationer, som framför allt är förlagets ansvar, är också uppseendeväckande konventionellt. I vissa stycken är bilderna i *Den svenska historien* från 1960-talet faktiskt bättre och mer illustrativa. Dessutom tror jag att många av planritningarna från olika arkeologiska undersökningar är mycket svåra att förstå utanför kretsen av fackarkeologer.

Det är ett på alla sätt annorlunda förflutet som betonas i boken. Welinder tar tydligt avstånd från enkla ekonomiska förklaringar, och tolkar ofta materiell kultur som spår av en ritualiserad vardag som vi skulle ha svårt att känna igen. Ibland är det återkommande ritualperspektivet något tröttnande, eftersom det blir för många och för likartade utläggningar om gudar, makter, förfäder och minne genom hela förhistorien.

Här saknar jag en större och bredare variation av förklaringar, till exempel strategier som betonat glömska snarare än minne. I texten finns en medveten vägran att skriva stor historia. Det förflutna tecknas så långt som möjligt utifrån enskilda människors perspektiv, även om större sammanhang ibland glimtar förbi. Ett underliggande budskap genom hela boken är att historia inte rör ursprung utan snarare rörelse och mobilitet. Framställningen tar därmed tydligt avstånd från äldre nationalistisk historieskriv-

ning, där det förflutna användes för att skapa illusioner om direkta samband mellan nu och då.

Likväl samsas de många små berättelserna med ett knappt synligt stadietänkande, som bygger på nyevolutionistiskt tänkande i antropologi och arkeologi under 1960- och 70-talen. Detta kan tyckas som en paradox, eftersom Welinder medvetet undviker att skriva en stor historia, men de två perspektiven hänger nära samman med hans egen personliga utveckling som arkeolog. Welinder började som en funktionalistiskt och systemteoretiskt inspirerad forskare på 1970-talet, men övergick vid mitten av 1980-talet till en mer postmodern tolkande arkeologi. Denna teoretiska dubbelhet leder till att de enskilda små berättelserna är tolkande, medan lapptäcket av små historier hålls samman av en nyevolutionistisk stadieteori. För min del är detta bokens stora brist. Det är synd att inte Welinder, med sin stora överblick, försökt skapa radikalt nya synteser av de många små historier, istället för att bygga vidare på en i förväg given stadieteori. Då hade arkeologins – och särskilt exploateringsarkeologins – grundläggande betydelse blivit mycket tydligare.

Tyvärr låter Welinder aldrig några andra arkeologer komma till tals. I texten figurerar bara han själv och några engelska och amerikanska arkeologer som enligt honom borde ha fått Nobelpriset. Eftersom många av de korta historier som han återger bygger på hårt arbete av unga fältarkeologer och doktorander borde dessa ha nämnts vid namn. På så sätt skulle det kollektiva och intersubjektiva draget i all forskning ha kunnat markeras. Även som ensam författare av en bok är Welinder i högsta grad beroende av andras arbete, och då borde de också ha varit synliga i texten.

Sammanfattningsvis vill jag framhålla det första bandet av *Sveriges historia* som ett fascinerande och på många sätt nyskapande försök att skriva förhistoria. Det är ett mycket egensinnigt arbete, som är lätt osammanhängande och utan ansats till en egen syntes.

Efter att ha vänt sista bladet i boken är mitt bestående intryck som läsare att det har gått för fort. Stilen är ibland för arkeologiskt införstådd och innehållet är ojämnt. Det känns mer som en skiss till ett nytt sätt att skriva förhistorien än som ett färdigt arbete. Jag tror det hade behövts ytterligare ett år, för att verkligen bearbeta alla nya arkeologiska grävningsresultat och formulera en mer sammanhängande syntes av de första 13 600 åren i nuvarande Sverige.

Anders Andrén

RELIGION

Islam kritiserat inifrån

Efter 17 år i amerikansk exil skriver Syrienfödda psykiatrikern Wafa Sultan sin bok *A God Who Hates*. Den blir både en naken självbiografi och ett slags pamflett mot den totalitära ideologi och religion som härskar i islams värld. Redan bokens inledning klargör ärendet, den är tillägnad hennes brorsdotter Mayyada som tog sitt liv för att slippa ifrån ett äktenskap som sharia-lagstiftningen tvingade henne att stanna i. Sultan menar att man med henne i minnet också kan inspireras att bekämpa "den orätta och omoraliska behandlingen av kvinnorna i den muslimska världen".

Sultan föddes 1958 i den syriska byn Ba-Sniyas och utbildade sig till psykiatriker. Direkt efter ankomsten till USA 1989 börjar hon arbeta på en bensinstation. Hennes man hade åtta månader tidigare rest till dit, själv anlände hon med parets tre barn och några hundra dollar på fickan, fortfarande skräckslagen av bylivet i Syrien, som hon beskriver som en tillvaro "trängre än hålet i en synål". Parallellt med jobbet på macken började hon skriva texter som ifrågasätter mullornas makt. Hennes liv utvecklas på två plan, det ena för familjens välbefinnande och det andra för att själv befrias från "odjuret" (hon använder konsekvent begreppet "the ogre", ett slags tröll eller människoätande odjur som i hennes berättelse är synonym med islams gudsbild).

Hennes internationella genombrott som kritiker av och debattör kring islam och med religionen närliggande frågor kom, när hon den 21 februari 2006 medverkade i tv-kanalen al-Jaziras program *The Opposite Direction*. Enligt *New York Times* sågs det av dryga miljonen tv-tittare och har de senaste åren kunnat ses på nätet. Det anmärkningsvärda var att Sultan här krävde att männen, inklusive programledaren, skulle vara tysta medan hon talade, att de skulle respektera hennes rätt att yttra sig och det hon hade att säga. Det ansågs oerhört att en muslimsk kvinna ställde sådana krav. Hennes budskap var inte heller lättsmält för al-Jaziras publik, hon kritiserade den muslimska världens behandling av icke-muslimer och krävde ett

Wafa Sultan.

erkännande av det judiska och andra icke-muslimska folk, "eftersom vi drar nytta av deras välstånd och tekniska framsteg."

Wafa Sultan anser att det nu pågår en kamp "mellan moderniteten och det muslimska barbariet", och hennes understatement om att "ingen jude har hittills sprängt sig själv i luften på någon tysk restaurang" har gjort henne ytterst kontroversiell i den muslimska världen, men också lett till att hon bjudits in till föredrag och debatter, både i USA och Europa.

Om sig själv säger hon "Jag är muslim, men tror inte på islam", en klyvnad i identitet och självbild som är väl så talande för de avhoppare som från sin exil i västvärlden kritiserar det teologiska och ideologiska tankegodsd som styr deras forna hem-

länder. Hon anser att islam, förutom att vara en religion, också är en politisk ideologi som predikar och vill genomdriva sitt program med våld. Mordet på hennes professor Yusef al-Ysef, vid universitet i Aleppo, där Wafa Sultan studerade medicin, fick henne att brutalt vakna till insikt om islam. Mordet utfördes av Muslimska brö-

A GOD WHO HATES
WAFASULTAN
St. Martins Press 2009

draskapet inför ögonen på henne. Medan kulkärven träffade professorn skrek mördarna det välbekanta "Allahu akbar/ Gud är stor". "I det ögonblicket", säger Sultan, "förlorade jag allt hopp om deras gud, det blev vändpunkten i mitt liv."

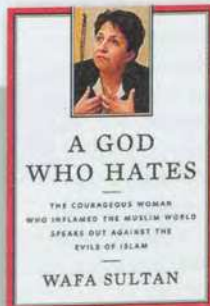
Viktigast är kanske ändå den bärande livsberättelsen i hennes bok, den som handlar om uppväxt och fostran i Syrien, om familjens historia och de minnen hon bär med sig från studieåren. Gripande är berättelsen om hennes bildningsväg. Som ung brukade hon lägga beslag på urrivna tidningssidor som man haft mat i. När hon torkat bort matresterna kunde hon insupa kunskap om världen, från liberala libanesiska dagstidningar som på den tiden var ett slags kopior av västeuropeisk press. Hon växte upp i en anda av panarabism, som hade starkt stöd i familjen. Den allt starkare arabiska nationalkänslan var det viktiga och man förenades i optimism kring den.

I skolan blev det hennes litteraturlärare som framför allt stödde och uppmuntrade henne och hon började själv skriva.

Sedan hon lämnat Syrien för väst tog det politiska engagemanget hela hennes tid, och boken kommer därför att handla huvudsakligen om de frågor och problem hon ställdes inför.

Sultan vittnar om sin praktiktid hos en Gynekolog i Syrien. Eftersom hon studerade medicin på fjärde året välkomnades hon som assistent hos honom. Ofta uppsöktes han av mödrar eller mormödrar till unga flickor som skulle giftas bort. Deras ärende var i första hand att försäkra sig om den unga flickans oskuld, men gynekologen kunde ofta konstatera att de inte bara förlorat oskulden, utan att de också var gravida. Både mödrar och mormödrar visste att deras flickor inte haft några pojkvänner, och att de bara kunde ha gjorts gravida av sina fäder, bröder eller manliga släktingar. "I många fall hade flickorna just haft sin första menstruation, när de blev gravida", skriver Sultan.

I februari 2008 yttrade hon vid en konferens om kvinnans roll i islam orden som fastställde hennes egen position: "Jag har bestämt mig för att bekämpa islam. Hör nu vad >>

لوس اتجلس

الدوحة

jag säger: att bekämpa islam, inte politisk islam, inte militant islam, inte radikal islam, inte wahabitisk islam, utan själva islam. Islam har aldrig missförstått, islam är själva problemet." I sin bok berättar hon att hon ofta får frågan varför det finns så mycket hat mot kvinnor bland muslimer, och att hon på den alltid svarar: "Därför att islams gud, Allah, hatar." Mohammed, hans apostel, tillägger hon, var inte en tänkare utan en krigare. I juni 2009 framförde hon i en artikel kritik mot president Obamas tal till den muslimska världen, och sa att hans världsbild är "obegripligt präglad av naiva önskningar". Obamas tal innebar att han "försummade att ställa upp för de frihetsälskande individerna, befriade araber som jag själv".

Sultan är en av grundarna av Former Muslims United, som kritiserar det faktum att islam förvandlats till en totalitär statsideologi vars rättsapparat kontrollerar individens hela liv. Vid sidan av Sultan finns bland frontfigurerna också muslimer från Egypten, Pakistan och Iran samt den forne PLO-aktivisten Walid Shoebat från Betlehem, som nu är amerikansk medborgare.

Är då Sultans bok och budskap ett angrepp på den enskilda muslimen? Nej, jag skulle hellre säga att hon uttrycker ett medlidande med alla de vanliga muslimer som hon delade öde med, men att hennes skarpa kritik mot islam riktas mot dess predikanter, ideologer och apologeter. Kvinnor som Wafa Sultan, och före henne somaliskfödda Ayaan Hirsi Ali, betecknas ibland som extrema och har kallats "yttrandefrihetsfundamentalister". Vem skulle ha sagt något så oförsäktligt om de människor som slogs emot Hitlers eller Stalins mordiska regimer? Problemet torde istället vara den ideologiska och religiösa grunden för övergrepp, mord och terror inom islam, som Sultan, Hirsi Ali och många med dem bekämpar med sina ord. Att läsa Sultans bok är i den mening ett övertygande argument för att de behöver allt stöd de kan få.

Thomas Nydahl

Originellt från andra sidan graven

LITTERATUR

När författaren till en synnerligen spektakulär världssuccé går ur tiden, och då det därvid visar sig att han efterlämnar ett ganska så fylligt utkast till vad som är avsett att bli ännu en roman om en äldre herre och hans påfallande unga kvinnliga sängkamrat – ja, då är det ju sannerligen inte förvånande att både förlagsbranschen och den litterära världen i stort med påtaglig upphetsning börjar vädra morgonluft.

Detta inte minst då det sålunda råkar röra sig om en uppföljare till en nutida, osedvanligt våletablerad erotisk klassiker. Just så ligger det till med det manuskript som Vladimir Nabokov var i färd med att författa det ödesdigra året 1975. Två årtionden hade då gått efter hans enorma framgång med romanen om en medelålders mördares odyssey genom USA tillsammans med sin knappt tonåriga älskarinna Lolita – hon som skänkte en hel rad språk det nyskapade ordet "nymfett".

År 1975 råkade sålunda den ryske emigrantförfattaren under en av sina många fjärilsjakter störta utför en alpsluttning och skada sig så svårt att hans återstående två levnadsår blev ett utdraget lidande. Att Nabokov på dödsbädden hade gett sina anhöriga alldeles otvetydiga instruktioner om att bränna detta ofärdiga fragment blev ganska snart allmänt bekant – liksom att hans efterlämnade arvingar, hustrun Vera och sonen Dmitri, utkämpade hårda samvetsstrider innan de kom fram till att eftervärlden inte borde få berövas en sådan skrivkonstens pärla.

Den konstnärligt grundade plikt känslan gick med andra ord segrande ur kampen, och detta har alltså lett till att vi nu kan ta del av *A Novel in Fragments* – en bok som alldeles oavsett innehållet måste kallas en av de mest sällsamma litterära produkter som någonsin genom tiderna skådats.

The Original of Laura heter den, försedd med underrubriken *A Novel in Fragments* och det kanske inte så alldeles lättsmälta mottot "Dying Is Fun". Den består av ett faksimiltryck av de 138 registerkort som Nabokov fyllde med prydligt hand-

skriven text och samlade i ett kartotek, detta i avsikt att med tiden arrangera dem till en sammanhängande berättelse. I sin memoarbok *Låt höra av dig, minne* kallade han detta material "kråkfötter och kladdiga utkast", och man får förmoda att hans omvittnat stränga redigeringsarbete inför en utgivning skulle ha gett upphov till en helt annan slutprodukt än den som man nu har satt i handen på oss.

Den är full av egendomliga, delvis förmodligen avsiktliga stavfel, ett inte helt oklanderligt genomfört bildspråk och gott om halvlyckade ordvitsar. Förlaget har utrustat registerkorten med en perforering som påstås göra att de kan tryckas ut och ge läsaren en möjlighet att arrangera om dem efter eget tycke och smak. Den verksamheten lär väl knappast några andra än de mest rabiata nabokovianer komma på tanken att utöva, men själva idén ligger utan tvivel helt i linje med upphovsmannens i många

avseenden mycket originella syn på sitt eget skapande.

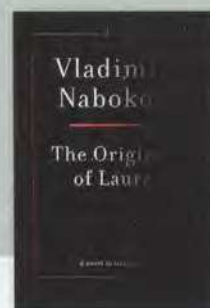
Vad dessa fascinerande registerkort berättar är sålunda en ganska fragmentarisk historia om en sjukligt fet neurolog vid namn Philip Wild. Denne avskyr sin egen kroppsliga existens och sysslar framför allt med att "tänka bort sig själv" genom att försätta sig i ett transliknande tillstånd.

Skildringens centralgestalt är hans unga hustru Flora, en ganska grym och beräkande tjugofyraårig lycköskerska utrustad med bröst "som tycktes ett dussin år yngre än hon själv" och med "en utsökt benstomme som omedelbart slank in i en ro-

THE ORIGINAL OF LAURA (DYING IS FUN)

VLADIMIR NABOKOV
Alfred A. Knopf 2009

– Schack matt, Vladimir!

FOTO: PHILIP HALSMAN/MAGNUM PHOTOS/IBL

man – ja, faktiskt blev den romanens hemliga struktur förutom att den bar upp ett antal dikter”.

Denna Flora avbildar Nabokov på ett sätt som gör att man ganska så snabbt börjar identifiera henne med den oförglömliga Lolitagestalten. ”Hennes sminkade ögonlock var slutna. En tår utan särskild innebörd smyckade kindens fasta höjd. Ingen kunde veta vad som rörde sig i detta lilla huvud. Vågor av åtrå skälvde där, en älskare föll undan i vanmakt, hygieniska tvivel väcktes och avfärdades, förakt för alla andra än henne själv tillkännagav sin ständiga närvaro med sin rodnad av värme.”

Sitt elektroniska manuskript försåg författaren med den möjligen något gåtfulla beteckningen ”tool”, det vill säga ”redskap” – detta kanske för att erinra sig själv om att det ingalunda rörde sig om någon färdig produkt, utan bara ett verktyg avsett att leda fram till en ännu blott anad sådan. Som oinbjuden läsare gör man utan tvivel klokt i att hålla denna vink om hans eget perspektiv på det ännu så länge ofärdiga materialet i minnet.

Det finns åtskilliga tecken som tyder på att den planerade bokens berättare är en författare vid namn Nigel Dalling. I en roman betitlad *My Laura* sägs denne ha utplånat sin älskarinna genom att avporträttera

henne, och måhända är det faktiskt den romanen vi är i färd med att läsa – i varje fall är Flora en alldeles typisk Nabokovskapelse, och hennes relation till upphovsmannen väcker hos romanens läsare som vanligt ett helt nätverk av frågor och gissningar.

Vem det än är som berättar blir Floras glamorösa älskarskara hur som helst ganska snart utbytt mot ”en äldre men alltjämt kraftfull engelsman” som var ”vad man fordom brukade kalla en charmeur” och vars namn, ”otvivelaktigt antaget”, var Hubert H. Hubert – något som självfallet är en alldeles omiskännlig blinkning åt den omfångsrika skaran läsare av *Lolita*. Som bekant räknar denna kräsna krets in den olycksalige Humbert Humbert i sin närmaste vänskrets.

Sin vana trogen utmanar Vladimir Nabokov också här en hel rad vedertagna sanningar om diverse litterära gestalters storhet. I en kommentar som bär rubriken ”Moderna franska författare” räknar han sålunda upp en ganska omfattande rad sådana och påpekar att deras namn råkar ha samma begynnelsebokstav. Därpå säger han sig häpna mindre över denna sällsamma allitteration än över det faktum att praktiskt taget alla dessa författare – med Malraux, Mauriac, Maurois och Mi-

chaux i spetsen – har varit häpnadsväckande medelmåttor, ”med den första på listan som den värsta”.

Att denna oförsämdhet nu uttalas postumt kan givetvis förse den med en försonande slöja av vemod, men lika självklart bidrar den ingalunda till att förbättra eftervärldens syn på en betydande författare: hans rykte som överlägsen aristokrat och ganska självgod kritiker av sina samtida medtävlare är redan grundmurat. ”Det är egentligen bara när han berättar om barnomens yttre och inre landskap som masken för några ögonblick kan glida av och visa en naken känsla”, skrev jag i ett förord till hans memoarbok *Speak, Memory* från 1966 när den sent omsider gavs ut i svensk översättning för trettio år sedan, då under titeln *Låt höra av dig, minne*.

Det är ett intryck som har blivit bestående, och det blir snarast förstärkt genom läsningen av *The Original of Laura*.

Detta är något som absolut inte hindrar att det ofärdiga verket är väl så fascinerande som många mera formfulländade produkter av Vladimir Nabokov, eller för den delen någon av hans ambitiösa kolleger i samtiden.

Caj Lundgren

De enorma snömängder som vräkt ned över amerikaner, svenskar och många andra har fått vulgära människor, som inbillar sig att det finns en koppling mellan klimat och väder, att tvivla på kopplingen mellan koldioxidutsläpp och den globala uppvärmningen. Vissa går så långt att de drar fram ovidkommande fakta, såsom att jordens medeltemperatur inte alls stigit under de senaste åren.

Bristande tro är alltid beklämmande och jag är inte övertygad om att Förenta nationernas klimatpanel, IPCC, har verktygen för att effektivt möta "förnekarna", som kättare kallas i detta sammanhang. Det är en fråga om bristande bildning. Kunde klimatpanelen sin Evelyn Waugh skulle den till exempel minnas den scen där en av hans romankaraktärer får frågan av en jesuitpater hur han förenar läran om påvens ofelbarhet med den tänkta men fullt realistiska händelsen att påven förutspår regn, utan att regnet faktiskt kommer. Personen i fråga svarar att det måste innebära att det regnar andligen, men att vi är för syndiga för att se det.

Det sortens eleganta, otvetydiga svar är precis vad IPCC borde servera, men panelen är alltför okunnig för att lära av mer erfarna trossamfund.

Den katolska kyrkans överhuvud är visserligen ställföreträdare på jorden för en enkel snickare, men snickaren var av god familj på svärdssidan och med åren har dessutom utbildningskraven på innehavarna höjts väsentligt. IPCC, å sin sida, leds av en vanlig tågingenjör. Det blir allt tydligare att det valet var ett dyrköpt misstag.

DET SVENSKA KRIGSMAKTEN – inställsamt omdöpt till "försvarsmakten" – har alltid förnekat att den spetsar soldaternas ärtsoppa med potenshämmande kemikalier. Sådana vita lögnar i rikets intresse är inget att förvånas över, förvånande är däremot att krigsmakten uppenbarligen har övergivit denna försiktighetsåtgärd. Nyheten att arton fallskärmsjägare på övning i Tyskland besökt inhemska bordeller är en oundviklig följd av sådan tanklöshet.

Att kalla det skandal är en överdrift. Historiskt sett har bordellbesök varit förenliga med både gott omdöme och dess motsats, konstnärligt skapande, men visst finns det gränser. Dessa har överskridits när svenska soldaters liderlighet är så otyglad att de inte drar sig för att delta i tyskt sexualliv, vars fetisch och perversioner bland sansade människor framkallar löje, snarare än lust.

Skulden är främst krigsmaktens. Unga män är ett nödvändigt, om än beklagligt förstadium till

mogna män. Det är en paradox att de förra utgör ett ständigt hot mot civilisationen, medan de senare är all civilisations källa. Icke desto mindre måste samhällsbärande institutioner agera med detta i minne.

Låt oss inte heller glömma de inblandade kvinnornas ansvar. Det är ett välkänt faktum att fallskärmsjägare är oemotståndliga för försigkomna kvinnor, som vill komma över silket i deras skärmar. Dessutom skapar ett generöst köttsligt utbud sin egen efterfrågan. Här är skulden politikernas.

På den tiden då krigsmakten lagade sin ärtsoppa i den robusta övertygelsen att moral kan behöva en hjälpande kemisk hand, var det också vanligt att högre ståndspersoner tog sig an fallna kvinnor, samlade dem i kaserner, klädde dem i uniform och lät dem tvätta bordslinne för sin försörjning och frälsning. Socialistiska och liberala politiker har sedan dess hånat och beskattat bort såväl bordslinne som hederligt arbete och i det närmaste även högre ståndspersoner.

Händelsen med de arton fallskärmsjägarna borde inte bara få krigsmaktens kockar, utan även våra politiker, att tänka om.

Så räddar köttklistret tigerstammen

UNDER MIN barndom var resurserna så begränsade att min mor lagade tigerkaka på mjöl, socker,

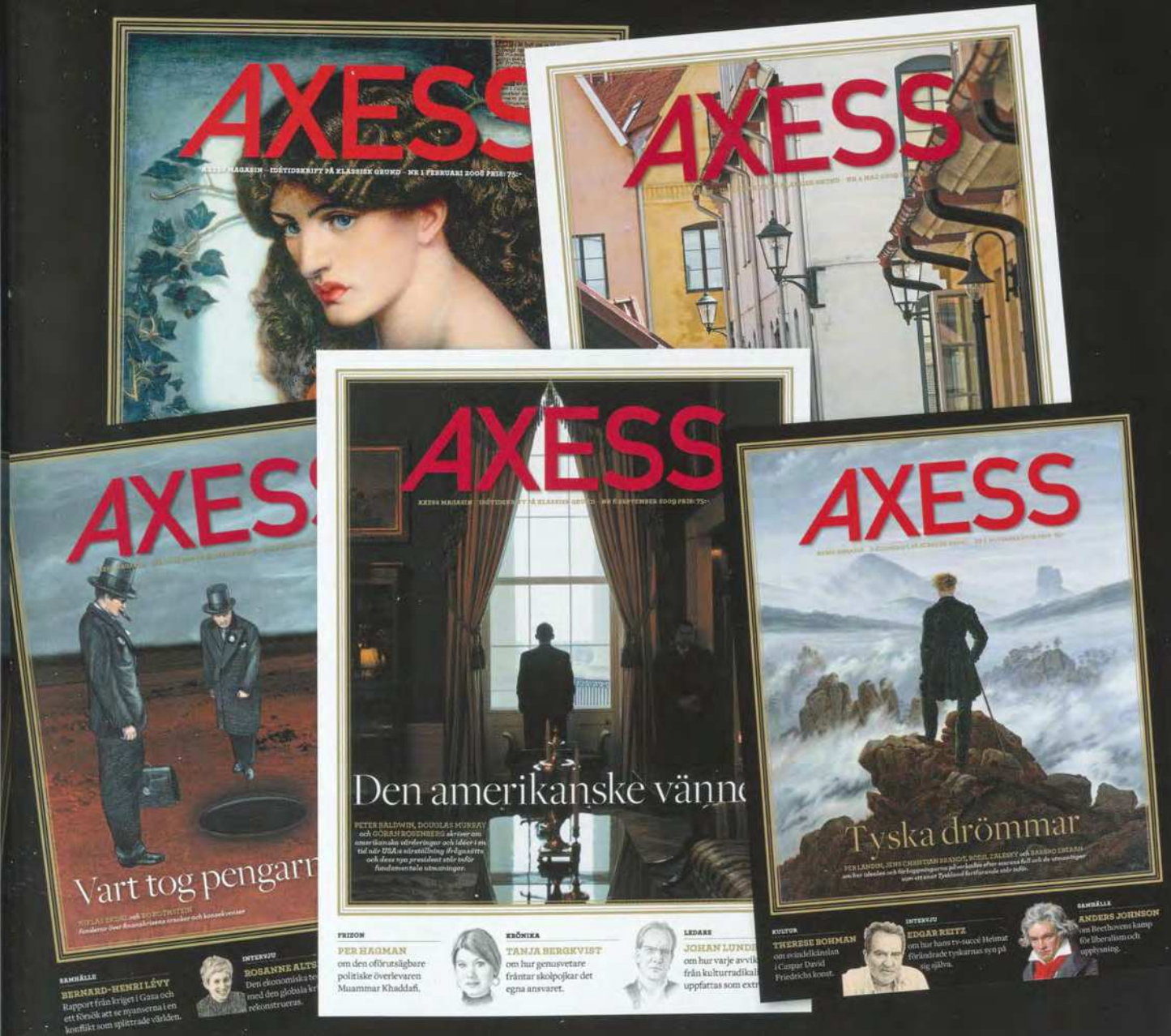
ägg och andra basvaror. I vuxen ålder har jag kunnat kompensera det, men det sällsynta tigerköttet är en delikatess som blir allt dyrare i takt med att tigrarna utrotas. Därför var det hoppingivande att läsa att EU-kommissionen vill tillåta "köttklistret", som kan förena olika köttbitar till vad som för ögat framstår som en helhet.

Till smaken påminner tigerkött om mindre rara köttsorter. Vissa nämner kyckling, men för att åstadkomma något som nästan är omöjligt att skilja från tigerkött krävs en blandning av delfin- och isbjörnskött. Till vardags kan dessa ingredienser förstås blandas i ett slags färslimpa, men det är inget att bjuda gäster på. Samtidigt skulle nog många vara glada att inte bidra till tigrarnas utrotning, förutsett att det finns tillräckligt bra alternativ.

Här kommer köttklistret in. Om det är så bra som det påstås skulle åtminstone jag kunna tänka mig att övergå till faux tigerkaka, glatt randad av hopklistrat delfin- och isbjörnskött.

Normala människor, till skillnad från folkpartister, sätter sällan sitt hopp till EU, men vi måste tänka på mor Gaia och göra ett undantag i detta fall.

Skäm bort dig – starta en prenumeration på Axess Magasin

Magasinet som ger dig ett fördjupat perspektiv på samhälle, vetenskap och kultur

- ☐ Jag vill prova tre nummer av Axess magasin för 59 kronor
- ☐ Jag vill ha nio nummer (helår) av Axess magasin för 499 kronor
- ☐ Jag är student och vill ha nio nummer för 249 kronor

När min beställning är mottagen får jag mitt första nummer av Axess magasin.

MOTTAGAREN
BETALAR
PORTO

Axess magasin
Axess Publishing AB
20494453
SVARSPOST
831 18 ÖSTERSUND

NAMN:
ADRESS:
POSTADRESS:
E-POSTADRESS:

KULTUR RÄKNAS

Vad är kultur? Varför ska vi bevara den? Och hur?

I *Kultur räknas* försvarar Roger Scruton, Storbritanniens främste konservativa filosof, den västerländska kulturen mot dess interna kritiker och externa fiender. Han argumenterar för att ryktet om dess död är ogrundat. Han visar att vår kultur fortfarande är en källa till moralisk kunskap, och han avvisar den trendiga sarkasmen att den ingenting annat är än ett värdelöst arv efter döda, vita, europeiska män.

Författaren presenteras i en inledande essä av Johan Hakelius.

BESTÄLL BOKEN PÅ WWW.AXESS.SE/SHOP